

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากรกับรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย

นายธนาชนท์ บัวทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประชากรศาสตร์

วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository(CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

A STUDY OF DEMOGRAPHIC CHANGE AND HOUSEHOLD CONSUMPTION PATTERN
IN THAILAND

MR. THANANON BUATHONG

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Demography
Faculty of Population Studies
Chulalongkorn University
Academic Year 2011
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากรกับ รูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย
โดย	นายธนากร บัวทอง
สาขาวิชา	ประชากรศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.วรเวศม์ สุวรรณระดา

วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีวิทยาลัยประชากรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิพรรณ ประจวบเหมาะ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.พัชรพล วังศ์บุญสิน)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.วรเวศม์ สุวรรณระดา)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.เกื้อ วังศ์บุญสิน)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์)

ธนานนท์ บัวทอง : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับรูปแบบการบริโภคของ
ครัวเรือนไทย. (A STUDY OF DEMOGRAPHIC CHANGE AND HOUSEHOLD
CONSUMPTION PATTERN IN THAILAND) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร.
วรเวศม์ สุวรรณระดา, 136 หน้า.

งานวิจัยนี้ มุ่งเน้นเชื่อมโยงประเด็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนกับรูปแบบการบริโภค
ของครัวเรือนไทย ได้แก่ ระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และความแตกต่าง
ด้านการบริโภคของครัวเรือน โดยใช้การบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่สมมุติจากข้อมูลการสำรวจภาวะสังคม
และเศรษฐกิจครัวเรือน ปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552

ผลการศึกษา พบว่า 1) ครัวเรือนไทยมีขนาดลดลงและมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของ
สมาชิกครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยครัวเรือนพ่อแม่และบุตร และครัวเรือนสามรุ่นยังคง
เป็นรูปแบบการอยู่อาศัยหลัก แต่มีจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้น
โดยเฉพาะครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่น 2) ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย
ลดลงเล็กน้อย โดยครัวเรือนส่วนใหญ่มีระดับการบริโภคใกล้เคียงกับระดับการบริโภคเฉลี่ยและ
เพิ่มขึ้นระหว่างช่วงเวลา ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าของระดับการบริโภค
เฉลี่ยและลดลงระหว่างช่วงเวลา ตรงข้ามกับครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงาน 3) โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อ
การบริโภคของครัวเรือนไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเล็กน้อย โดยครัวเรือนส่วนใหญ่มีโครงสร้าง
ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคและการเปลี่ยนแปลงไม่ต่างจากครัวเรือนไทย ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุที่มี
สัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และสุขภาพสูงกว่าครัวเรือนที่อื่น แต่มีสัดส่วนของค่าใช้จ่ายใน
การเดินทาง อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย
และการดำเนินการในครัวเรือนต่ำกว่าครัวเรือนอื่น และ 4) ความแตกต่างด้านการบริโภคของ
ครัวเรือนโดยรวมลดลงเล็กน้อย โดยมีที่มาจากความแตกต่างของโครงสร้างองค์ประกอบด้าน
อายุของสมาชิกครัวเรือนและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา สำหรับครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็น
สมาชิกครัวเรือนมีที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคจากอาหารเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การ
เดินทาง และสุขภาพ ส่วนกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีที่มาจากความแตกต่าง
ด้านการบริโภคจากอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ที่อยู่อาศัย และการเดินทาง ตามลำดับ

สาขาวิชา : ประชากรศาสตร์ ลายมือชื่อนิสิต : _____
ปีการศึกษา : 2554 ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: _____

86856751 : MAJOR Demography

KEYWORDS : Family Structure Change / Consumption Pattern

THANANON BUATHONG: A STUDY OF DEMOGRAPHIC CHANGE AND
HOUSEHOLD CONSUMPTION PATTERN IN THAILAND. ADVISOR: ASSOC.
PROF. WORRAWET SUWANRADA, Ph.D., 136 pp.

This study investigates the linkage between the changes in household age-composition in Thailand and household consumption pattern such as consumption level, consumption structure and consumption difference based on the consumption per adult equivalent from The Household Socio-Economic Survey year 1990 compared with year 2009. The main results are 1) household size declines and household structure varies between 1990 and 2009. Parent and child household and three-generation household are the main living arrangement pattern in both periods while an increase in number of households with elderly members, especially the elderly household and skip-generation household can be seen. 2) An average consumption level of Thai household slightly decreases. Most of the households have consumption level close to an average and increase between two periods, except elderly households that have consumption level lower than an average and decrease between two periods. 3) An average household consumption structure has a slight change over time. In the same calendar year, it shows that most of the households' consumption structure on average do not differ from other Thai household, except elderly households that have higher expenditure related to housing and health but less expenditure related to traveling, food and non-alcohol beverage, personal expenditure, cloth and household activities than the other households in proportion. 4) The consumption differences among Thai households decrease on the whole. The difference in household age-composition is the cause of consumption differences and it has become more and more important as time passes. The main cause of consumption difference among non-working member household is food and non-alcohol beverage, traveling and health while non-dependent member household is food and non-alcohol beverage, housing and traveling respectively.

Field of Study :Demography..... Student's Signature

Academic Year :2011..... Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นอีกหนึ่งก้าวสำคัญทางวิชาการที่สอนกระบวนการเรียนรู้วิธีการผสมผสานทุกศาสตร์ที่ได้ศึกษา จากองค์ความรู้ทางทฤษฎีและประชากรวิทยาสู่การคิดเชิงระบบตามระเบียบวิธีวิจัย สถิติและการวิเคราะห์ทางประชากร ทั้งความรู้ในห้องเรียนและนอกห้องเรียนที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาการจากคณาจารย์ การตั้งคำถามของเพื่อนนิสิต หรือการแสดงความคิดเห็นในทุกเวทีนำเสนอผลงาน ล้วนเป็นส่วนสำคัญช่วยกระตุ้นให้ขบคิดต่อความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นทางประชากรกับประเด็นทางสังคม ซึ่งช่วยเพิ่มทักษะการสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการในขั้นถัดไป สำหรับทักษะชีวิตนั้น วิทยานิพนธ์นี้ทำให้ได้เรียนรู้จากต้นแบบที่ดีจากคณาจารย์ และเรียนรู้จากความผิดพลาดของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นความอดทนจากแรงเสียดทานรอบด้าน ความเหนื่อยล้า ซึ่งทำให้ตระหนักถึงความรักจากครอบครัวและกำลังใจจากกัลยาณมิตร ทำให้เวลา 3 ปี ในการเรียนปริญญาโทเป็นประสบการณ์หนึ่งที่น่าจดจำของชีวิตลูกสาวนาที่ได้รับโอกาสทำความเข้าใจเชื่อมโยงมิติทางประชากรศาสตร์กับประเด็นทางเศรษฐศาสตร์

ขอขอบพระคุณยิ่ง คุณแม่ทับทิม บัวทอง ที่กรุณาอนุญาตให้บุตรวัยแรงงานของครอบครัวเรียนต่อในระดับบัณฑิตศึกษา อย่างอดทน เป็นกำลังใจ กำลังกาย กำลังทรัพย์ และเคียงข้างทุกการตัดสินใจลูกชายมาโดยตลอด และขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรเวศม์ สุวรรณระดา ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและช่วยเพิ่มมุมมองต่อประเด็นที่ศึกษาในหลากหลายรูปแบบ จากตำราวิชาการ การปรึกษาพูดคุย แนวคิดต่อการใช้ชีวิต และการประพฤติปฏิบัติ อีกทั้งได้เมตตาต่อศิษย์รับเป็นผู้ช่วยนักวิจัยเพิ่มพูนประสบการณ์และกำลังใจในการเรียน รวมทั้งขอขอบพระคุณกรรมการวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่ช่วยสร้างกรอบความคิดงานวิจัย ทำให้การศึกษานี้ไม่ดูเหมือนอยู่ผิดคนอย่างที่หลายคนเป็นกังวล นอกจากนั้นขอขอบคุณ สำนักงานสถิติแห่งชาติที่อนุญาตให้ใช้ข้อมูลดิบการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา และการพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา โครงการพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับความมั่นคงของมนุษย์ในสังคมไทย (HS1151A)

ความผิดพลาดของวิทยานิพนธ์นี้ ขอกราบขออภัย และจักขอบพระคุณยิ่ง หากได้รับคำชี้แนะจากทุกท่าน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	6
1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	7
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	8
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 การเปลี่ยนทางประชากรกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือน.....	10
2.1.1 การเปลี่ยนผ่านทางประชากรของประเทศไทย.....	11
2.1.2 การเปลี่ยนผ่านทางประชากรกับการเลือกนโยบายประชากร.....	12
2.1.3 นโยบายประชากรของประเทศไทยที่ผ่านมา.....	13
2.1.4 การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุประชากร.....	14
2.1.5 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน.....	15
2.1.6 การเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับการเปลี่ยนแปลงครัวเรือนไทย.....	15
2.1.7 รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนไทย.....	17
2.2 การวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน.....	19
2.2.1 ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน.....	19
2.2.2 หน่วยวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน.....	20
2.2.3 การศึกษารูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย.....	22
2.2.4 ความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพกับพัฒนา.....	24
2.2.5 ที่มาของความแตกต่างของด้านการบริโภคของครัวเรือน.....	25

2.3 การเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับความแตกต่างของด้านการบริโภคของ ครัวเรือน.....	27
2.3.1 จำนวนและสัดส่วนผู้สูงอายุ.....	28
2.3.2 ขนาดครัวเรือนและโครงสร้างครัวเรือน.....	32
2.4 ตัวแปรที่เหมาะสมในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้าง ครัวเรือน.....	34
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา.....	36
3.2 หน่วยการวิเคราะห์	38
3.3 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	39
3.4 การนิยามตัวแปร.....	39
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	43
3.6 สมมติฐานงานวิจัย.....	44
บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือน	
4.1 จำนวนครัวเรือนไทย.....	46
4.2 ขนาดครัวเรือน.....	46
4.3 รูปแบบการอยู่ของครัวเรือน.....	48
4.3.1 วัยเด็กกับรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน.....	52
4.3.2 ผู้สูงอายุกับรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน.....	53
4.3.3 จำนวนรุ่นของสมาชิกครัวเรือน.....	55
4.4 อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	56
4.5 การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	59
4.6 จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน.....	61
4.7 อายุของหัวหน้าครัวเรือน.....	62
4.8 เพศของหัวหน้าครัวเรือน.....	63
บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย	
5.1 การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค....	66
5.1.1 การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่าย เพื่อการ บริโภคของครัวเรือนไทย.....	66

5.1.2 รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนกับการเปลี่ยนแปลงระดับการ บริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย.....	70
5.1.3 อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับการเปลี่ยนแปลงระดับการ บริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย.....	81
5.1.4 การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับการเปลี่ยนแปลงระดับการ บริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย.....	88
5.2 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน.....	93
5.2.1 ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน.....	93
5.2.2 อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภค ของครัวเรือน.....	94
5.2.3 การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภค ของครัวเรือน.....	97
5.2.4 ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน เป็นสมาชิกครัวเรือน.....	101
5.2.5 ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิง เป็นสมาชิกครัวเรือน.....	103
บทที่ 6 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย	
6.1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย.....	107
6.3 ข้อเสนอแนะ.....	116
รายการอ้างอิง.....	117
ภาคผนวก.....	125
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	136

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	ข้อมูลด้านประชากร ปี 2533 และปี 2552.....	37
ตารางที่ 2	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามขนาดครัวเรือน.....	47
ตารางที่ 3	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน.....	49
ตารางที่ 4	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน และจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน	58
ตารางที่ 5	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามอายุและเพศของหัวหน้าครัวเรือน.....	64
ตารางที่ 6	ระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย.....	67
ตารางที่ 7	ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน	72
ตารางที่ 8	โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน ปี 2533.....	76
ตารางที่ 9	โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน ปี 2552.....	78
ตารางที่ 10	ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน	82
ตารางที่ 11	โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	87
ตารางที่ 12	ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน	89
ตารางที่ 13	โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	92
ตารางที่ 14	ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน และที่มาของความแตกต่างจำแนกตามกลุ่มย่อยประชากร.....	98
ตารางที่ 15	ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน.....	103
ตารางที่ 16	ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน.....	105

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1	ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน.....	5
ภาพที่ 2	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามขนาดครัวเรือน.....	47
ภาพที่ 3	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน.....	48
ภาพที่ 4	การกระจายของครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน.....	52
ภาพที่ 5	การกระจายของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน.....	54
ภาพที่ 6	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนรุ่น.....	55
ภาพที่ 7	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	57
ภาพที่ 8	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	59
ภาพที่ 9	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน.....	61
ภาพที่ 10	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามอายุของหัวหน้าครัวเรือน.....	62
ภาพที่ 11	การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามเพศของหัวหน้าครัวเรือน.....	63
ภาพที่ 12	ระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย.....	68
ภาพที่ 13	ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน.....	70
ภาพที่ 14	โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน.....	75
ภาพที่ 15	ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	83
ภาพที่ 16	โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	86
ภาพที่ 17	ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	88
ภาพที่ 18	โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน.....	91

ภาพที่ 19	ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทาง อายุของครัวเรือน.....	95
ภาพที่ 20	ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทาง อายุของครัวเรือน.....	99
ภาพที่ 21	ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของ ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน.....	102
ภาพที่ 22	ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของ ค่าใช้จ่าย เพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน.....	104

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนผ่านทางประชากร (Demographic Transition) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประชากรจากสังคมที่มีอัตราเกิดและอัตราตายสูง ไปสู่สังคมที่มีอัตราเกิดและอัตราตายต่ำ ซึ่งเกิดขึ้นทั้งประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา แต่ช่วงเวลาที่เกิดขึ้นและระยะเวลาที่ใช้ในการเปลี่ยนผ่านของแต่ละประเทศนั้นแตกต่างกันไป (Galor, 2010; Bloom Canning and Sevilla, 2001, Chesnais, 1992) สำหรับประเทศไทยกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากรเริ่มต้นหลังปี 2500 และใช้เวลาเพียงประมาณ 5 ทศวรรษเท่านั้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านทางประชากรที่ค่อนข้างเร็ว เมื่อเทียบกับประสบการณ์ของประเทศพัฒนาแล้ว (จอห์น โนเดล และนาทพร ชโยวรรณ, 2552)

การเปลี่ยนผ่านทางประชากรของประเทศไทยค่อนข้างเร็วเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพัฒนาแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการรับนโยบายประชากรกับการพัฒนาจากการประชุมประชากรโลกในปี 1974 ที่ประเทศโรมาเนียมาสู่การปฏิบัติในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 เป็นต้นมา โดยเน้นลดอัตราเพิ่มประชากรด้วยการคุมกำเนิดและวางแผนครอบครัว ซึ่งได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีจากวัฒนธรรมไทย ทำให้ความต้องการแฝงเกี่ยวกับวิธีการคุมกำเนิดที่มีประสิทธิภาพของประชากรได้รับการตอบสนองจากเทคโนโลยี (จอห์น โนเดล อภิชิต จรรย์สุทธิรังค์ และนิพนธ์ เทพวัลย์, 2530) ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ยกเลิกเป้าหมายลดอัตราเพิ่มประชากรและได้เปลี่ยนเป้าหมายเป็นส่งเสริมให้มีขนาดครอบครัวที่เหมาะสมและรักษาระดับการเจริญพันธุ์ให้อยู่ที่ระดับทดแทน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา (Education Expansion) และกระบวนการสมัยใหม่ (Modernization) ทำให้ประชากรเลื่อนอายุการแต่งงาน เพิ่มอัตราครองโสดทุกกลุ่มอายุ และเพิ่มอัตราการวางแผนครอบครัวและคุมกำเนิด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของตัวแปรแทรกกลางที่มีผลให้ระดับการเจริญพันธุ์ของประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็ว (ประโมทย์ ประสาทกุล, 2543)

ประเทศไทยมีระดับภาวะเจริญพันธุ์รวมและอัตราเพิ่มประชากรลดลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง กล่าวคือ เมื่อ 30 ปีที่แล้ว ผู้หญิงไทยมีบุตรโดยเฉลี่ยสูงถึงประมาณ 6 คน (ภัทสร ลิมานนท์, 2539; Knodel, Chamrathirong and Debavalya, 1987) ต่อมาในปี 2533

ประเทศไทยมีระดับภาวะเจริญพันธุ์ลดลงเหลือเพียงระดับทดแทน (Knodel, Chayovan and Prachuabmoh, 2011; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551) และในปี 2552 ระดับภาวะเจริญพันธุ์ลดลงต่ำกว่าระดับเจริญพันธุ์ทดแทนมาก โดยผู้หญิงไทยมีบุตรโดยเฉลี่ยเพียง 1.5 คนเท่านั้น (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2552) เห็นได้ว่าการเปลี่ยนผ่านภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทยค่อนข้างเร็ว โดยใช้เวลาเพียง 20 ปี (ระหว่างปี 1970–1990) ในการลดระดับการเจริญพันธุ์จากที่สตรีวัยเจริญพันธุ์หนึ่งคนมีบุตรโดยเฉลี่ย 5.5 คน เหลือจำนวนบุตรเพียง 2.2 คน เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่นที่ใช้เวลาถึง 42 ปี (ระหว่างปี 1915–1957) และประเทศอินโดนีเซียใช้เวลาถึง 41 ปี (ระหว่างปี 1966–2007) แต่ยังคงช้ากว่าประเทศสิงคโปร์ที่ใช้เวลาเพียง 15 ปีเท่านั้น (ระหว่างปี 1960–1975) (Jones, 2011) สำหรับอัตราเพิ่มประชากรลดลงอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 2.7 ในช่วงปี 2508-2523 (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539) และปี 2552 อัตราเพิ่มประชากรลดลงเหลือเพียงร้อยละ 0.4 เท่านั้น (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2552)

ผลของการเปลี่ยนผ่านด้านการตาย (Mortality Transition) และการเปลี่ยนผ่านของภาวะเจริญพันธุ์ (Fertility Transition) ทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุของประชากร (Age-Structure Transition) โดยทำให้อายุมัธยฐานประชากรเพิ่มขึ้นจากสังคมประชากรวัยเยาว์กลายเป็นสังคมประชากรสูงวัย (Population Ageing) และทำให้โครงสร้างอายุประชากรเปลี่ยนแปลงไป (Weeks, 2005) โดยทำให้มีสัดส่วนประชากรวัยผู้สูงอายุต่อประชากรรวมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ตรงข้ามกับส่วนสัดส่วนประชากรวัยเด็กต่อประชากรรวม และได้ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นสังคมประชากรสูงวัย (Ageing Society) ที่มีรูปแบบการพึ่งพิงทางอายุเปลี่ยนไปจากเดิมที่การพึ่งพิงส่วนใหญ่เป็นของเด็กกลายเป็นการพึ่งพิงของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นแทน รวมทั้งทำให้มีจำนวนวัยแรงงานในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุหนึ่งคนลดลงอย่างต่อเนื่อง (Knodel et al., 2011; จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ, 2552)

ผลจากการเปลี่ยนผ่านการตาย การเปลี่ยนผ่านภาวะเจริญพันธุ์ และการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุประชากร ทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านทางครอบครัวและครัวเรือน โดยทำให้ขนาดครัวเรือนลดลงและมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนไปจากเดิมที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบด้วยคู่สมรสและบุตรอาศัยอยู่ร่วมกัน กลายเป็นครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยหลากหลายของมากขึ้น เช่น ครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ครัวเรือนอาศัยอยู่คนเดียว ครัวเรือนคู่สมรสที่ไม่มีบุตร ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนผู้สูงอายุ ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนที่อาศัยอยู่กับบุคคลอื่น เป็นต้น (Weeks, 2005) สำหรับประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงขนาดและ

โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเช่นกัน กล่าวคือ ครัวเรือนไทยมีขนาดเล็กลง มีจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น มีจำนวนเด็กต่อครัวเรือนลดลง มีครัวเรือนที่อยู่คนเดียวและอยู่อาศัยกับคนที่ไม่ใช่ญาติเพิ่มมากขึ้น มีครัวเรือนที่ไม่มีบุตรมากเพิ่มขึ้น และมีครัวเรือนที่มีเฉพาะรุ่นปู่ย่าตายายกับรุ่นหลานเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่มีสัดส่วนครัวเรือนสามรุ่นต่อครัวเรือนรวมลดลง (รัชไท กิริติพงศ์ไพบูลย์, 2552; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551; เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2548)

การเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน ได้แก่ ระดับการบริโภคของครัวเรือน โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน (Lazaridis, 2000; Johnson and Shipp, 1997; Slesnick, 1993) กล่าวคือ ปัจจุบันทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ได้ให้ข้อสรุปว่า ระดับการบริโภครวมของครัวเรือนถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ คือ อำนาจซื้อของผู้บริโภค หรือรายได้ที่แท้จริงของครัวเรือน ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน ส่วนโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสินค้าและบริการมักถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางสังคมที่สะท้อนรสนิยมของผู้บริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งอายุของสมาชิกครัวเรือน (สมประวิณ มั่นประเสริฐ, 2553) นอกจากนี้ ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จหรือล้มเหลวของกระบวนการพัฒนาของประเทศได้เป็นอย่างดี (Asian Development Bank, 2007) และมีความสัมพันธ์กับขนาดของครัวเรือนและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน โดยจากพิจารณาได้จากความแตกต่างของการแบกรับภาระทางเศรษฐกิจของวัยแรงงาน ผลได้ของการประหยัดต่อขนาดจากการบริโภคสินค้าที่สามารถแบ่งปันกันได้ ความสามารถในการหารายได้ของสมาชิกครัวเรือน และระดับความต้องการบริโภคโดยเปรียบเทียบของสมาชิกครัวเรือนแต่ละช่วงวัย (Peichl, Peste and Scheneider, 2010; Hondai, 2006;; Irwin, 2000; Akita, Lukman, and Yamada, 1999; Deaton and Paxson, 1994)

ขนาดครัวเรือนและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมีความสัมพันธ์ ทั้งทางบวกและทางลบกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน กล่าวคือ ครัวเรือนขนาดเล็กได้รับผลได้จากการที่แรงงานแบกรับภาระทางเศรษฐกิจน้อยลง ทำให้การบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์สูงกว่าครัวเรือนขนาดใหญ่ แต่ไม่ได้รับผลได้ของการประหยัดต่อขนาดจากการบริโภคสินค้าที่สามารถแบ่งปันกันได้ เช่น บ้าน รถยนต์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น จึงต้องแบกรับต้นทุนคงที่ต่อหน่วยในการดำเนินชีวิตโดยเปรียบเทียบค่อนข้างสูง (Peichl et al., 2010; Akita et al., 1999) ส่วนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน อาจมี

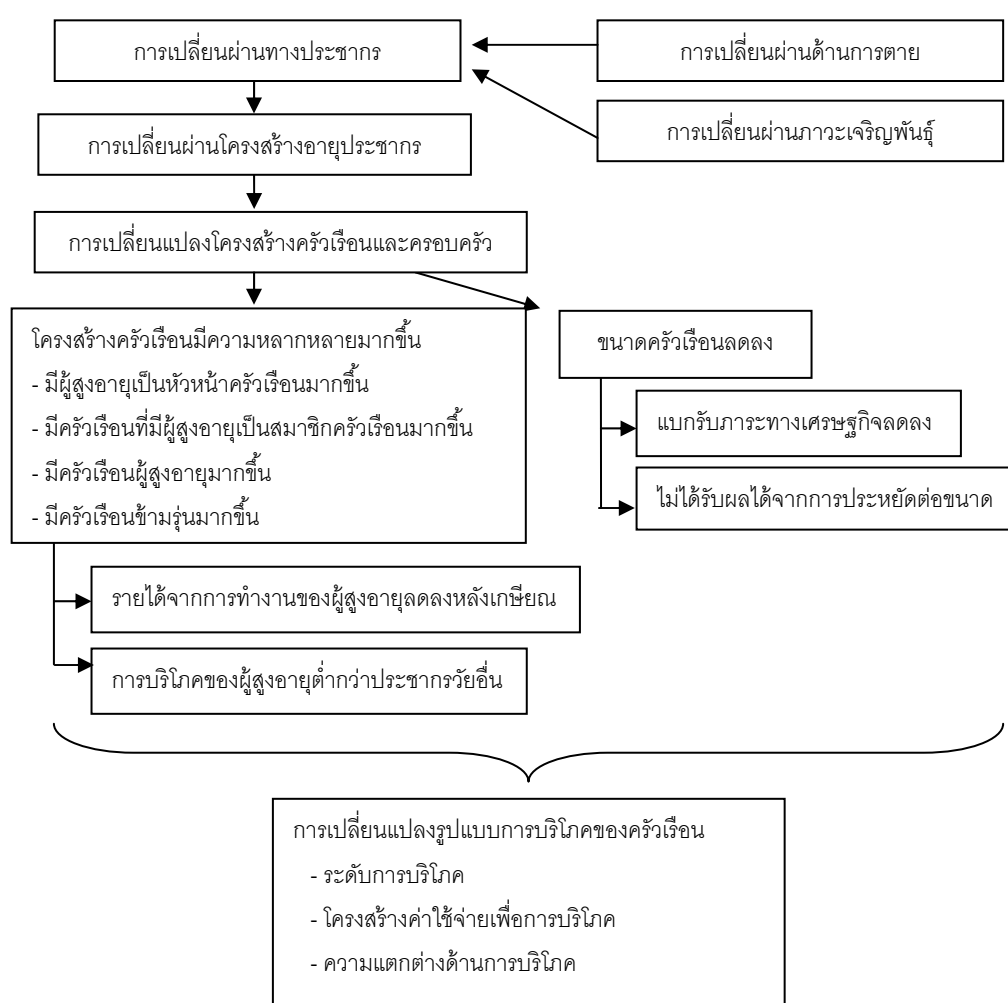
ความสัมพันธ์ทางบวกหรือทางลบกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน กล่าวคือ โครงสร้างสมาชิกของครัวเรือนสะท้อนถึงความสามารถในการหารายได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานในครัวเรือน แต่ไม่ได้แสดงถึงระดับมาตรฐานการดำรงชีพโดยตรง เนื่องจากครัวเรือนบางประเภท เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุ ครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นต้น มีความสามารถในการหารายได้ต่ำกว่าครัวเรือนอื่น แต่มีระดับความต้องการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนอื่นโดยเปรียบเทียบ และหากมีการเกื้อหนุนทางการเงินจากเครือญาติและสังคมแล้ว ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนที่มีความสามารถหารายได้ต่ำกว่าอาจไม่แตกต่างจากครัวเรือนประเภทอื่นก็เป็นได้ (Hondai, 2006; Johnson and Shipp, 1997)

สำหรับประเทศไทย การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนยังมีไม่มากนัก พบเพียงการศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อแบบแผนการบริโภคของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) และสมประวิณ มั่นประเสริฐ (2553) ซึ่งเน้นวิเคราะห์ความต้องการบริโภคของผู้สูงอายุและพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงความต้องการสินค้าและบริการ กรณีมีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่พบการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของครัวเรือน และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

การศึกษาในประเทศไทย เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนและความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน พบเพียงการศึกษาที่มาของความแตกต่างของรายได้ระหว่างบุคคลที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหลังปี 2531 โดยใช้ตัวแปรปัจจัยภูมิภาค ปัจจัยด้านการจ้างงานและปัจจัยทางประชากร ซึ่งพบการศึกษาด้วยตัวแปรขนาดครัวเรือน แต่ไม่พบศึกษาที่ใช้ตัวแปรโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน (สมนึก สมชัยกุลทรัพย์, 2547; บุญเลิศ ประกอบนพเก้า, 2544; วิริยา ไชคมหาสิน, 2539) นอกจากนี้ พบการอธิบายความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีพระดับบุคคล โดยเปรียบเทียบระหว่างผู้สูงอายุกับประชากรวัยอื่น ด้วยแนวคิดวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ ซึ่งให้ภาพความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีพระหว่างกลุ่มอายุประชากร กล่าวคือ จากแนวคิดวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุมีรายได้จากการทำงานลดลงอย่างรวดเร็วหลังเกษียณอายุจากการทำงาน ส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคลดลงเล็กน้อย แต่ยังคงสูงกว่ารายได้จากการทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุอยู่ในช่วงขาดดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ (อมรเทพ จาวะลา, 2552) จึงต้องใช้เงินออมจากช่วงเกินดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ แต่ผู้สูงอายุมีเงินออมเพื่อยามชราภาพไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับจำนวนปีที่มิชีวิตอยู่หลังเกษียณจากการทำงาน และบางส่วนมีปัญหาไม่สามารถออม

ได้ (วรเวศม์ สุวรรณระดา, 2553) ทำให้ต้องพึ่งพายได้หลักจากการเกื้อหนุนจากบุตรหลาน (จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ, 2552) ส่วนจำนวนบุตรหลานที่จะเกื้อหนุนทางการเงินแก่ผู้สูงอายุหนึ่งคนลดลงอย่างต่อเนื่อง (Knodel et al., 2011) ทำให้ผู้สูงอายุมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนต่ำกว่าประชากรวัยอื่น อย่างไรก็ตาม แนวคิดวิถีจักรชีวิตทางเศรษฐกิจยังไม่สามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนได้

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน

คำถาม คือ หากใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยวิเคราะห์แล้ว การที่ประเทศไทยมีจำนวนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้น มีขนาดครัวเรือนเล็กลงและมีความหลากหลายของโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ทำให้ระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน เปลี่ยนไปหรือไม่ อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากร โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน ได้แก่ ระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ประเด็นการศึกษานี้ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับรูปแบบการบริโภค โดยการเปลี่ยนแปลงทางประชากรนั้น มุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงขนาดครัวเรือนและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ซึ่งเป็นประเด็นเกี่ยวข้องกับการมีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกของครัวเรือน เช่น อายุของหัวหน้าครัวเรือน รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน เป็นต้น สำหรับรูปแบบการบริโภคนั้น มุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

กรอบแนวคิดการวิจัยนี้ เลือกใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างระดับบุคคลและครัวเรือน ด้านประชากรของ Haughton และ Khandker (2009) เป็นกรอบแนวคิดหลักในการจำแนกคุณลักษณะของครัวเรือน โดยใช้การบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่สมมุติเป็นตัวประมาณของระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน (Material Living Standard) เพื่อศึกษาเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน โดยการศึกษาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนนี้ เป็นเพียงการศึกษาแบบแผนของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนจากการวิเคราะห์ทางสถิติและไม่มีข้อมูลสนับสนุนมากพอที่จะอธิบายได้ว่า ปัจจัยที่ศึกษานั้นเป็นสาเหตุ (Causation) ของความแตกต่างหรือไม่ จึงนับว่า ปัจจัยที่ศึกษานี้เป็นเพียงสาเหตุแทรกกลาง (Intermediate Cause) ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน แต่ไม่ใช่สาเหตุเชิงลึก (Deep Cause) ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนแต่อย่างใด (Haughton and Khandker, 2009)

ขอบเขตด้านเวลา การศึกษานี้ใช้ข้อมูลรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ด้านรายจ่ายครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยเลือกใช้ข้อมูลปี 2533 เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีระดับการเจริญพันธุ์ของลดต่ำลงถึงระดับทดแทนและมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรและโครงสร้างองค์ประกอบด้าน

อายุของสมาชิกครัวเรือน เป็นตัวแทนช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนเปรียบเทียบกับข้อมูลปี 2552 ซึ่งมีโครงสร้างอายุประชากรและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนแตกต่างกันค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับปี 2533 ประกอบกับช่วงเวลา 20 ปี ทำให้ประชากรวัยเด็กทั้งหมดของปี 2552 เป็นประชากรวัยเด็กคนละกลุ่มกับปี 2533 และประชากรวัยผู้สูงอายุปี 2552 ส่วนใหญ่ไม่ใช่ประชากรวัยผู้สูงอายุในปี 2533 เช่นกัน นับเป็นจุดเด่นของการศึกษานี้ ที่ช่วยให้เข้าใจเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุและเด็กในครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกของครัวเรือนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ประกอบด้วย 1) วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงขนาดครัวเรือนและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน เพื่อให้ภาพการเปลี่ยนแปลงการกระจายตัวของรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุและเด็กในครัวเรือน 2) วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างครัวเรือน (ระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายด้านการบริโภค) โดยพิจารณาครัวเรือนที่มีคุณลักษณะครัวเรือนต่างกันมีระดับและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคต่างกันหรือไม่ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเวลาครัวเรือนมีระดับและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีคุณลักษณะครัวเรือนต่างกัน เพิ่มขึ้นตามเวลาหรือไม่ อย่างไร และส่วนสุดท้าย 3) วิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสูงกว่ามีระดับมาตรฐานการดำรงชีพสูงกว่าครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคต่ำกว่า
2. ครัวเรือนสามารถจัดสรรทรัพยากรให้สมาชิกในครัวเรือนได้อย่างเหมาะสมและเสมอภาค (Equity) และมีความไม่ชอบต่อความผันผวนด้านการบริโภคเหมือนกัน
3. ทุกครัวเรือนไม่ชอบความเสี่ยงเหมือนกัน (Constant Relative Risk Aversion) เมื่อความมั่งคั่งตลอดชีพของครัวเรือนเพิ่มขึ้นแล้ว ครัวเรือนจะกระจายการบริโภคของครัวเรือนไปตลอดทั้งช่วงชีวิตการบริโภค ทำให้ระดับความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพทางเศรษฐศาสตร์ที่วัดจากช่วงเวลา (Economic Living Standard Difference) ไม่แตกต่างจากความแตกต่างด้านความมั่งคั่งตลอดชีพ (Lifetime Wealth Inequality)

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ครัวเรือน หมายถึง ครัวเรือนส่วนบุคคล ที่ประกอบด้วยบุคคลเดียวหรือหลายบุคคลอยู่ในบ้านหรือที่อยู่อาศัยเดียวกัน และจัดหาหรือใช้สิ่งอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่การครองชีพร่วมกัน โดยบุคคลเหล่านั้นอาจเป็นญาติกันหรือไม่ก็ได้

สมาชิกครัวเรือน หมายถึง บุคคลอาศัยอยู่ประจำในครัวเรือน รวมทั้งคนเคยอยู่ในครัวเรือน แต่ได้จากไปชั่วคราว โดยไม่มีวัตถุประสงค์ไปอยู่ประจำที่อื่น

ขนาดครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกของครัวเรือน

วัยเด็ก หมายถึง บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี

วัยแรงงาน หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 15-59 ปี

วัยผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไป

วัยพึ่งพิง หมายถึง วัยเด็กและวัยผู้สูงอายุ

การบริโภค หมายถึง รายจ่ายที่ครัวเรือนใช้ในการซื้อสินค้าและบริการเพื่อดำรงชีพในครัวเรือน โดยไม่รวมค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน เช่น ซื้อประกันชีวิต ซื้อที่ดิน เป็นต้น

ระดับการบริโภค ระดับมาตรฐานการดำรงชีพ หรือการบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่นิยม หมายถึง ผลรวมของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในสินค้าและบริการทุกประเภทต่อหัวที่ปรับด้วยความต้องการที่แตกต่างระหว่างกลุ่มอายุของสมาชิกครัวเรือน

โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค หมายถึง สัดส่วนของการบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่นิยมของสินค้าและบริการแต่ละประเภทต่อการบริโภครวมต่อหัวผู้ใหญ่นิยม

ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว (Single Parent Household) หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยพ่อหรือแม่และบุตรอาศัยอยู่ร่วมกัน

ครัวเรือนข้ามรุ่น (Skip Generation Household) หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกครัวเรือนรุ่นปู่ย่าตายายและรุ่นหลานอาศัยอยู่ร่วมกัน

ครัวเรือนผู้สูงอายุ หมายถึง ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนข้ามรุ่น

ครัวเรือนสามรุ่น (Three Generation Household) หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกครัวเรือนรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูกหลานอาศัยอยู่ร่วมกัน

ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างในระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนเปรียบเทียบกับระดับมาตรฐานการดำรงชีพเฉลี่ยของครัวเรือนไทย โดยใช้การบริโภคเป็นตัวประมาณระดับมาตรฐานการดำรงชีพ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษานี้เป็นการสร้างองค์ความรู้เชื่อมโยงระหว่างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน ซึ่งทำให้มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับประเด็นทางเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ ระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งผลการศึกษาเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนโยบายคุ้มครองทางสังคมหรือนโยบายส่งเสริมความเท่าเทียมกันในสังคม ในการพิจารณาเพิ่มมิติการเปลี่ยนแปลงด้านประชากรร่วมกับมิติเชิงพื้นที่และมิติเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งควรเพิ่มความสำคัญกับนโยบายที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ในระดับครัวเรือนอีกด้วย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทนี้เป็นการนำเสนอแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านทางประชากร การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุของประชากร การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน และการวิเคราะห์รูปแบบการบริโภคของครัวเรือน เพื่อเป็นกรอบแนวความคิดในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอเป็น 4 ส่วน โดยส่วนแรกนำเสนอการเปลี่ยนผ่านทางประชากรกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือน ซึ่งเป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพลวัตทางประชากรจากกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากร การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุของประชากรและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน ซึ่งทำให้ประเทศไทยมีจำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้น มีขนาดครัวเรือนเล็กลงและมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนที่หลากหลายมากขึ้น ส่วนที่ 2 เป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพ ซึ่งนำเสนอแนวคิดในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพภายใต้ข้อจำกัดของข้อมูลแบบตัดขวาง (Cross Section Data) ที่ได้จากการสำรวจ และหน่วยวิเคราะห์ที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงด้านขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนที่เกิดขึ้น ส่วนที่ 3 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน และส่วนสุดท้ายเป็นการแสดงตัวแปรที่เหมาะสมในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือนกับรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือน

ส่วนนี้มุ่งเน้นทำความเข้าใจที่มาของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน โดยพิจารณาจากพลวัตทางประชากรจากกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากร เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่ผ่านมา จากการรับแนวนโยบายประชากรกับการพัฒนาจากการประชุมประชากรโลก ปี 1974 ที่ประเทศโรมาเนีย มาสู่การปฏิบัติและแนวโน้มทางประชากรในอนาคตนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุของประชากรและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน ซึ่งทำให้ประเทศไทยมีจำนวนและสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น มีขนาดครัวเรือนเล็กลงและมีความหลากหลายของโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมากขึ้น โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 การเปลี่ยนผ่านทางประชากรของประเทศไทย

การเปลี่ยนผ่านทางประชากร (Population Transition) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประชากรจากสังคมที่มีอัตราเกิดและอัตราตายสูง ไปสู่สังคมที่มีอัตราเกิดและอัตราตายต่ำ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางประชากรที่เกิดขึ้น ทั้งประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา แต่ช่วงเวลาที่เกิดขึ้นและระยะเวลาที่ใช้ในการเปลี่ยนผ่านของแต่ละประเทศนั้นแตกต่างกันไป (จอห์น โนเดล และคณะ, 2530) สำหรับประเทศไทยกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากรเริ่มต้นหลังปี 2500 และใช้เวลาเพียงประมาณ 5 ทศวรรษเท่านั้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านทางประชากรที่ค่อนข้างเร็ว เมื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของประเทศพัฒนาแล้ว (จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ, 2552)

การเปลี่ยนผ่านทางประชากรของประเทศไทยที่ค่อนข้างเร็ว เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพัฒนาแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการรับนโยบายประชากรกับการพัฒนาจากการประชุมประชากรโลกในปี 1974 ที่ประเทศโรมาเนียนำไปสู่การปฏิบัติตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 เป็นต้นมา โดยเน้นการลดอัตราเพิ่มประชากรด้วยการคุมกำเนิดและวางแผนครอบครัว หลังจากประเทศไทยสามารถลดอัตราตายทารกและอัตราตายมารดาได้ก่อนหน้านั้น ซึ่งการดำเนินงานบรรลุตามเป้าหมายเป็นอย่างดี ทำให้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ยกเลิกเป้าหมายลดอัตราเพิ่มประชากร และได้เปลี่ยนเป้าหมายเป็นส่งเสริมให้มีขนาดครอบครัวที่เหมาะสมและรักษาระดับการเจริญพันธุ์ให้อยู่ที่ระดับทดแทน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551)

นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ระดับการเจริญพันธุ์ของประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็ว กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่เกิดขึ้นหลังจากอัตราตายลดลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เด็กมีอัตราเกิดรอดชีพสูง จึงมีอัตราเพิ่มประชากรค่อนข้างสูง ซึ่งการระเบิดตัวของจำนวนประชากรได้นำไปสู่การโต้ตอบทางประชากรด้วยการวางแผนขนาดครอบครัวที่ต้องการ (อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์ และปัญญา ชูเลิศ, 2552) ด้วยการคุมกำเนิดและวางแผนครอบครัว ซึ่งได้รับการยอมรับจากวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างดี ทำให้ความต้องการแฝงเกี่ยวกับวิธีการคุมกำเนิดที่มีประสิทธิภาพได้รับการตอบสนองจากเทคโนโลยี (จอห์น โนเดล อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์ และนิพนธ์ เทพวัลย์, 2530)

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมล้วนมีผลกระทบต่อตัวแปรแทรกกลางที่มีผลต่อการเกิด โดยทำให้ประชากรเลื่อนอายุการแต่งงาน เพิ่มอัตราครองโสดทุกกลุ่มอายุ เพิ่มอัตราการวางแผนครอบครัวและคุมกำเนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา

(Education Expansion) และกระบวนการสมัยใหม่ (Modernization) (ประโมทย์ ประสาทกุล, 2543) ซึ่งทำให้ประเทศไทยมีอัตราเจริญพันธุ์รวมลดลงอย่างต่อเนื่อง จากเมื่อ 30 ปีที่แล้ว ที่ผู้หญิงไทยมีจำนวนบุตรเฉลี่ยสูงถึง 6 คน (ภัสสร ลิมานนท์, 2539; Knodel et al., 1987) ต่อมาในปี 2533 ระดับภาวะการเจริญพันธุ์ลดลงเหลือเพียงระดับทดแทน (Knodel et al., 2011; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551) และปี 2552 ผู้หญิงไทยมีบุตรเฉลี่ยเพียง 1.5 คนเท่านั้น (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2552) ต่ำกว่าระดับเจริญพันธุ์ทดแทนมาก เห็นได้ว่าการเปลี่ยนผ่านภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทยค่อนข้างเร็ว โดยใช้เวลาเพียง 20 ปี (ระหว่างปี 1970–1990) ลดระดับการเจริญพันธุ์จากที่สตรีวัยเจริญพันธุ์หนึ่งคนมีบุตรโดยเฉลี่ย 5.5 คน เหลือจำนวนบุตร 2.2 คน เปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่นที่ใช้เวลาถึง 42 ปี (ระหว่างปี 1915–1957) และประเทศอินโดนีเซียที่ใช้เวลาถึง 41 ปี (ระหว่างปี 1966–2007) แต่ยังคงช้ากว่าประเทศสิงคโปร์ที่ใช้เวลาเพียง 15 ปีเท่านั้น (ระหว่างปี 1960–1975) (Jones, 2011) สำหรับอัตราเพิ่มประชากรลดลงอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 2.7 ในช่วงปี 2508–2523 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539) และปี 2552 อัตราเพิ่มประชากรลดลงเหลือเพียงร้อยละ 0.4 เท่านั้น (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2552)

การเปลี่ยนผ่านทางประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประชากรหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุประชากร (Age-Structure Transition) และการเปลี่ยนผ่านครอบครัวและครัวเรือน (Family and Household Transition) ซึ่งล้วนกระทบต่อขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน (Weeks, 2005; Dyson, 2010)

2.1.2 การเปลี่ยนผ่านทางประชากรกับการเลือกนโยบายประชากร

การเปลี่ยนผ่านทางประชากรอย่างรวดเร็วของประเทศไทย ส่วนหนึ่งเป็นผลจากความร่วมมือระหว่างประเทศ กล่าวคือ ในช่วงปี 1974 ประเทศพัฒนาแล้วต่างประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศและสามารถลดปัญหาความยากจนลง อันเป็นผลได้จากการปันผลทางประชากร (Demographic Dividend) จากการศึกษาที่ประเทศเหล่านั้นสามารถลดระดับการเจริญพันธุ์ลงได้ หลังจากทีระดับการตายลดลงก่อนหน้านั้น ทำให้สัดส่วนวัยแรงงานต่อประชากรค่อนข้างสูง เกิดการออมและการลงทุน ทำให้รายได้ของประชากรเพิ่มสูงขึ้นและลดปัญหาความยากจนลงได้ ส่วนประเทศกำลังพัฒนาล้วนเป็นประเทศยากจนและมีอัตราเพิ่มประชากรค่อนข้างสูง ดังนั้นในการประชุมประชากรโลก เพื่อแก้ปัญหาความยากจนของประเทศกำลังพัฒนา จึงเกิดแนวนโยบายประชากรกับการพัฒนา 2 แนวทาง (มัทนา พนานิรามัย, 2552)

แนวนโยบายประชากรกระแสหลักเน้นลดอัตราเพิ่มประชากร เนื่องจากอัตราเพิ่มประชากรสูงต้องใช้ทรัพยากรในการเกื้อหนุนประชากรวัยพึ่งพิงค่อนข้างมาก ประกอบกับข้อจำกัด

ด้านรายได้ทำให้ระดับการออมของครัวเรือนต่ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการลงทุนและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และทำให้การแก้ไขปัญหาความยากจนบรรลุเป้าหมายได้ยากยิ่งขึ้น นอกจากนี้อัตราเพิ่มประชากรยังอาจทำให้ประเทศอาจสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติอย่างรวดเร็ว เนื่องจากขนาดประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้อัตราทดแทนตามธรรมชาติของทรัพยากรธรรมชาติไม่ทันต่อการใช้ ซึ่งอาจทำให้ปัญหาความยากจนเพิ่มความรุนแรงยิ่งขึ้น

แนวนโยบายประชากรกับการพัฒนากระแสของเน้นกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยเชื่อว่าผลได้ของการพัฒนาจะกระจายไปยังกลุ่มประชากรอย่างเหมาะสม และทำให้ประชากรมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างเหมาะสม ซึ่งสามารถทำให้ปัญหาความยากจนลดลงได้ (มัทนา พนานิรามัย, 2552)

ข้อจำกัดด้านความรู้และข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับการพัฒนาแนวนโยบายประชากรกับการพัฒนาจากการประชุมประชากรโลกปี 1974 ณ กรุงบูคาเรสต์ ประเทศโรมาเนียได้เสนอให้ในระยะสั้น เน้นลดอัตราเพิ่มประชากรด้วยการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด ส่วนในระยะยาว ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาของประเทศ ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่รวมทั้งประเทศไทยต่างรับนโยบายนี้ไปสู่การปฏิบัติและประสบความสำเร็จบรรลุตามเป้าหมายเป็นอย่างดี (มัทนา พนานิรามัย, 2552; ภัศสร ลิมานนท์, 2548; จอห์น โนเดล และคณะ, 2530; นิพนธ์ เทพวัลย์, 2523)

2.1.3 นโยบายประชากรของประเทศไทยที่ผ่านมา

แนวนโยบายประชากรของประเทศไทยที่ผ่านมาสอดคล้องกับแนวนโยบายประชากรกับการพัฒนาจากการประชุมประชากรโลกปี 1974 ประเทศโรมาเนีย โดยประเทศไทยได้กำหนดเป้าหมายลดอัตราเพิ่มประชากร ด้วยการคุมกำเนิดและวางแผนครอบครัวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 เป็นต้นมา โดยผลการดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายสามารถลดอัตราเพิ่มประชากรจากร้อยละ 3.0 เหลือร้อยละ 1.2 เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 และต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ยกเลิกเป้าหมายลดอัตราเพิ่มประชากรและได้เน้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพประชากรให้มีสุขภาพดี มุ่งส่งเสริมให้มีขนาดครอบครัวที่เหมาะสม โดยชะลอการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดในพื้นที่ที่มีอัตราเจริญพันธุ์ของสตรีในระดับทดแทน และส่งเสริมการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดในพื้นที่ที่มีอัตราเกิดสูง รวมทั้งมุ่งเน้นรักษาโครงสร้างประชากรให้สมดุลโดยรักษาอัตราเจริญพันธุ์ให้อยู่ในระดับไม่ต่ำกว่า 1.8 รวมทั้งลดอัตราการย้ายถิ่นของประชากรจากเขตชนบทไปสู่เขตเมือง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551)

2.1.4 การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุประชากร (Age-Structure Transition)

การเปลี่ยนผ่านทางประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรจากสังคมประชากรเยาว์วัยที่มีสัดส่วนผู้ชายมากกว่าผู้หญิง กลายเป็นสังคมประชากรสูงวัยที่มีสัดส่วนผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนผ่านการตาย (Mortality Transition) และการเปลี่ยนผ่านภาวะเจริญพันธุ์ (Fertility Transition) กล่าวคือ อัตราตายที่ลดลงทำให้อายุคาดหมายเฉลี่ยของประชากรเพิ่มขึ้น ซึ่งมีได้ทำให้โครงสร้างอายุเปลี่ยนไปเท่าใดนักเนื่องจากมีอัตราการรอดชีพเพิ่มขึ้นในทุกกลุ่มอายุ แต่ได้ทำให้สัดส่วนเพศของผู้ชายต่อผู้หญิงลดลง แม้ว่าปกติสัดส่วนเพศเมื่อแรกเกิดมักสูงกว่า 100 เนื่องจากมีทารกเพศชายเกิดมากกว่าทารกเพศหญิงก็ตาม แต่อัตราการรอดชีพอายุของผู้หญิงค่อนข้างสูงกว่าผู้ชาย ดังนั้นเมื่ออัตราการตายอายุลดลง ทำให้กลายเป็นสังคมผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย และเมื่อระดับการเจริญพันธุ์ลดลง ซึ่งหมายความว่า สตรีวัยเจริญพันธุ์รุ่นหลังมีจำนวนบุตรโดยเฉลี่ยน้อยกว่าสตรีวัยเจริญพันธุ์รุ่นก่อนหน้า มีผลทำให้สัดส่วนประชากรวัยเด็กลดลงและมีสัดส่วนประชากรวัยผู้สูงอายุมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรและกลายเป็นสังคมประชากรสูงวัยที่มีผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (Weeks, 2005)

สำหรับประเทศไทย มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรจากสังคมที่มีสัดส่วนเด็กสูงกว่าสัดส่วนผู้สูงอายุกลายเป็นสังคมที่สัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น และใน 15 ปี ข้างหน้าจะมีสัดส่วนผู้สูงอายุสูงกว่าสัดส่วนประชากรวัยเด็ก กล่าวคือ ข้อมูลจากสำมะโนประชากรและเคหะ เมื่อ 30 ปีที่แล้ว ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรวัยเด็กถึงร้อยละ 38 ของประชากรและมีสัดส่วนประชากรสูงอายุเพียงร้อยละ 5 ของประชากร ต่อมาในปี 2543 มีประชากรวัยเด็กลดลงเหลือเพียงร้อยละ 25 ของประชากร ในขณะที่มีประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 8 ของประชากร ส่วนในปี 2552 ประเทศไทยมีสัดส่วนผู้สูงอายุต่อประชากรประมาณร้อยละ 11 ซึ่งถือได้ว่า ประเทศไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยสมบูรณ์แบบแล้ว (จอห์น โนเดลและนาพร ชโยวรรณ, 2552)

เมื่อพิจารณาแนวโน้มประชากรในอนาคตจากการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย ปี 2543-2573 ของสำนักงานคณะกรรมการสภาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือข้อมูล World Population Prospect The 2010 Revision ขององค์การสหประชาชาติ พบว่า ส่วนสัดส่วนประชากรวัยเด็กลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่วนประชากรวัยสูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรแรงงาน โดยเพิ่มขึ้นจากที่มี 1 ใน 5 ของประชากรรวมเป็น 1 ใน 4 ของประชากรรวม และประมาณ 15 ปี ข้างหน้าจำนวนประชากรสูงอายุจะเพิ่มขึ้นจนมีจำนวนเท่ากับประชากรเด็ก หลังจากนั้นจำนวนประชากรผู้สูงอายุมากกว่าประชากรเด็กตลอดไป ซึ่งจะทำให้

สังคมไทยกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการพึ่งพิงเปลี่ยนแปลงไปจากการพึ่งพิงของประชากรวัยเด็กมาเป็นการพึ่งพิงของประชากรวัยผู้สูงอายุแทน

2.1.5 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน (Family and Household Transition)

การเปลี่ยนผ่านทางครอบครัวและครัวเรือนเป็นผลมาจากการเปลี่ยนผ่านการตาย (Mortality Transition) การเปลี่ยนผ่านภาวะเจริญพันธุ์ (Fertility Transition) และการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุของประชากร (Age-Structure Transition) โดยทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนจากเดิมที่ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่มีคู่สมรสและบุตรอาศัยอยู่ร่วมกันกลายเป็นครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนหลากหลายมากขึ้น เช่น ครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ครัวเรือนอาศัยอยู่คนเดียว ครัวเรือนคู่สมรสที่ไม่มีบุตร ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนผู้สูงอายุ ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนที่อาศัยอยู่กับบุคคลอื่น เป็นต้น (Weeks, 2005)

2.1.6 การเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับการเปลี่ยนแปลงครัวเรือนไทย

การที่ครัวเรือนไทยมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนหลากหลายมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนผ่านทางประชากรและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้ประชากรเลื่อนอายุการแต่งงานมีการครองโสดเพิ่มขึ้นทุกกลุ่มอายุและมีการหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น ซึ่งล้วนกระทบต่อขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน (ชาย โพธิ์สิตา, 2552)

ประชากรไทยเลื่อนอายุแต่งงานและเพิ่มการครองโสดทุกกลุ่มอายุ เมื่อพิจารณาข้อมูลจากสำมะโนประชากรและเคหะ ปี 2503 – 2543 พบว่า อายุเฉลี่ยของประชากรที่สมรสครั้งแรกเพิ่มขึ้นทั้งผู้ชายและผู้หญิง กล่าวคือ ในปี 2503 ผู้ชายไทยเริ่มสร้างครอบครัวที่อายุประมาณ 25 ปี ส่วนผู้หญิงไทยเริ่มสร้างครอบครัวที่อายุประมาณ 22 ปี และต่อมาในปี 2543 ผู้ชายไทยแต่งงานครั้งแรกที่อายุประมาณ 27 ปี ส่วนผู้หญิงไทยแต่งงานครั้งแรกที่อายุประมาณ 24 ปี ส่วนอัตราการครองโสดเพิ่มขึ้นตามกลุ่มอายุ มีความแตกต่างระหว่างเพศ แต่อย่างไรก็ตาม เกือบทั้งหมดมีครอบครัวก่อนเลยวัยเจริญพันธุ์ นอกจากนี้การเลื่อนอายุการแต่งงานและเพิ่มสัดส่วนการครองโสดยังตอบสนองต่อระดับการศึกษา กล่าวคือ เมื่อพิจารณาอายุเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสจำแนกตามระดับการศึกษา พบว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงมักแต่งงานช้ากว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำ ส่วนการครองโสดเพิ่มขึ้นตามระดับการศึกษาที่เพิ่มขึ้น แต่การครองโสดถาวรตอบสนองต่อระดับ

การศึกษาในทิศทางตรงข้าม โดยผู้ชายที่ไม่มีการศึกษามีโอกาสครองโสดถาวรกว่าผู้ชายที่มีการศึกษา ส่วนการศึกษาที่สูงขึ้นทำให้ผู้หญิงมีอัตราครองโสดถาวรสูงขึ้น (ชาย โพธิ์สีดา, 2552) ดังนั้นแนวโน้มในอนาคตคนไทยจะแต่งงานช้าลง และผู้หญิงไทยมีอัตราครองโสดถาวรเพิ่มสูงขึ้น

ผลของการแต่งงานช้าลงและเพิ่มอัตราการครองโสดทุกกลุ่มอายุ ทำให้คู่ครองมีเวลาอยู่ในช่วงเจริญพันธุ์สั้นลง ส่งผลต่อระดับเจริญพันธุ์รวมต่ำลง โอกาสมีบุตรน้อยลงหรือบางครัวเรือนอาจไม่มีบุตร อาจทำให้ขนาดครัวเรือนเล็กลง ในขณะที่โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนพบครัวเรือนที่มีพ่อแม่ลูก และครัวเรือนสามรุ่นมีสัดส่วนน้อยลง ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือนมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น เช่น ครัวเรือนผู้ใหญ่นคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา และครัวเรือนผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน เป็นต้น

การหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น จากข้อมูลสถิติการจดทะเบียนครัวเรือน กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย พบว่า จำนวนการจดทะเบียนสมรสลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่การจดทะเบียนหย่ากลับเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งผลของการหย่าร้างที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ขนาดครัวเรือนเล็กลง ในขณะที่โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนจะพบครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนพ่อแม่ลูกมีสัดส่วนต่ำลง ในขณะที่ครัวเรือนผู้ใหญ่นคนเดียว ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว และครัวเรือนผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงานมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนั้น พฤติกรรมการสร้างครอบครัวเป็นพฤติกรรมของประชากรเปลี่ยนไปแบบไม่ย้อนกลับ เนื่องจากอายุตามแนวคิด Age Stratification เป็นตัวกำหนดสถานะทางสังคม (Social Status) และบทบาททางสังคม (Social Role) ซึ่งบุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังที่ได้รับตามสถานะทางสังคมและบทบาททางสังคมของตน ดังนั้นหากมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรย่อมทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางประชากรศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในทางประชากรศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการเจ็บป่วยและการตาย ออมนัยเจริญพันธุ์และการมีบุตร และการย้ายถิ่นแรงงาน ในทางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสร้างครอบครัว การหย่าร้าง การเข้าสู่ระบบโรงเรียนและระดับการศึกษา ส่วนในทางเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการเข้าสู่ตลาดแรงงาน อาชีพ รายได้จากแรงงาน และระดับความมั่งคั่งสะสม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงประชากรศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจะถูกใช้เป็นบรรทัดฐานใหม่ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมต่อไปอีกด้วย (Socialization Process) (Weeks, 2005) ดังนั้นในอนาคต แนวโน้มครัวเรือนไทยมีขนาดครัวเรือนไทยลดลง และมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนหลากหลายมากขึ้น โดยมีครัวเรือนที่ประกอบด้วยบุคคลสองวัยมากขึ้น มีครัวเรือนพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพังมากขึ้น เนื่องจากอัตราการหย่าร้างหรือการแยกกันอยู่

ของสมาชิกครอบครัว มีครัวเรือนผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพียงลำพัง มีครัวเรือนที่ผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน มีครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว และมีครัวเรือนสามีภรรยาเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2553)

2.1.7 รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนไทย

การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้นล้วนกระทบต่อรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน โดยทำให้มีรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนมีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งได้มีนักวิชาการจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่น่าสนใจดังนี้

การศึกษาในประเทศไทย พงงานวิจัยที่จำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนไทยที่น่าสนใจ 2 การศึกษา ได้แก่ อุมภาพร ตรังคสมบัติ (2544) และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ซึ่งเป็นการจำแนกที่ใช้หน่วยวิเคราะห์และแนวคิดในการจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การศึกษาอุมภาพร ตรังคสมบัติ (2544) ใช้หน่วยวิเคราะห์เป็นหน่วยครอบครัวและได้จำแนกครอบครัวออกเป็น 2 รูปแบบการอยู่อาศัยหลัก ได้แก่ ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) และครอบครัวขยาย (Extended Family) จากนั้นจำแนกครัวเรือนเดี่ยวที่มีลักษณะเฉพาะ 4 รูปแบบ ได้แก่ ครอบครัวที่ไม่มีบุตร (Childless Couples) ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว (Single-parent Family) ครอบครัวบุญธรรม (Adoptive Family) และครอบครัวที่มีการแต่งงานใหม่ (Reconstituted Family)

ส่วนการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยวิเคราะห์และได้จำแนกครัวเรือนออกเป็น 2 รูปแบบการอยู่อาศัยหลัก ได้แก่ Nonfamily Household และ Family Household จากนั้นเพิ่มความหลากหลายของรูปแบบการอยู่อาศัยของ Family Household ด้วยจำนวนรุ่นของสมาชิกในครัวเรือน จึงสามารถจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนออกเป็น 6 รูปแบบ ได้แก่ ครัวเรือนอยู่คนเดียว ครัวเรือนอยู่กับเพื่อน ครัวเรือน 1 รุ่น (สามี-ภรรยา) ครัวเรือน 2 รุ่น (สามี-ภรรยา-ลูก) ครัวเรือน 2 รุ่น (เด็กอยู่กับปู่ย่าตายาย) และครัวเรือน 3 รุ่นและมากกว่า

ส่วนการศึกษาในต่างประเทศ มีวิธีการจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่หลากหลาย สามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวทางหลัก คือ แนวทางแรกให้ความสำคัญกับสัดส่วนประชากรวัยต่างกัน การจำแนกครัวเรือนพิจารณาจากสัดส่วนประชากรวัยเด็ก ประชากรวัยแรงงาน และประชากรวัยสูงอายุ ซึ่งสามารถจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนได้หลากหลายขึ้นกับผู้วิจัย เช่น การศึกษาของ Peichi และคณะ (2010) เป็นต้น ซึ่งไม่สอดคล้องกับ

แนวการศึกษานี้ ส่วนแนวทางที่ 2 ให้ความสำคัญกับโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิก ครัวเรือนและความสัมพันธ์ของสมาชิกครัวเรือน ซึ่งมีการศึกษาที่น่าสนใจดังนี้

การศึกษาของ Brandolini และ D'Alessio (2001) ทำการศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนกับความแตกต่างด้านรายได้ของประเทศลิกซิมเบิร์ก โดยจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนออกเป็น 5 รูปแบบหลัก ได้แก่ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนพ่อแม่ลูก ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว และครัวเรือนอื่นๆ และได้ แบ่งรูปแบบย่อยของครัวเรือนด้วยเพศและกลุ่มอายุอีกด้วย เช่น ครัวเรือนคนเดียวสามารถแบ่งได้ เป็น ครัวเรือนผู้ชายอายุต่ำกว่า 65 ปี ครัวเรือนผู้ชายอายุ 65 ปีขึ้นไป ครัวเรือนผู้หญิงอายุต่ำกว่า 65 ปี และครัวเรือนผู้หญิงอายุ 65 ปีขึ้นไป เป็นต้น

การศึกษาของ Terasaki (2001) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่างด้านรายได้ ของประเทศญี่ปุ่น โดยแบ่งรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนออกเป็น 7 รูปแบบ ได้แก่ ครัวเรือน ผู้ชายคนเดียว ครัวเรือนผู้หญิงคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนสามีภรรยาและบุตรที่ยังไม่ แต่งงาน ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนสามรุ่น และครัวเรือนอื่นๆ

การศึกษานี้ เลือกจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนตามแนวการศึกษา ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) และ Terasaki (2001) โดยใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยวิเคราะห์ และจำแนกครัวเรือนออกเป็น 8 รูปแบบหลัก ตามจำนวนรุ่น ของสมาชิกในครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนพ่อแม่ลูก ครัวเรือน พ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนสามรุ่น ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น และครัวเรือน อื่นๆ และได้เพิ่มความหลากหลายของรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนด้วยเพศและกลุ่มอายุ คล้ายกับการศึกษาของ Brandolini และ D'Alessio (2001)

การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้าง องค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน โดยทำให้ขนาดครัวเรือนเล็กลงและมีความหลากหลาย ของโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมากขึ้น ดังนั้นหากใช้ครัวเรือนเป็นหน่วย วิเคราะห์แล้ว การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิก ครัวเรือนที่เกิดขึ้นทำให้รูปแบบการบริโภคของครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร ทำให้ความ แตกต่างของด้านการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้นหรือไม่ และมีที่ของความแตกต่างด้านการบริโภค ของครัวเรือนมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านสมาชิกครัวเรือนหรือไม่ หรือมา จากสินค้าและบริการประเภทใด

2.2 การวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน

ส่วนนี้ นำเสนอแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรกนำเสนอวิธีการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพ ซึ่งกล่าวถึงการเลือกตัวแทนของมาตรฐานการดำรงชีพภายใต้ข้อจำกัดข้อมูลแบบภาคตัดขวางที่ได้จากการสำรวจ ส่วนที่ 2 นำเสนอหน่วยวิเคราะห์ที่เหมาะสมในการเปรียบเทียบระดับมาตรฐานการดำรงชีพระหว่างครัวเรือน ภายใต้การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนที่เกิดขึ้น ส่วนที่ 3 นำเสนอการศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย สำหรับส่วนที่ 4 นำเสนอความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพกับการพัฒนาประเทศไทย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการศึกษาประเด็นความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ และส่วนสุดท้ายนำเสนอการแยกองค์ประกอบที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน

ในทางทฤษฎีควรเลือกใช้แนวคิดอรรถประโยชน์ในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของบุคคลหรือครัวเรือน (Jenkins and Micklewright, 2007; Stark, Tylor and Yitzaki, 1986) โดยข้อสรุปของทฤษฎีอรรถประโยชน์สูงสุดของครัวเรือน กล่าวว่า อรรถประโยชน์รวมของครัวเรือนเป็นผลรวมของอรรถประโยชน์ที่เกิดจากการบริโภคสินค้าและบริการแต่ละประเภท และเมื่อมีทรัพยากรจำกัดแล้วการบริโภคเท่ากับผลรวมของผลคูณระหว่างราคาสินค้ากับปริมาณสินค้าแต่ละประเภท ซึ่งเท่ากับรายได้ที่เป็นตัวเงินและเท่ากับผลรวมของรายได้จากการทำงานกับรายได้อื่น (Becker, 1965) ดังนั้นในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพควรเลือกรายได้ที่เป็นตัวเงินหรือการบริโภคเป็นตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพมากกว่ารายได้จากการทำงาน

การศึกษานี้เลือกใช้การบริโภคเป็นตัวแทนในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน เนื่องจากอรรถประโยชน์แปรผันตรงกับการบริโภคสินค้าและบริการ ส่วนรายได้ที่เป็นตัวเงินนั้นแสดงเพียงโอกาสที่มีระดับมาตรฐานการดำรงชีพเท่านั้น (Lazaridis, 2000; Johnson and Shipp, 1997; Slesnick, 1993; McGregor and Barooah, 1992) ประกอบกับการศึกษานี้ต้องการพิจารณาความแตกต่างตลอดชีพระหว่างครัวเรือน (Life time Difference) แต่ด้วยข้อจำกัดของข้อมูลจากการสำรวจที่ให้ข้อมูลในลักษณะเพียงภาพถ่ายเท่านั้น จึงต้องเลือกตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพที่มีความผันผวนต่ำกว่า ซึ่งข้อมูลด้านการบริโภคมีความผันผวนต่ำกว่า และมีปัญหาความน่าเชื่อถือได้น้อยกว่าข้อมูลด้านรายได้ที่เป็นตัวเงิน กล่าวคือ

ครัวเรือนสามารถรักษาระดับการบริโภคตลอดช่วงชีวิต (Smooth Consumption) ได้ด้วยการออม การกู้ยืมหรือการนำเงินออมมาใช้ และโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปอีกด้วย (Grossley and Krishna, 2008; Garner, 1993) ทำให้การบริโภคมีความผันผวนต่ำกว่ารายได้ที่เป็นตัวเงินที่มีความผันผวนในระยะสั้นตามสภาวะการทำงาน การเปลี่ยนงาน และแหล่งที่มาของรายได้ ส่วนในระยะยาวรายได้ที่เป็นตัวเองเงินจะเพิ่มขึ้นในระยะแรกและลดลงหลังจากเกษียณ นอกจากนี้ข้อมูลรายได้จากการสำรวจมักมีปัญหาความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) เนื่องจากบางครัวเรือนให้ข้อมูลเฉพาะรายได้หลักบางส่วนและอาจไม่แจ้งรายได้ส่วนอื่นๆ เนื่องจากเกรงผลกระทบด้านการเสียภาษี รวมทั้งหัวหน้าครัวเรือนเองไม่ทราบรายได้ของสมาชิกในครัวเรือน ทำให้การสำรวจข้อมูลด้านรายได้ไม่ค่อยตรงกับความจริงเท่าที่ควร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551; Goodman and Goldfield, 2004; Takahiro et al., 1999; Slesnick, 1994)

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติการวัดระดับการบริโภคสามารถทำได้ยาก เนื่องจากต้องรวมค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสินค้าไม่คงทนทุกชนิดกับอรรถประโยชน์ที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาของสินค้าคงทนด้วย แต่การประมาณอรรถประโยชน์ข้ามเวลาของการบริโภคสินค้าคงทนทำได้ยาก (Slesnick, 1994) ดังนั้นในการศึกษานี้ จึงเลือกใช้ข้อมูลค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแทนข้อมูลการบริโภค โดยที่ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค หมายถึง จำนวนเงินที่ครัวเรือนจ่ายเพื่อการบริโภคในปัจจุบัน โดยไม่รวมรายจ่ายเพื่อการบริโภคในอนาคต เช่น การประกันชีวิต การจ่ายเงินประกันสังคมและบำนาญ และไม่รวมค่าใช้จ่ายในปัจจุบันที่ครัวเรือนมิได้บริโภคเอง เช่น ค่าของกำนัลนายจ้าง เป็นต้น

2.2.2 หน่วยวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน

หน่วยการวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนในระยะแรกเป็นหน่วยรวมของครัวเรือน เช่น รายได้รวมของครัวเรือน เป็นต้น ต่อมาเมื่อครัวเรือนมีขนาดไม่เท่ากัน จึงเกิดแนวคิดหน่วยวิเคราะห์ต่อหัวครัวเรือน เช่น การบริโภคต่อหัวครัวเรือน เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยใช้เป็นหน่วยวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน ส่วนในต่างประเทศมีการพัฒนาหน่วยวิเคราะห์เป็นต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์ เนื่องจากครัวเรือนมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนที่แตกต่าง ทำให้ปริมาณความต้องการบริโภคต่างกันไปด้วย ทำให้การเปรียบเทียบระดับมาตรฐานการดำรงชีพระหว่างครัวเรือนต้องปรับความแตกต่างของขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนด้วยค่าผู้ใหญ่สมมุทธ์ แต่ยังไม่ค่อยมีงานวิจัยในประเทศไทยที่ใช้หน่วยต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์เท่าใดนัก เนื่องด้วยข้อจำกัดของชุดข้อมูลค่าผู้ใหญ่สมมุทธ์ของประเทศไทย

สำหรับประเทศไทย การนำเสนอข้อมูลระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับขนาดของครัวเรือนที่มีความแตกต่าง โดยใช้การบริโภคต่อหัวเป็น หน่วยวิเคราะห์ เนื่องจากในช่วงที่ผ่านมาครัวเรือนมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิก ครัวเรือนไม่แตกต่างกันมากนัก จึงใช้การบริโภคต่อหัวเป็นหน่วยวิเคราะห์แทนการบริโภคต่อหัว ผู้ใหญ่สมมุติได้ (สมชัย จิตสุชน, 2546) แต่ปัจจุบันครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้าน อายุและรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีความหลากหลายมากขึ้น ทำให้การบริโภคต่อหัวเป็น หน่วยวิเคราะห์ไม่เหมาะสม เนื่องจากไม่ได้คำนึงความต้องการของสมาชิกแต่ละกลุ่มอายุของ สมาชิกครัวเรือนที่ประชากรวัยเด็กและผู้สูงอายุมีความต้องการในปริมาณที่น้อยกว่าประชากรวัย แรงงาน (อิสรา ศานติศาสตร์, 2538) ซึ่งหากใช้การบริโภคต่อหัวเป็นหน่วยวิเคราะห์ครัวเรือนบาง ประเภทจะทำให้ระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าความเป็นจริง (Underestimate) เช่น ครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ เป็นต้น จึงควรปรับความต่างของขนาดและโครงสร้าง องค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนด้วยค่าผู้ใหญ่สมมุติ (Adult Equivalence Scale)

ค่าผู้ใหญ่สมมุติ (Adult Equivalence Scale) เป็นการแสดงระดับการบริโภคที่ แตกต่างกันของสมาชิกครัวเรือน โดยที่ครัวเรือนอ้างอิงหรือครัวเรือนที่มีสมาชิกครัวเรือนเป็นผู้ใหญ่ 1 คน มีค่าผู้ใหญ่สมมุติ เท่ากับ 1 และเมื่อมีสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากครัวเรือนอ้างอิงทำให้ สัดส่วนค่าใช้จ่ายทั้งหมดเพิ่มมากขึ้นในลักษณะที่ต่างกันในแต่ละกลุ่มอายุ (อิสรา ศานติ ศาสตร์, 2538) และค่าผู้ใหญ่สมมุติยังแสดงการประหยัดจากขนาดของครัวเรือน โดยพิจารณา สัมประสิทธิ์หน้าจำนวนเด็ก จำนวนแรงงานและจำนวนผู้สูงอายุ ที่แสดงถึงสัดส่วนรายจ่ายการ บริโภคที่เพิ่มขึ้น เมื่อมีสมาชิกครัวเรือนแต่ละกลุ่มอายุเพิ่มขึ้น เช่น เด็กมีค่าผู้ใหญ่สมมุติเท่ากับ 0.30 หมายความว่า สัดส่วนรายจ่ายเพื่อการบริโภคเพิ่มขึ้นร้อยละ 30 เมื่อมีเด็กเพิ่มขึ้น 1 คน เป็น ต้น และหากร้อยละของการบริโภคที่เพิ่มขึ้นมีค่าสูง แสดงว่า ครัวเรือนมีการประหยัดต่อขนาดต่ำ หรือมีสินค้าที่สามารถแบ่งปันได้ค่อนข้างน้อย (Houghton and Khandker, 2009)

การศึกษานี้ เลือกปรับความแตกต่างของการบริโภคจากขนาดและโครงสร้าง องค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ด้วยผลรวมของค่าผู้ใหญ่สมมุติของสมาชิกครัวเรือน เนื่องจากสนใจองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนจำแนกตามกลุ่มอายุด้วย โดยเลือกใช้ ชุดข้อมูลค่าผู้ใหญ่สมมุติของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) เนื่องจากมีข้อมูลค่าผู้ใหญ่สมมุติของ ผู้สูงอายุ ซึ่งต่างจากข้อมูลชุดอื่น รวมทั้งประเภทของสินค้าและบริการที่ใช้ในการคำนวณค่าผู้ใหญ่ สมมุติไม่ต่างจากการศึกษานี้เท่าใดนัก แต่มีข้อด้อยที่มีข้อสมมติให้ระดับราคาของสินค้าและ บริการแต่ละประเภทเท่ากับ 1

นอกจากนั้นการบริโภคของครัวเรือนแตกต่างกันไปตามระดับราคาสินค้าและบริการ เวลาและพื้นที่ที่ครัวเรือนต้องเผชิญ ดังนั้นในการเปรียบเทียบระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนต้องปรับการบริโภคตามความแตกต่างด้านราคาด้วยดัชนีราคา และปรับความแตกต่างด้านเวลาด้วยดัชนีราคา ซึ่งเป็นดัชนีที่ใช้วัดการเปลี่ยนแปลงของราคาขายปลีกโดยเฉลี่ยที่ผู้บริโภคจ่ายเพื่อซื้อสินค้าและบริการจำนวนหนึ่ง ณ เวลาหนึ่งๆ เทียบกับปีฐาน ทำให้ทุกครัวเรือนมีต้นทุนในการดำรงชีพเท่ากัน ทั้งในมิติเวลาและมิติพื้นที่ จึงสามารถเปรียบเทียบระดับมาตรฐานการดำรงชีพด้วยกันได้

2.2.3 การศึกษารูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย

การเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมีความเกี่ยวพันกับประเด็นรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน ได้แก่ ระดับการบริโภคของครัวเรือน โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน (Lazaridis, 2000; Johnson and Shipp, 1997; Slesnick, 1993) กล่าวคือ ปัจจุบันทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ได้ให้ข้อสรุปว่าระดับการบริโภครวมของครัวเรือนถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ คือ อำนาจซื้อของผู้บริโภคหรือรายได้ที่แท้จริงของครัวเรือน ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน ส่วนโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสินค้าและบริการมักถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางสังคมที่สะท้อนรสนิยมของผู้บริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งอายุของสมาชิกครัวเรือน (สมประวิณ มันประเสริฐ, 2553)

สำหรับประเทศไทย การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนยังมีไม่มากนัก พบเพียงการศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อแบบแผนการบริโภคของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) และสมประวิณ มันประเสริฐ (2553) ซึ่งเน้นวิเคราะห์ความต้องการบริโภคของผู้สูงอายุและพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงความต้องการสินค้าและบริการ กรณีมีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่พบการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของครัวเรือน และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

การศึกษาแบบแผนการบริโภคของครัวเรือน พ.ศ.2547 ของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) พบว่า โดยภาพรวมแล้วค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ภายในบ้านมีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ ค่าใช้จ่ายที่อยู่อาศัย การเดินทางและการสื่อสาร และอาหารและเครื่องดื่มภายนอกบ้าน (ร้อยละ 35 โดยเปรียบเทียบกับร้อยละ 25 ร้อยละ 16 และร้อยละ 9

ตามลำดับ) ส่วนค่าใช้จ่ายเครื่องนุ่งห่มและรองเท้า ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ และยาสูบ ค่าตรวจรักษาพยาบาลและค่ายา การบันเทิงและการอ่าน ค่าใช้จ่ายในการศึกษาและ ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมค่อนข้างต่ำและไม่ต่างกันมากนัก

เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนค่าใช้จ่ายระหว่างครัวเรือนผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่น กับครัวเรือนทั่วไป พบว่า ครัวเรือนผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่นมีแนวโน้มใช้เงินไปในสัดส่วนที่สูง กับค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย ค่ารักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มี แอลกอฮอล์ในบ้าน และค่าใช้จ่ายด้านการเดินทางและสื่อสาร และมีแนวโน้มใช้เงินไปในสัดส่วน ที่ต่ำกว่ากับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์นอกบ้าน เครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ สอดคล้องกับการศึกษาของสมประวิณ มั่นประเสริฐ (2552) ซึ่ง พบว่า ครัวเรือนผู้สูงอายุจะมีสัดส่วนการใช้จ่ายภายในบ้าน ศาสนาและสังคม สุขภาพ และอาหาร ภายในบ้านสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาแบบ แผนการบริโภค จำแนกตามอายุเฉลี่ยของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนที่อายุเฉลี่ยสูงขึ้นมีสัดส่วน ค่าใช้จ่ายทางด้านศาสนาและสังคม อาหาร ค่าใช้จ่ายภายในบ้านและสุขภาพเพิ่มขึ้น ในทางตรงข้ามสัดส่วนการใช้จ่ายรับประทานอาหารนอกบ้าน การศึกษา เครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ เสื้อผ้าและรองเท้าลดลงตามลำดับ (สมประวิณ มั่นประเสริฐ, 2552)

เมื่อพิจารณาจากค่าความยืดหยุ่นต่อค่าใช้จ่าย พบว่า โดยรวมแล้วเห็นว่าสินค้าและบริการทุกกลุ่มเป็นสินค้าปกติ กล่าวคือ เป็นสินค้าจำเป็น ได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาหารและ เครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ในบ้าน อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์นอกบ้าน (ยกเว้น ครัวเรือนผู้สูงอายุ 2 คน เป็นสินค้าด้อย) แอลกอฮอล์และยาสูบ (ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุและ ครัวเรือนข้ามรุ่น บางส่วนเห็นว่าเป็นสินค้าด้อย บางส่วนเห็นว่าเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย) และค่าใช้จ่าย ส่วนบุคคล ส่วนเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย ได้แก่ เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า ค่ารักษาพยาบาล ค่าเดินทาง และการสื่อสาร การบันเทิงและการอ่าน การศึกษาและค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด

โดยที่ครัวเรือนผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่นมีค่าความยืดหยุ่นต่อราคาต่ำกว่า ครัวเรือนทั่วไปในกลุ่มอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ที่บริโภคนอกบ้าน เครื่องนุ่งห่มและ รองเท้า การบันเทิงและการอ่าน ในทางตรงข้ามมีค่าความยืดหยุ่นสูงกว่าในกลุ่มเครื่องดื่มที่มี แอลกอฮอล์และยาสูบ การศึกษา การเดินทางและการสื่อสาร

เมื่อพิจารณาการประหยัดต่อขนาด พบว่า ค่าใช้จ่ายที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ใน บ้าน การบันเทิงและการอ่าน การเดินทางและการสื่อสาร มีการประหยัดต่อขนาดจากการบริโภค ของครัวเรือนตามลำดับ (ครัวเรือนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นจะมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายลดลง) ซึ่งค่าใช้จ่าย เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 25 ส่วนค่าใช้จ่ายด้านการเดินทางและการสื่อสารมี

สัดส่วนสูงถึงร้อยละ 16 ดังนั้นการที่ครัวเรือนมีขนาดเล็กลง จึงไม่ได้รับผลได้จากการประหยัดต่อขนาดจากการมีขนาดครัวเรือนที่เหมาะสมกับการบริโภคสินค้าคงทนหรือต้องรับแบกรับภาระค่าใช้จ่ายคงที่เพิ่มมากขึ้น เมื่อพิจารณาในระดับมาตรฐานการดำรงชีพจากระดับค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคต่อหัว (รายจ่ายมากกว่าย่อมมีระดับความกินดีอยู่ดีสูงกว่า) จะทำให้ระดับความกินดีอยู่ดีของครัวเรือนเบี่ยงเบนไปจากความเป็นจริง ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วครัวเรือนขนาดใหญ่จะมีค่าใช้จ่ายต่อหัวเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในบ้าน การบันเทิงและการอ่าน การเดินทางและการสื่อสารเท่ากับครัวเรือนขนาดเล็ก แต่ระดับความกินดีอยู่ดีย่อมสูงกว่าครัวเรือนขนาดเล็ก เนื่องจากครัวเรือนใหญ่ได้รับผลได้จากการประหยัดต่อขนาด

ดังนั้น หากจะต้องเลือกนโยบายด้านภาษีควรเก็บภาษีจากสินค้าฟุ่มเฟือยสำหรับทุกคน ได้แก่ เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า ค่ารักษาพยาบาล ค่าเดินทางและการสื่อสาร การบันเทิงและการอ่าน การศึกษาและค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด และถ้าหากต้องการเก็บภาษีเพิ่ม โดยให้มีผลกระทบต่อครัวเรือนผู้สูงอายุและครัวเรือนขำร่นน้อยกว่าครัวเรือนทั่วไป ควรเก็บภาษีเพิ่มจากเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์และยาสูบ การศึกษา การเดินทางและการสื่อสาร แต่ถ้าต้องการใช้การเก็บภาษีเพิ่มในสินค้าบางกลุ่ม เพื่อลดความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนยังไม่มีข้อมูลจากการศึกษาในประเทศไทย

2.2.4 ความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพกับการพัฒนา

เป้าหมายลดความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ (Living Standard Inequality) เป็นหนึ่งในเป้าหมายที่สำคัญของกระบวนการพัฒนา นอกเหนือไปจากเป้าหมายการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป้าหมายความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม และเป้าหมายเพิ่มคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2551; สมชัย จิตสุชน, 2544) ซึ่งสะท้อนถึงความสามารถในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพของประชากร และเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จหรือล้มเหลวของกระบวนการพัฒนาของประเทศได้เป็นอย่างดี (Asian Development Bank, 2007) ดังนั้นในเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) ได้กำหนดให้ภายในช่วงปี 2533-2558 ต้องทำให้ครึ่งหนึ่งของประชากรที่ยากจนมีรายได้สูงกว่า 1 เหรียญสหรัฐต่อวัน

สำหรับประเทศไทย ประสบความสำเร็จในการลดปัญหาความยากจนตามเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษเป็นอย่างดี โดยคนไทยส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ดีขึ้นจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตั้งแต่ปี 2531 ทำให้คนมีงานทำและมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น (สมชัย จิตสุชน, 2544) แต่ความสำเร็จของประเทศไทยในการลดความยากจนนั้น เป็นเพียงการวัดความยากจนโดยใช้นิยามของความยากจนสัมบูรณ์ (Absolute Poverty) ซึ่งเป็นการวัดความยากจนโดยคำนวณความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้น (ศูนย์โลกสัมพันธ์ไทย, 2550) แต่เมื่อ

พิจารณาความยากจนเชิงเปรียบเทียบ (Relative Poverty) ที่วัดความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีวิตของครัวเรือนกับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของสังคมโดยเฉลี่ย พบว่า การพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมาทำให้ความแตกต่างได้ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างมาก โดยมีสัดส่วนคนที่อยู่ในระดับจนมากเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนคนที่มีฐานะปานกลางกลับมีสัดส่วนลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่กลุ่มคนฐานะร่ำรวยมีสัดส่วนค่อนข้างคงที่ ดังนั้นการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมาไม่ได้ทำให้ปัญหาความยากจนโดยเปรียบเทียบหรือปัญหาความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีวิตของครัวเรือนดีขึ้นแต่อย่างใด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544)

การวัดระดับความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ ส่วนใหญ่เป็นการคำนวณว่า ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนต่างจากระดับมาตรฐานการดำรงชีพเฉลี่ยของประเทศมากน้อยเพียงใด (เมธี ครองแก้ว, 2550) ซึ่งข้อมูลความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพของประเทศไทยส่วนใหญ่นำเสนอความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ของบุคคลเท่านั้น โดยวัดความแตกต่างด้วยดัชนีจีนิ (Gini Index) ที่มีค่าอยู่ระหว่าง 0 ถึง 1 ซึ่งค่าดัชนีจีนิสูงหมายถึง มีระดับความแตกต่างสูง พบว่า ความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงต้นของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากประมาณ 0.30 ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 จนถึงระดับสูงสุดประมาณ 0.55 ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 หลังจากนั้นความแตกต่างด้านการกระจายรายได้ลดลงเล็กน้อย แต่ยังคงอยู่ในระดับสูงเมื่อเทียบกับประเทศที่มีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจอยู่ในระดับเดียวกัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551; เมธี ครองแก้ว, 2550) ต่อมาในระยะหลังมีการวัดความแตกต่างด้านการบริโภคของบุคคล ซึ่งมักมีระดับความแตกต่างต่ำกว่าความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ แต่ทั้งสองแนวคิดให้ภาพความแตกต่างของประเทศไทยไม่ต่างกัน

ที่ผ่านมา การศึกษาประเด็นความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพหรือการศึกษาความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ของประเทศไทยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความแตกต่างระดับบุคคลมากกว่าระดับครัวเรือน ซึ่งต่างจากการศึกษาที่ ต้องการศึกษาค่าความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพระดับครัวเรือน และใช้การบริโภคเป็นตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพอีกด้วย

2.2.5 ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนสามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวทาง ประกอบด้วย แนวทางแรกเรียกว่า การแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของ

ครัวเรือน จำแนกตามกลุ่มย่อยประชากร (Population Subgroup Decomposition) เป็นการแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ว่ามาจากคุณลักษณะใดของครัวเรือน เช่น เพศของหัวหน้าครัวเรือน อายุของหัวหน้าครัวเรือน รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน เป็นต้น ส่วนแนวทางหลังเรียกว่า การแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค (Consumption Budget Component Decomposition) เป็นการแยกที่มาของความแตกต่างว่า มาจากกลุ่มสินค้าและบริการประเภทใด เช่น ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ไม่มีแอลกอฮอล์ในบ้าน หรือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสาร เป็นต้น (รายละเอียดการคำนวณดังแสดงภาคผนวก ข)

ปัจจุบัน การศึกษาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนเป็นเพียงการศึกษาแบบแผนของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน เนื่องจากเป็นเพียงการวิเคราะห์ทางสถิติและไม่มีข้อมูลสนับสนุนมากพอที่จะอธิบายได้ว่า ปัจจัยที่ศึกษานั้นเป็นสาเหตุของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนหรือไม่ เป็นเพียงสาเหตุแทรกกลาง (Intermediate Cause) แต่ไม่ใช่สาเหตุเชิงลึก (Deep Cause) ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนแต่อย่างใด (Haughton and Khandker, 2009)

ปัจจัยที่ใช้ในการศึกษาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามกลุ่มย่อยประชากร สามารถจำแนกออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) คุณลักษณะระดับภูมิภาค (Regional-level Characteristics) อธิบายความแตกต่างด้วยความแปรปรวนของพื้นที่ต่อการถูกน้ำท่วม คุณภาพขององค์กรภาครัฐ สิทธิในทรัพย์สิน เป็นต้น 2) คุณลักษณะระดับชุมชน (Community-level Characteristics) อธิบายความแตกต่างด้วยความแตกต่างของระบบสาธารณูปโภค ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา และถนน การบริการสาธารณสุขและการศึกษา ระบบตลาดและความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น และ 3) คุณลักษณะของครัวเรือนและบุคคล อธิบายความแตกต่างด้วยคุณลักษณะทางประชากร คุณลักษณะทางเศรษฐกิจและคุณลักษณะทางสังคม (Haughton and Khandker, 2009) สำหรับการศึกษานี้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงของขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนระหว่างครัวเรือน จึงเลือกอธิบายความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนตามคุณลักษณะระดับครัวเรือนและบุคคล ด้วยคุณลักษณะทางประชากรเท่านั้น

ที่มาของความแตกต่างจากคุณลักษณะครัวเรือนนั้น สามารถพิจารณาได้จากขนาดครัวเรือน โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน อัตราพึ่งพิงด้านอายุของครัวเรือน อายุและเพศของหัวหน้าครัวเรือน กล่าวคือ ครัวเรือนขนาดใหญ่มีระดับมาตรฐานการ

ดำรงชีพต่ำกว่าครัวเรือนขนาดเล็ก ครัวเรือนที่มีสัดส่วนของผู้ที่ไม่อยู่ในกำลังแรงงานต่อผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานต่ำกว่ามีระดับมาตรฐานการดำรงชีพสูงกว่าครัวเรือนที่มีสัดส่วนของผู้ที่ไม่อยู่ในกำลังแรงงานต่อผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานสูงกว่า และครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าครัวเรือนที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือน (Houghton and Khandker, 2009)

สำหรับการศึกษาในประเทศไทยเกือบทั้งหมดเป็นการศึกษาที่มาของความเหลื่อมล้ำด้านการกระจายรายได้ของประเทศไทย โดยระยะแรกจำแนกตามปัจจัยด้านภูมิภาค เช่น ภาค จังหวัด เขตที่อยู่อาศัย เป็นต้น (Ikemoto and Limskul, 1987; Wattanavittukul, 1978; Chantaworn, 1975; Meesuk, 1974) ในระยะต่อมาได้เพิ่มตัวแปรด้านประชากร และตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการจ้างงานเพิ่มเติมเข้ามา เช่น เพศของหัวหน้าครัวเรือน อายุหัวหน้าครัวเรือน ระดับการศึกษา อาชีพ ภาคการผลิต เป็นต้น (สมนึก สมชัยกุลทรัพย์, 2547; บุญเลิศ ประกอบนพเก้า, 2544; วิริยา ไชคมหาสิน, 2539; Jitsuchon, 1987; Laovakul, 1983) เห็นได้ว่า ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาที่ผ่าน ส่วนใหญ่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือน เช่น ภาค จังหวัด เขตที่อยู่อาศัย ระดับการศึกษา อาชีพ ภาคการผลิต เป็นต้น แต่มีตัวแปรบางตัวเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือน เช่น อายุของหัวหน้าครัวเรือน เพศของหัวหน้าครัวเรือน เป็นต้น

ลำดับถัดไป ต้องพิจารณาความเหมาะสมของตัวแปรที่จะใช้เป็นคุณลักษณะระดับครัวเรือนและบุคคล ด้วยคุณลักษณะทางประชากรตามกรอบแนวคิดของ Houghton and Khandker (2009) โดยต้องพิจารณาเลือกเฉพาะตัวแปรที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน และรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน

2.3 การเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

ส่วนนี้ นำเสนอแนวคิดเชื่อมโยงระหว่างความแตกต่างของการบริโภคของครัวเรือนกับจำนวนและสัดส่วนผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงขนาดครัวเรือนและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน เพื่อใช้พิจารณาเลือกตัวแปรที่เหมาะสมในการศึกษาซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน และรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน มีรายละเอียดดังนี้

การศึกษาในประเทศไทย เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนและความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน พบเพียงการอธิบายความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีพระดับบุคคล โดยเปรียบเทียบระหว่างผู้สูงอายุกับประชากรวัยอื่น ด้วยแนวคิดวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ ซึ่งให้ภาพความแตกต่างของ

มาตรฐานการดำรงชีพระหว่างกลุ่มอายุประชากรเท่านั้น ส่วนความแตกต่างระหว่างขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ยังไม่มีนักวิจัยทำการศึกษามากนัก

2.3.1 จำนวนและสัดส่วนผู้สูงอายุ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรทำให้เกิดประเด็นเกี่ยวกับผู้สูงอายุในสองแง่มุมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การสูงอายุทางประชากร (Population Ageing) เป็นการที่ประชากรมีอายุมีฐานสูงขึ้นจากการที่อัตราการตายลดลงและอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นในทุกกลุ่มอายุ ซึ่งหากประเทศใดมีอายุมีฐานของประชากรมากกว่า 30 ปี แสดงว่า ประเทศนั้นเข้าสู่การสูงอายุทางประชากร (Population Ageing) ส่วนแง่มุมที่ 2 เป็นการสูงอายุจากการที่ประเทศมีสัดส่วนประชากรวัยผู้สูงอายุต่อประชากรค่อนข้างสูง เนื่องจากระดับการเจริญพันธุ์ลดลง ในขณะที่การตายอยู่ในระดับต่ำ ทำให้ประเทศเข้าสู่สังคมประชากรสูงวัย (Ageing Population) ซึ่งเป็นแง่มุมที่เข้าใจกันอย่างแพร่หลาย โดยในต่างประเทศ หากประเทศมีสัดส่วนประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 7 ของประชากร ถือได้ว่า เข้าสู่สังคมประชากรสูงวัย (Ageing Society) (CICRED, 2005) สำหรับประเทศไทยนั้น ได้เข้าสู่สังคมสูงประชากรวัยแล้ว เนื่องจากประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนต่อประชากรรวมมากกว่าร้อยละ 10 (จอห์น โนเดล และนภาพรชโยวรรณ, 2552) สำหรับการศึกษาเรื่องนี้มุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรที่ทำให้สัดส่วนผู้สูงอายุต่อประชากรเพิ่มขึ้น

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรมีผลทางบวกและผลทางลบต่อการพัฒนาประเทศ กล่าวคือ ผลทางบวกทำให้ประเทศมีหน้าต่างของโอกาส (Window of Opportunity) จากสัดส่วนวัยแรงงานที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นผลได้จากการลดลงของระดับการเจริญพันธุ์ ในขณะที่การตายอยู่ในระดับต่ำหรือที่เรียกว่าการปันผลทางประชากร (Demographic Dividend) (Ross, 2004) ส่วนผลทางลบเป็นภาระจากผู้สูงอายุ (Burdens of Ageing) เนื่องจากผู้สูงอายุประสบปัญหาอยู่ในช่วงขาดดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ ไม่มีเงินออมเพื่อยามชราภาพที่มากพอ และแนวโน้มการเกื้อหนุนจากบุตรหลานลดลง

การศึกษาวัยจักรชีวิตทางเศรษฐกิจของประชากรไทยพบว่า เส้นรายได้จากแรงงานมีลักษณะเป็นรูปประฆังคว่ำ โดยที่ประชากรอายุต่ำกว่า 15 ปี ไม่มีรายได้จากแรงงาน หลังจากนั้นรายได้จากแรงงานจะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงระดับรายได้แรงงานสูงสุด 100,000 บาท ที่อายุประมาณ 40 ปี หลังจากนั้นรายได้จากแรงงานจะค่อยๆ ลดลง และลดลงอย่างรวดเร็วหลังอายุ 60 ปี ส่วนการบริโภคประชากรเพิ่มขึ้นจากประมาณ 25,000 บาท ที่อายุแรกเกิดเป็น 60,000 บาท ที่อายุประมาณ 18 ปี หลังจากนั้นการบริโภคจะค่อนข้างคงที่ (อมรเทพ จาวะลา,

2008) ซึ่งในช่วงชีวิตของประชากรไทยมีช่วงเวลาที่เกิดการเกินดุลในวัฏจักรชีวิต (Lifecycle Surplus) หรือช่วงเวลาที่รายได้จากแรงงานมากกว่าการบริโภค คือ ช่วงอายุประมาณ 25-60 ปี เป็นช่วงเวลาที่แรงงานต้องสะสมความมั่งคั่งเพื่อใช้ในวัยหลังเกษียณจากการทำงาน และมีช่วงขาดดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ (Lifecycle Deficit) หรือช่วงที่รายได้จากแรงงานน้อยกว่าการบริโภค 2 ช่วง กล่าวคือ ช่วงวัยเด็กที่ยังไม่ได้ทำงาน และช่วงหลังเกษียณจากการทำงาน ซึ่งเป็นช่วงที่ความสามารถในการผลิตน้อยกว่าการบริโภค โดยช่วงวัยเด็กต้องอาศัยการถ่ายโอนความมั่งคั่งจากครอบครัว (Intergeneration Transfer) ส่วนช่วงหลังเกษียณจากการทำงานต้องอาศัยเงินออม (De-saving) และความเกื้อกูลจากครอบครัว (Family Support)

เงินออมเพื่อยามชราภาพเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจำนวนปีที่มีชีวิตหลังเกษียณของผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นตามอายุคาดหมายเฉลี่ยที่เพิ่มขึ้น ทำให้การเตรียมความพร้อมด้านการเงิน ทั้งระดับการออมและระยะเวลาในการออมเพื่อปิดช่องว่างทางการเงินในช่วงที่ขาดดุลวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจเป็นประเด็นสำคัญ แต่จากการศึกษาของวรเวศม์ สุวรรณระดา (2553) พบว่า เงินออมเพื่อยามชราภาพของผู้สูงอายุไม่มากพอ และบางส่วนมีปัญหาไม่สามารถออมได้ กล่าวคือ สองในห้าของประชากรวัย 50-60 ปี มีการออมเพื่อยามชราภาพไม่เพียงพอ ซึ่งจะใช้สินทรัพย์หมดภายใน 5 ปี ส่วนประชากรผู้มีงานทำที่มีอายุ 20 ปี ขึ้นไป มากกว่าครึ่งเล็กน้อยขาดการเตรียมความพร้อมทางการเงินที่ดี และสองในห้าเป็นผู้มีปัญหาการออม ทั้งประเภทใช้หมดไม่เหลือเก็บและต้องกู้หนี้ยืมสิน และเมื่อพิจารณาความเพียงพอของรายได้ พบว่า มีผู้สูงอายุเพียงร้อยละ 15 เท่านั้น ที่มีรายได้เกิน 100,000 บาทต่อปี ซึ่งมีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน ส่วนแหล่งรายได้ที่สำคัญส่วนใหญ่เป็นรายได้จากบุตร และมีเพียงหนึ่งในสามเท่านั้นที่มีรายได้หลักจากเงินออม และเมื่อพิจารณาร่วมกับจำนวนปีที่มีชีวิตหลังเกษียณที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการพัฒนาทางการแพทย์และการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากร อาจทำให้ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุแตกต่างจากค่าเฉลี่ยของประเทศค่อนข้างมาก

การเกื้อหนุนทางการเงินจากบุตรหลานและวัยแรงงานลดลง กล่าวคือ หากพิจารณาในระดับบุคคลแล้ว การเกื้อหนุนทางการเงินจากบุตรหลานเป็นไปได้ยากขึ้น แม้ว่าสังคมไทยจะเป็นให้คุณค่ากับการยึดถือหลักกตัญญูดังเห็นได้จากการศึกษาของจอห์น โนเดล และนาภาพร ชัยวรอน (2552) ที่พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รายงานแหล่งรายได้หลักมาจากบุตรหลานก็ตาม แต่ด้วยความบีบคั้นทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นเป็นตัวแปรสำคัญที่อาจทำให้การเกื้อหนุนทางการเงินจากบุตรหลานลดลง ซึ่งกระทบทางตรงต่อระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุ

สำหรับการพิจารณาการเกื้อหนุนจากวัยแรงงานในระดับมหภาคนั้น สามารถพิจารณาได้จากแนวคิดการปันผลทางประชากร กล่าวคือ การที่ผู้สูงอายุจะได้รับการเกื้อหนุนทางการเงินจากวัยแรงงานผ่านระบบเงินโอนและการจัดสวัสดิการภาครัฐเพื่อผู้สูงอายุในหลากหลายรูปแบบนั้น ประเทศควรอยู่ในช่วงที่ได้รับผลได้จากการปันผลทางประชากร (Demographic Dividend) ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อประเทศมีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานสูง ทำให้สินทรัพย์ส่วนที่เหลือจากการบริโภคของคนในวัยทำงานมากพอที่จะออมและสะสมไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ (Davanzo, Dogo and Grammich, 2011; Lee and Mason, 2006; Bloom, Canning and Sevilla 2002) เช่น การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา

สำหรับประเทศไทย หน้าต่างของโอกาสจากการปันผลทางประชากรได้ผ่านไปแล้ว (อมรเทพ จาวะลา, 2552; ศุภเจตน์ จันทร์สาส์น, 2552; เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2547) เนื่องจากอัตราเกิดลดลงและอายุคาดหมายเฉลี่ยที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้สัดส่วนประชากรวัยสูงอายุเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งมีผลทำให้อัตราการเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนผู้ผลิต (Effective Number of Producers) ต่อสัดส่วนผู้บริโภค (Effective Number of Consumers) มีค่าเป็นลบตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นไป (อมรเทพ จาวะลา, 2552) และเมื่อพิจารณาผลได้จากการปันผลทางประชากรรอบที่ 2 (Second Demographic Dividend) ซึ่งเป็นผลได้จากการที่ประเทศมีสัดส่วนทุนต่อแรงงานสูงขึ้น (Capital-labor Ratio) เกิดขึ้นเมื่อประชากรมีการออมและสะสมทุนไว้ใช้หลังเกษียณจากการทำงานมากพอที่จะเป็นแรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจได้ (Davanzo et al., 2011; Lee and Mason, 2006; Bloom et al., 2002) แต่การออมเพื่อยามชราภาพของประชากรไทยไม่มาก ดังนั้นในอนาคตการเกื้อหนุนทางการเงินจากวัยแรงงานต่อผู้สูงอายุอาจลดลงอย่างต่อเนื่อง และอาจไม่ใช่เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพพอที่จะรักษาระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุได้

ในช่วงเวลาที่มีกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากร โดยมีสัดส่วนประชากรวัยผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากร ได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีด้านสุขภาพ การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาความเป็นเมือง และการศึกษา ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุมีสถานภาพต่ำประชากรรุ่นถัดไป กล่าวคือ การพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุขได้ทำให้ประชากรมีชีวิตยืนยาวขึ้น เกิดการแข่งขันระหว่างรุ่น (Intergeneration Competition) ในตลาดแรงงานที่มีตำแหน่งงานจำกัด ทำให้ผู้สูงอายุบางส่วนต้องเกษียณอายุจากการทำงานเร็วขึ้น ประกอบกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ ซึ่งมีอาชีพใหม่ที่ให้ผลตอบแทนในการทำงานมากกว่าการทำงานในชนบท แต่ผู้สูงอายุไม่ยินดีที่จะย้ายถิ่นเพื่อเข้าไปทำงานในเมืองเหมือนวัยแรงงาน จึงทำให้สถานภาพของผู้สูงอายุต่ำกว่าประชากรรุ่นถัดไป สำหรับการพัฒนาความเป็นเมืองทำให้วัยแรงงานย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่ และสร้างครอบครัวขนาดเล็กในเมือง ทำ

ให้การเกื้อหนุนทางการเงินและทางสังคมต่อผู้สูงอายุจากบุตรหลานเป็นไปได้ยากขึ้น ส่วนการปฏิรูปการศึกษาทำให้คนรุ่นลูกมีการศึกษาสูงกว่ารุ่นพ่อแม่ มีโอกาสได้งานที่มีรายได้สูง ทำให้ผู้สูงอายุมีสถานภาพต่ำประชากรรุ่นถัดไป (Cowgill, 1979)

หากพิจารณาในระดับบุคคล ผู้สูงอายุไทยในอนาคตมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าประชากรวัยอื่น เนื่องจากอัตราส่วนประชากรวัยแรงงานที่จะคอยเกื้อหนุนผู้สูงอายุหนึ่งคนลดลงจากการที่มีจำนวนประชากรรุ่นถัดไปลดลงจากระดับเจริญพันธุ์ที่ลดต่ำลง และรายได้จากเงินออมที่แท้จริงลดลง เมื่อเทียบกับอัตราเงินเฟ้อที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการที่มีอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นและมีปัญหาสถานภาพทางเศรษฐกิจต่ำกว่าประชากรรุ่นถัดไป

อย่างไรก็ตาม มีข้อโต้แย้งจากการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุ โดยการพิจารณาในประเด็นการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานกับความต้องการบริโภคที่น้อยกว่าประชากรวัยอื่น และการถ่ายโอนความมั่งคั่งข้ามรุ่น ซึ่งเป็นประเด็นเกี่ยวเนื่องกับหน่วยในการวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุ รวมทั้งนโยบายคุ้มครองทางสังคม

หากพิจารณาการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุแล้ว จากหลักฐานเชิงประจักษ์ พบว่า ผู้สูงอายุที่อยู่ในวัยหลังเกษียณอายุยังคงทำงานหารายได้ เช่น การศึกษาของดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ (2553) ที่ใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนไทย ปี 2550 พบว่า กว่าร้อยละ 39 ของผู้สูงอายุยังคงทำงานหารายได้ โดยผู้สูงอายุวัยต้น (61-64 ปี) มีอัตราการทำงานสูงถึงร้อยละ 60 ส่วนกลุ่มอายุ 65-69 ปี มีอัตราการทำงานลดลงเหลือร้อยละ 50 และลดลงอย่างต่อเนื่องตามกลุ่มอายุที่เพิ่มขึ้น ซึ่งผู้สูงอายุชายมีอัตราการทำงานสูงกว่าผู้สูงอายุหญิงอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะในเขตชนบทผู้สูงอายุยังคงทำงานหารายได้ถึงร้อยละ 43 สอดคล้องกับการศึกษาของจอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ (2552) ที่ใช้ข้อมูลการสำรวจผู้สูงอายุประเทศไทย ปี 2550 แต่ทั้งสองการศึกษามีได้นำเสนอมูลค่าของรายได้จากการทำงานซึ่งรายได้จากการทำงานของผู้สูงอายุยอมไม่มากเท่ารายได้จากการทำงานของวัยแรงงาน แต่ผู้สูงอายุมีความต้องการบริโภคสินค้าและบริการน้อยกว่าประชากรวัยแรงงาน (อิศรา ศานติศาสตร์, 2538; พรพิมล พันธุ์พิมาย, 2550) ทำให้ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุอาจไม่ต่ำกว่าประชากรกลุ่มอื่นก็เป็นได้ ประกอบกับปัจจุบันรัฐได้จัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุที่ช่วยเพิ่มความมั่นคงทางอาหาร และการรักษาพยาบาลฟรีสำหรับผู้สูงอายุที่ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในเกี่ยวกับสุขภาพ ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้ไปใช้ในการบริโภคมากขึ้น

การถ่ายโอนความมั่งคั่งข้ามรุ่น (Intergeneration Wealth Transfer) เป็นแนวคิดที่ช่วยอธิบายความสำคัญของผู้สูงอายุต่อความมั่งคั่งของบุตรหลาน กล่าวคือ เป็นการศึกษา

บทบาทของมรดกจากรุ่นพ่อแม่ต่อความมั่งคั่งของรุ่นลูก ซึ่งข้อสรุปมักโน้มเอียงว่าความมั่งคั่งของรุ่นลูกมาจากการถ่ายโอนความมั่งคั่งข้ามรุ่นจากพ่อแม่ เช่น การศึกษาของ Kotlikoff และ Summer (1980) เป็นต้น สำหรับผู้สูงอายุไทยจากงานเขียนของดิเรก บัณฑิตวิวัฒน์ (2553) กล่าวว่า ผู้สูงอายุไทยมีลักษณะเก็บออมเป็นมรดกให้ลูกหลาน โดยผู้สูงอายุมีความมั่งคั่งสูงประมาณ 1.2 ล้านบาท และความมั่งคั่งนี้มีได้ลดลงอย่างรวดเร็วหลังเกษียณอายุ แต่ลดลงอย่างชัดเจนเมื่ออายุเกิน 85 ปี ดังนั้นหากพิจารณาการถ่ายโอนความมั่งคั่งข้ามรุ่นจากผู้สูงอายุสู่บุตรหลานเป็นเงินที่ผู้สูงอายุฝากธนาคารแล้ว การถือกุณผู้สูงอายุของครอบครัว อาจนับได้ว่าเป็นดอกเบี๋ยของมรดกที่ผู้สูงอายุควรได้รับ ทำให้การพิจารณาระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุด้วยหน่วยการวิเคราะห์ระดับบุคคลอาจทำให้ผลการวิเคราะห์เบี่ยงเบนไปจากความเป็นจริงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาเพียงด้านรายได้เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ความสัมพันธ์เครือญาติในสังคมไทยค่อนข้างเข้มแข็ง มีการแบ่งงานกันทำภายในครัวเรือน (Division of Labor) บางกรณีผู้สูงอายุอาจไม่มีบทบาททางเศรษฐกิจ แต่ได้รับความเกื้อหนุนทางเศรษฐกิจจากสมาชิกครัวเรือนเป็นการตอบแทนการทำงานที่ในครัวเรือนของผู้สูงอายุ ดังนั้นในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุ จึงควรใช้หน่วยวิเคราะห์ระดับครัวเรือนแทนระดับบุคคล

สรุป การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากรทำให้จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อพิจารณาในระดับบุคคลแล้ว การศึกษาที่ผ่านมามีแนวโน้มผู้สูงอายุมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าประชากรวัยอื่น แต่หากพิจารณาในระดับครัวเรือนแล้ว การที่ครัวเรือนมีผู้สูงอายุอยู่ในครัวเรือน มีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือน หรือครัวเรือนมีเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น หรือมีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็กเท่านั้น อาจมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่างหรือไม่ต่างจากครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนก็เป็นได้

2.3.2 ขนาดและโครงสร้างครัวเรือน

ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับขนาดของครัวเรือนและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน โดยจากพิจารณาได้จากความแตกต่างของการแบกรับภาระทางเศรษฐกิจของวัยแรงงาน ผลได้ของการประหยัดต่อขนาดจากการบริโภคสินค้าที่สามารถแบ่งปันกันได้ ความสามารถในการหารายได้ของสมาชิกครัวเรือน และระดับความต้องการบริโภคโดยเปรียบเทียบของสมาชิกครัวเรือนแต่ละช่วงวัย (Peichl et al., 2010; Hondai, 2006; Olaniyan et al., 2005; Irwin, 2000; Akita et al., 1999; Deaton and Paxson, 1994)

การศึกษาความแตกต่างด้านการบริโภคระดับครัวเรือนกับการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุประชากรและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน ส่วนใหญ่ศึกษาความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ จำแนกตามขนาดครัวเรือน และโครงสร้าง

องค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ซึ่งพบว่า มีความสัมพันธ์ทั้งทางบวกและทางลบกับความแตกต่าง กล่าวคือ ขนาดครัวเรือนที่เล็กลงอาจได้รับผลได้จากการแรงงานแบกรับภาระทางเศรษฐกิจน้อยลง ทำให้การบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่สมมุติยอมสูงกว่าครัวเรือนขนาดใหญ่ แต่ครัวเรือนขนาดเล็กจะไม่ได้รับผลได้ของการประหยัดต่อขนาดจากการบริโภคสินค้าที่สามารถแบ่งปันกันได้ เช่น บ้าน รถยนต์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้นจึงต้องแบกรับต้นทุนคงที่ต่อหน่วยในการดำเนินชีวิตโดยเปรียบเทียบค่อนข้างสูง (Peichl, Peste and Scheneider, 2010; Olaniyan et al., 2005; Akita et al., 1999)

ส่วนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน อาจมีความสัมพันธ์ทางบวกหรือทางลบกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนก็เป็นได้ กล่าวคือ แม้ว่าโครงสร้างสมาชิกของครัวเรือนสะท้อนถึงความสามารถในการหารายได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานในครัวเรือน แต่มิได้แสดงถึงระดับมาตรฐานการดำรงชีพโดยตรง เนื่องจากครัวเรือนบางประเภท เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุ ครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นต้น มีความสามารถในการหารายได้ต่ำกว่าครัวเรือนอื่น แต่มีระดับความต้องการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนอื่นโดยเปรียบเทียบ และหากมีการเกื้อหนุนทางการเงินจากเครือญาติและสังคมแล้ว ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนที่มีความสามารถหารายได้ต่ำกว่าอาจไม่แตกต่างจากครัวเรือนอื่นก็เป็นได้ (Hondai, 2006; Johnson and Shipp, 1997)

นอกจากนั้น การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุของประชากรจากการที่ประเทศมีอัตราเพิ่มประชากรลดต่ำลงอย่างรวดเร็วและอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้ความแตกต่างเพิ่มขึ้นตามกลุ่มอายุที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการศึกษาความแตกต่างของรายได้รวมหรือรายได้จากการทำงานของบุคคลต่างวัย พบว่า ความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีพเพิ่มขึ้นตามกลุ่มอายุที่เพิ่มขึ้นตั้งแต่อายุ 23-55 ปี และความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีพเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงอายุ 30-50 ปี ดังนั้น เมื่อโครงสร้างอายุเปลี่ยนทำให้จำนวนและสัดส่วนของประชากรวัยสูงอายุเพิ่มขึ้น ในขณะที่ความแตกต่างของรายได้ระหว่างกลุ่มอายุยังคงเดิมแล้ว การที่ประเทศมีอัตราเพิ่มประชากรลดต่ำลงอย่างรวดเร็วและอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อาจทำให้ระดับความแตกต่างเพิ่มสูงขึ้นก็เป็นได้ (Hondai, 2006; Deaton and Paxson, 1994; Morley, 1981; Winegarden, 1978)

สรุป การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้ขนาดครัวเรือนลดลงและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนหลากหลายขึ้น อาจมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนแตกต่างกันมากขึ้นหรือไม่ก็เป็นได้

2.4 ตัวแปรที่เหมาะสมในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือน

ในต่างประเทศ หลังปี 1980 การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้มีนักวิชาการตั้งคำถามถึงความเชื่อมโยงระหว่างวิธีการวัดความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนกับฟังก์ชันของสวัสดิการสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความเหมาะสมของวิธีการวัดความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนแบบเดิมที่ใช้การบริโภคของบุคคลหรือครัวเรือนปีใดปีหนึ่งในการวิเคราะห์ความแตกต่าง เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้เกิดความแตกต่างในขนาดของรุ่นประชากร (Cohort Size) ความแตกต่างของขนาดครัวเรือน ความแตกต่างของโครงสร้างครัวเรือน และการเปลี่ยนแปลงของหน่วยการตัดสินใจ ซึ่งล้วนกระทบต่อวิธีการวัดความแตกต่างทำให้ต้องพิจารณา 1) หน่วยการวิเคราะห์ระหว่างบุคคล ครอบครัวหรือครัวเรือน 2) ตัวแทนในการวัดมาตรฐานการดำรงชีพ (Living Standard) หรือความกินดีอยู่ดี (Well-being) ระหว่างรายได้รวม รายได้จากการทำงานหรือการบริโภค 3) แนวคิดในการวิเคราะห์ระหว่างช่วงเวลาหรือตลอดชีพ รวมทั้งต้องพิจารณาความแตกต่างภายในรุ่นและระหว่างรุ่นอีกด้วย (Pestieau, 1989; Lam, 1984; Morley, 1981; Fields, 1979) โดยประเด็นทางประชากรที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษามากเกี่ยวข้องกับ 1) ภาวะเจริญพันธุ์ เช่น ความแตกต่างของขนาดครัวเรือน เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับภาวะการแต่งงาน การมีบุตรและการหย่าร้าง (Mcmillen and Herriot, 1985; Duncan, 1985) 2) ภาวะการตาย เช่น ความแตกต่างของอายุคาดหมายเฉลี่ย ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการเลือกอาชีพ (Occupation Choices) และพฤติกรรมการใช้ชีวิตของประชากร (Becker, 1988; Willis, 1987; David and Menchik, 1986) และ 3) การย้ายถิ่น ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับรายได้จากการทำงานและการลงทุนในทุนมนุษย์ (Strak and Yitzhaki, 1982)

ในระยะหลัง นักวิชาการต่างให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือนกับประเด็นทางเศรษฐศาสตร์ เช่น ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ เป็นต้น โดยอธิบายความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ จำแนกตามตัวแปรทางประชากรและครัวเรือน ได้แก่ อายุของหัวหน้าครัวเรือน (Fambon, 2010; Bover, 2008; Etuk, 2008; Akita et al., 1999) เพศของหัวหน้าครัวเรือน (Cain et al., 2010; Fambon, 2010; Bover, 2008; MAIMI, 2008; Akita et al., 1999) ขนาดครัวเรือน (Peichl et al., 2010; Etuk, 2008) และโครงสร้างของครัวเรือน (Eurostat, 2010; Bover, 2008; Etuk, 2008; MAIMI, 2008; Johnson and Shipp, 1997)

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษานี้ ได้แก่ 1) ขนาดครัวเรือน 2) รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน 3) อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน 4) การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน 5) จำนวน

ผู้สูงอายุในครัวเรือน 6) อายุหัวหน้าครัวเรือน และ 7) เพศหัวหน้าครัวเรือน เนื่องจากเป็นตัวแปรระดับครัวเรือนที่แสดงถึงการลดลงของขนาดครัวเรือนและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน

ส่วนการนิยามการบริโภคในการศึกษารูปแบบการบริโภคของครัวเรือน ส่วนใหญ่ได้ให้คำนิยามการบริโภค หมายถึง ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน โดยไม่รวมค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการลงทุน เช่น การนิยามการบริโภคในการศึกษาแบบแผนการบริโภคของการศึกษาของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) และสมประวิณ มั่นประเสริฐ (2553) การนิยามการบริโภคเพื่อศึกษาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของการศึกษาของ Garner (1993) เป็นต้น ซึ่งการแบ่งประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่ต่างกันมากนัก ประกอบด้วย อาหาร ที่อยู่อาศัย พลังงานในครัวเรือน การดำเนินการในครัวเรือน เสื้อผ้า การเดินทาง สุขภาพ บันเทิงและอื่น ๆ

สรุป การศึกษารูปแบบการบริโภคของครัวเรือนพิจารณาจากระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และความแตกต่างด้านการบริโภค ผู้วิจัยเลือกนิยามการบริโภคเป็นผลรวมของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสินค้าและบริการ 8 หมวด สอดคล้องกับการศึกษาของสมประวิณ มั่นประเสริฐ (2552) พรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) และ Garner (1993) ได้แก่

- 1) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์
- 2) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ
- 3) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน
- 4) ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า
- 5) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพ
- 6) ค่าใช้จ่ายในการเดินทางและการสื่อสาร
- 7) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษา
- 8) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนา

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

บทนี้ นำเสนอวิธีการดำเนินการวิจัย แบ่งการนำเสนอเป็น 6 ส่วน ประกอบด้วย ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา หน่วยการวิเคราะห์ กรอบแนวคิดการวิจัย สมมติฐานการวิจัย การนิยาม ตัวแปรและการวิเคราะห์ข้อมูล แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษานี้ ใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนด้าน รายจ่าย ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับรายจ่ายครัวเรือนและคุณลักษณะ ของครัวเรือน เช่น ขนาด โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ที่ตั้งของครัวเรือน รวมทั้งค่าถ่วงน้ำหนักแต่ละครัวเรือนที่ได้จากการสุ่มแบบ Stratified Two Stage Sampling โดย ผู้วิจัยเลือกใช้ข้อมูล ปี 2533 และ ปี 2552 เพื่อใช้เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากรกับรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย

เหตุผลที่เลือกใช้ข้อมูลการบริโภคของครัวเรือนไทย ปี 2533 เนื่องจากเป็น ช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีระดับการเจริญพันธุ์ของลดต่ำลงถึงระดับทดแทน ซึ่งเริ่มเกิดการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน จึง ใช้เป็นตัวแทนช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือน โดยพิจารณาว่า การเปลี่ยนแปลงด้าน ประชากรต่อขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนทำให้ครัวเรือนที่มี คุณลักษณะบางประการมีระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคและความแตกต่าง ด้านการบริโภคของครัวเรือนต่างไปจากครัวเรือนอื่นหรือไม่ ซึ่งทำให้ทราบว่า ช่วงต้นของการ เปลี่ยนแปลงมีคุณลักษณะของครัวเรือนบางประการทำให้รูปแบบการบริโภคของครัวเรือน แตกต่างจากครัวเรือนอื่น จากนั้นนำไปเปรียบเทียบกับช่วงเวลาถัดไป ด้วยการจำแนกครัวเรือน ตามคุณลักษณะเดียวกับช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลง อาทิ อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน เป็น ต้น หากพบว่า ความแตกต่างของรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น แสดงว่า การ เปลี่ยนแปลงทางประชากรที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน

สำหรับเหตุผลที่เลือกใช้ข้อมูลการบริโภคของครัวเรือนไทย ปี 2552 เนื่อง โครงสร้างด้านอายุประชากรเปลี่ยนไปจากปี 2533 ค่อนข้างมาก กล่าวคือ สัดส่วนประชากรวัยเด็ก ลดลงจากประมาณร้อยละ 30 ของประชากร เป็นประมาณร้อยละ 20 ของประชากร สำหรับ สัดส่วนประชากรวัยแรงงานเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากประมาณร้อยละ 63 ของประชากร เป็นประมาณ

ร้อยละ 67 ของประชากร ส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นจากประมาณร้อยละ 7 เป็นประมาณร้อยละ 13 ของประชากร ทำให้อัตราพึ่งพิงด้านอายุวัยเด็กลดลง ในขณะที่อัตราพึ่งพิงด้านอายุวัยผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ทำให้อายุมัธยฐานเพิ่มขึ้นจาก 24 ปี เป็น 34 ปี รวมทั้งอายุคาดหมายเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของผู้ชายเพิ่มขึ้นประมาณ 1 ปี ส่วนผู้หญิงอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นประมาณ 2 ปี (รายละเอียดแสดง ตารางที่ 1) นอกจากนี้ ช่วงเวลา 20 ปี ให้ภาพการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนผู้สูงอายุได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากอายุคาดหมายเฉลี่ยของประชากรไทยเมื่ออายุ 60 ปี มีค่าน้อยกว่า 20 ปี ทำให้ผู้สูงอายุปี 2552 เกือบทั้งหมดเป็นผู้สูงอายุคนละกลุ่มกับปี 2533

ตารางที่ 1 ข้อมูลด้านประชากร ปี 2533 และปี 2552

ข้อมูลด้านประชากร	ปี 2533	ปี 2552
จำนวนประชากร (ล้านคน) *	57.07	69.12
อัตราเพิ่มประชากร *	0.88	0.50
อัตราเจริญพันธุ์รวมยอด *	2.3	1.6
อายุคาดหมายเฉลี่ย		
ผู้ชาย *	69.	70
ผู้หญิง *	75	77
ร้อยละของประชากรวัยเด็ก *	30	21
ร้อยละของประชากรวัยแรงงาน *	63	67
ร้อยละของประชากรวัยผู้สูงอายุ *	7	12
อายุเฉลี่ย *	24	34
อัตราพึ่งพิงทางอายุรวม *	59	50
อัตราพึ่งพิงทางอายุวัยเด็ก *	48	31
อัตราพึ่งพิงทางอายุวัยผู้สูงอายุ *	11	19
จำนวนครัวเรือน (ล้านครัวเรือน) **	11	19
ขนาดครัวเรือน **	5.2	3.2
ร้อยละของครัวเรือนเดี่ยว **	67	52
ร้อยละของครัวเรือนขยาย **	26	31

แหล่งที่มา: * World Population Prospect (The 2010 Revision) ข้อสมมติภาวะเจริญพันธุ์ระดับกลาง

** รายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน ปี 2533 และปี 2552

ในขณะเดียวกันมีการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน โดยครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกครัวเรือนเฉลี่ยหรือขนาดครัวเรือนไทยลดลง มีสัดส่วนครัวเรือนเดี่ยวลดลง และมีครัวเรือนขยายเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นครัวเรือนข้ามรุ่น หรือครัวเรือนที่

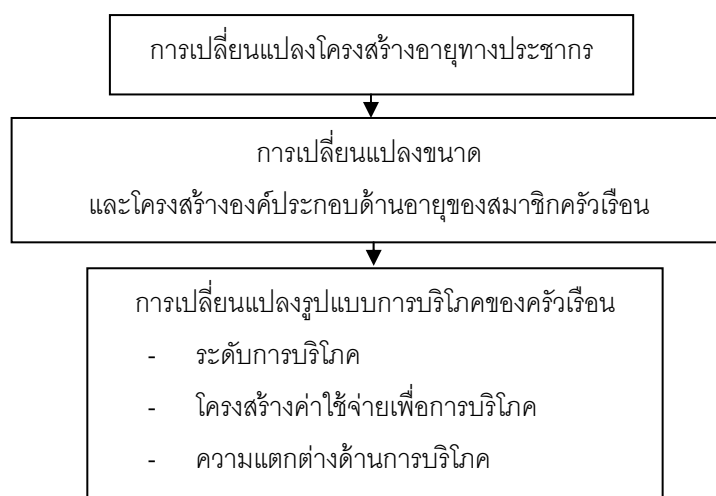
ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับหลานวัยเด็ก ประกอบกับปี 2552 มีอัตราเจริญพันธุ์รวมต่ำกว่าระดับทดแทนมากอยู่ที่ระดับ 1.6 และเป็นปีแรกที่มีการบันทึกลงประชากรมีค่าติดลบ หมายความว่าตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นไป อัตราการเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนผู้ผลิต (Effective Number of Producers) น้อยกว่าอัตราการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนผู้บริโภค (Effective Number of Consumers) หรืออัตราเพิ่มของจำนวนประชากรวัยพึ่งพิงมากกว่าอัตราเพิ่มของประชากรวัยแรงงาน (อมรเทพ จาวะลา, 2552)

3.2 หน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis)

การศึกษานี้ เลือกใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ และเลือกใช้การบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์เป็นตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน เนื่องจากคำนึงถึงความแตกต่างของขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน และความแตกต่างของระดับความต้องการบริโภคแต่ละกลุ่มอายุ โดยเลือกใช้ค่าผู้ใหญ่สมมุทธ์จากการศึกษาของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) ซึ่งค่าผู้ใหญ่สมมุทธ์ของสมาชิกครัวเรือนอายุ 0-14 ปี เท่ากับ 0.19 ส่วนสมาชิกครัวเรือนอายุ 15-59 ปี มีค่าผู้ใหญ่สมมุทธ์เท่ากับ 0.22 และสมาชิกครัวเรือนอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีค่าผู้ใหญ่สมมุทธ์เท่ากับ 0.17 นอกจากนี้ ปรับความแตกต่างของต้นทุนการดำรงชีวิตที่แท้จริงระหว่างภาคและเวลา ด้วยดัชนีราคาผู้บริโภคที่ใช้ข้อมูลปี 2550 เป็นปีฐาน

จำนวนครัวเรือนที่ใช้ในการวิเคราะห์แตกต่างกันระหว่างปี กล่าวคือ ปี 2533 มีครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่างทั้งสิ้น 5,813 ครัวเรือน ส่วน ปี 2552 มีครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่างทั้งสิ้น 43,844 ครัวเรือน แต่ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนนั้น ตัดครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุต่ำกว่า 20 ปี และอาศัยอยู่คนเดียว ออกจากการวิเคราะห์ นอกจากนี้ในการวิเคราะห์ความแตกต่างของระดับการบริโภคของครัวเรือน ตัดครัวเรือนที่มีระดับการบริโภครวมเท่ากับศูนย์ออกจากการวิเคราะห์อีกด้วย เนื่องจาก การที่ครัวเรือนไม่มีค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในช่วงหนึ่งเดือนที่มีการสำรวจ มิได้หมายความว่าครัวเรือนไม่มีรายได้เพียงพอในการบริโภค ทำให้จำนวนครัวเรือนที่ใช้วิเคราะห์ความแตกต่างของรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน ปี 2533 เท่ากับ 5,245 ครัวเรือน ส่วนปี 2552 เท่ากับ 43,517 ครัวเรือน

3.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

3.4 การนิยามตัวแปร

คำถามงานวิจัยที่มุ่งเน้นทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับประเด็นทางเศรษฐศาสตร์ (ระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนระหว่างครัวเรือน) โดยมุ่งเน้นศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรที่ทำให้จำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น รวมทั้งผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน ที่ทำให้ขนาดครัวเรือนลดลงและองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมีหลากหลายเพิ่มมากขึ้น ซึ่งนิยามของแต่ละตัวแปรมีรายละเอียดดังนี้

ตัวแปรการบริโภค หมายถึง ผลรวมของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในสินค้าและบริการ 11 ประเภท ได้แก่

- 1) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่บริโภค หมายถึง ค่าอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ที่บริโภคทั้งในบ้านและนอกบ้านต่อเดือน
- 2) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ หมายถึง ค่าใช้จ่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบต่อเดือน ประกอบด้วยค่าใช้จ่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ทั้งบริโภคในบ้านและนอกบ้าน รวมทั้งค่ายาสูบหมากยันทูตและผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกัน
- 3) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยการดำเนินการในครัวเรือน หมายถึง ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยต่อเดือน ประกอบด้วย ค่าเช่าหรือค่าประเมินค่าเช่าบ้านและที่ดิน เฉพาะที่ใช้อยู่อาศัยค่าจ้างในการซ่อมแซมบ้าน และเครื่องมือ/ อุปกรณ์สำหรับซ่อมแซมบ้าน

รวมทั้งค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องแต่งบ้าน เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด และการดำเนินการในครัวเรือนต่อเดือน ประกอบด้วยค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องเรือนและเฟอร์นิเจอร์ อุปกรณ์ไฟฟ้า สิ่งทอสำหรับใช้ในบ้าน เครื่องใช้สอยเบ็ดเตล็ดในบ้าน ค่าเชื้อเพลิงแสงสว่างและการใช้น้ำ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการทำความสะอาด รวมทั้งค่าซ่อมแซมและบำรุงรักษา เฉพาะที่ใช้ในครัวเรือน

4) ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคลเครื่องนุ่งห่มและรองเท้า หมายถึง ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับของใช้ส่วนบุคคลและค่าบริการส่วนบุคคลต่อเดือน รวมทั้งค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและรองเท้าต่อเดือน ทั้งซื้อมาตัดเย็บเองและสำเร็จรูป รวมทั้งค่าเช่าค่าซักกรีด/ซักแห้งและค่าซ่อม

5) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพ หมายถึง ค่าเวชภัณฑ์และค่าตรวจรักษาพยาบาลต่อเดือน ประกอบด้วย ค่าชื้อยาและเวชภัณฑ์ต่างๆ ในกรณีที่ซื้อมารักษาเอง ค่ารักษาพยาบาล ทันตกรรมตรวจสุขภาพและตรวจสายตาประกอบแว่น ทั้งที่กรณีคนไข้นอกและคนไข้ใน รวมค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าจ้างพยาบาลพิเศษค่าเดินทางค่าใช้จ่ายของคนเฝ้าไข้ เป็นต้น

6) ค่าใช้จ่ายในการเดินทางและการสื่อสาร หมายถึง ค่าใช้จ่ายในการเดินทางต่อเดือน ประกอบด้วย ค่าชื้อยานพาหนะ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยานพาหนะ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางตามปกติ และค่าใช้จ่ายในการเดินทางโอกาสพิเศษและท่องเที่ยว รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการสื่อสารต่อเดือน ประกอบด้วย ค่าชื้อและค่าใช้บริการเครื่องโทรศัพท์/โทรสารโทรศัพท์เคลื่อนที่วิทยุสื่อสาร เครื่องตอบรับโทรศัพท์ รวมค่าโทรศัพท์สาธารณะ ค่าสมาชิกและค่าบริการใช้อินเทอร์เน็ต และค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น แสตนบีไปรษณียากร ค่าส่งพัสดุ อุปกรณ์เขียนจดหมาย

7) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษา หมายถึง ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาต่อเดือน ประกอบด้วย ค่าเล่าเรียน/ค่าธรรมเนียมในโรงเรียนหรือสถานศึกษาของรัฐและเอกชน รวมค่าหนังสือ เครื่องเขียน และอุปกรณ์ในการเรียน ค่าเรียนพิเศษ เรียนวิชาชีพ เรียนดนตรี/เต้นรำ ค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าจัดทำรายงานค่าถ่ายเอกสาร

8) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบันเทิงการอ่านและกิจกรรมทางศาสนา หมายถึง ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการอ่านและกิจกรรมทางศาสนา/ ลัทธิความเชื่อต่อเดือนต่อหัว ประกอบด้วย ค่าหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และหนังสือประเภทอื่นที่ไม่ใช่หนังสือเรียน ค่าธรรมเนียมการใช้ห้องสมุดและอื่นๆ เช่น ค่าเช่าหนังสือค่าปรับ รวมทั้งค่าอาหารของถวายพระ ให้อุเจ้า ค่าเช่าพระและอื่นๆ

ตัวแปรที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ประกอบด้วย 1) ขนาดครัวเรือน 2) รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน 3) อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน 4) การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน 5) จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน 6) อายุหัวหน้าครัวเรือน และ 7) เพศหัวหน้าครัวเรือน แต่ละตัวแปรนิยามดังนี้

ขนาดของครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกครัวเรือน เป็นตัวแปรระดับ
อัตราส่วน แบ่งออกเป็น 11 กลุ่ม ได้แก่

- 1) 1 คน
- 2) 2 คน
- 3) 3 คน
- 4) 4 คน
- 5) 5 คน
- 6) 6 คน
- 7) 7 คน
- 8) 8 คน
- 9) 9 คน
- 10) 10 คน
- 11) มากกว่า 10 คน

รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน หมายถึง ประเภทของครัวเรือนจำแนกตาม
รูปแบบความสัมพันธ์

โดยพิจารณาจำนวนรุ่นของสมาชิกครัวเรือน เพศและอายุของสมาชิกครัวเรือน
ร่วมด้วย เป็นตัวแปรระดับจัดกลุ่ม แบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่

1) ครัวเรือนคนเดียว (Single Household) หมายถึง ครัวเรือนที่มีเพียง
หัวหน้าครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มย่อย ได้แก่ วัยแรงงานชาย วัยแรงงานหญิง วัย
ผู้สูงอายุชาย และวัยสูงอายุหญิง

2) ครัวเรือนสามีภรรยา (Couple Household) หมายถึง ครัวเรือนที่มี
หัวหน้าครัวเรือนกับคู่ครองของหัวหน้าครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ สามี
ภรรยาวัยแรงงาน และสามีภรรยาวัยผู้สูงอายุ

3) ครัวเรือนพ่อแม่ลูก (Couple and Child Household) หมายถึง ครัวเรือน
ที่มีหัวหน้าครัวเรือน คู่ครองของหัวหน้าครัวเรือนและบุตรของหัวหน้าครัวเรือนเท่านั้น หรือ
ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือน พ่อและแม่ของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อยได้แก่
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก พ่อแม่วัยแรงงานกับกับบุตรวัยแรงงาน และพ่อแม่วัยผู้สูงอายุกับ
บุตรวัยแรงงาน

4) ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว (Single Parent Household) หมายถึง
ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนและบุตรของหัวหน้าครัวเรือนเท่านั้น หรือครัวเรือนที่มีหัวหน้า

ครัวเรือนและบิดาหรือมารดาของหัวหน้าครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มย่อย ได้แก่ พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน และแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน

5) ครัวเรือนข้ามรุ่น (Skip Generation Household) หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยรุ่นปู่ย่าตายาย และรุ่นหลาน

6) ครัวเรือนสามรุ่น (Three Generation Household) หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูกหลาน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ได้แก่ ผู้สูงอายุแรงงานและเด็ก (สามวัย) ผู้สูงอายุและแรงงาน (สองวัย) วัยแรงงานและเด็ก (สองวัย)

7) ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น หมายถึง ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือน และบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ญาติสายตรง หรือบุคคลที่มีไม่ใช่ญาติอาศัยอยู่ด้วย

8) ครัวเรือนอื่นๆ

อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน หมายถึง สัดส่วนของผู้ที่ไม่อยู่ในกำลังแรงงานต่อผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานของครัวเรือน เป็นตัวแปรระดับจัดอันดับ แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่

1) ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน หมายถึง ครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกวัยแรงงาน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุ และครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุและเด็ก

2) ครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุมากกว่า 1 หมายถึง ครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกวัยเด็ก และ/หรือวัยผู้สูงอายุมากกว่าจำนวนสมาชิกวัยแรงงาน

3) ครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุเท่ากับ 1 หมายถึง ครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกวัยเด็ก และ/หรือวัยผู้สูงอายุ เท่ากับจำนวนสมาชิกวัยแรงงาน

4) ครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุน้อยกว่า 1 หมายถึง ครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกวัยเด็กและ/หรือวัยผู้สูงอายุ น้อยกว่าจำนวนสมาชิกครัวเรือนวัยแรงงาน

5) ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิง หมายถึง ครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกวัยเด็กและวัยผู้สูงอายุ

การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน หมายถึง องค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ประกอบด้วยวัยแรงงานและวัยพึ่งพิง เป็นตัวแปรระดับจัดกลุ่ม แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1) ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุ และครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุและเด็ก

2) ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยพึ่งพิง แบ่งเป็น 3 กลุ่มย่อย ได้แก่ ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยเด็ก ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยผู้สูงอายุ และครัวเรือนที่มีวัยแรงงาน วัยเด็กและวัยผู้สูงอายุ

3) ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิง

จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกครัวเรือนที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นตัวแปรระดับอัตราส่วน แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่

- 1) ไม่มี
- 2) 1 คน
- 3) 2 คน
- 4) 3 คน
- 5) มากกว่า 3 คนขึ้นไป

อายุของหัวหน้าครัวเรือน หมายถึง อายุเต็มปีของหัวหน้าครัวเรือน เป็นตัวแปรระดับจัดอันดับ แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่

- 1) ต่ำกว่า 29 ปี
- 2) อายุ 30-39 ปี
- 3) อายุ 40-49 ปี
- 4) อายุ 50-59 ปี
- 5) อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

เพศของหัวหน้าครัวเรือน หมายถึง เพศทางกายของหัวหน้าครัวเรือน เป็นตัวแปรระดับจัดกลุ่ม แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

- 1) ผู้ชาย
- 2) ผู้หญิง

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของครัวเรือน เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบครัวเรือนของประเทศไทยที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น มีขนาดครัวเรือนลดลงและมีความหลากหลายของโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมากขึ้น โดยพิจารณาจากตัวแปร 7 ตัวแปร ได้แก่ 1) ขนาดครัวเรือน 2) รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน 3) อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน 4) การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน 5) จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน 6) อายุ

หัวหน้าครัวเรือน และ 7) เพศหัวหน้าครัวเรือน สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ความถี่และร้อยละ เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลา

ส่วนที่ 2 เป็นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภค โครงสร้างค่าใช้จ่าย เพื่อการบริโภคของครัวเรือน และความแตกต่างของระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งทำให้ทราบว่า ครัวเรือนที่มีคุณลักษณะของครัวเรือนต่างกันมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่างกัน หรือไม่อย่างไร โดยพิจารณาจากตัวแปร 3 ตัวแปร ได้แก่ 1) รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน 2) อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน และ 3) การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลระดับการบริโภคและความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพใช้ค่าเฉลี่ยจำแนกตามคุณลักษณะครัวเรือนเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลา ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเลือกใช้ร้อยละของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแต่ละประเภทต่อการบริโภครวมเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนและเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลา

ส่วนสุดท้ายเป็นการวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน เพื่อทดสอบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนหรือไม่ โดยพิจารณาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนจากตัวแปร 1) อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน และ 2) การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน ด้วยดัชนีไทล์ (Theil Index) ซึ่งการพิจารณาที่มาของความแตกต่างนั้น พิจารณาจากสัดส่วนความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มย่อยประชากรต่อความแตกต่างโดยรวมเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลา จากนั้นพิจารณาความแตกต่างภายในในกลุ่มย่อยประชากรเปรียบเทียบระหว่างเวลาว่า มีที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในในกลุ่มย่อยประชากรจากสินค้าและบริการประเภทใด ด้วยดัชนีไทล์ (Theil Index)

3.6 สมมติฐานงานวิจัย

สมมติฐานหลัก

การลดลงของขนาดครัวเรือนและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนมีรูปแบบการบริโภคแตกต่างกันมากขึ้น

สมมติฐานรอง

1. ครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคของครัวเรือนต่ำเป็นครัวเรือนผู้สูงอายุและมีระดับการพึ่งพิงทางอายุสูง

2. โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนมีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนและมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลา โดยเฉพาะครัวเรือนผู้สูงอายุ
3. ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนโดยรวมลดลง
4. สัดส่วนความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยประชากรต่อความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนโดยรวมสูงกว่าสัดส่วนความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนระหว่างกลุ่มย่อยประชากรต่อความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนโดยรวมทั้งสองช่วงเวลา
5. สัดส่วนความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนระหว่างกลุ่มย่อยประชากรต่อความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนโดยรวมเพิ่มขึ้น
6. ความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนสูงกว่าครัวเรือนอื่นโดยเปรียบเทียบ โดยครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนมีที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนจากสินค้าประเภทอาหารและเครื่องดื่ม การเดินทาง และสุขภาพ ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนจากสินค้าประเภทอาหารและเครื่องดื่ม การเดินทาง และที่อยู่อาศัย

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือน

บทนี้ นำเสนอการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนของครัวเรือนไทยระหว่าง ปี 2533-2552 โดยพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงขนาดครัวเรือน รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน อายุหัวหน้าครัวเรือน และเพศหัวหน้าครัวเรือน แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

4.1 จำนวนครัวเรือนไทย

ครัวเรือนไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นเกือบ 2 เท่าในระยะเวลา 20 ปี โดยในปี 2533 มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 10.89 ล้านครัวเรือน และในปี 2552 มีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 19.58 ล้านครัวเรือน

4.2 ขนาดครัวเรือน

ครัวเรือนไทยมีขนาดเล็กลง จากเดิมที่มีขนาดครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 5 คนต่อครัวเรือนในปี 2533 ต่อมาในปี 2552 มีขนาดครัวเรือนลดลงเหลือประมาณ 3 คนต่อครัวเรือน หรือครัวเรือนมีสมาชิกครัวเรือนลดลง 2 คน ในระยะเวลา 20 ปี โดยครัวเรือนขนาดเล็กกว่า 5 คน มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นจากประมาณ 4.97 ล้านครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 46 ของครัวเรือนรวม ในปี 2533 เป็นประมาณ 15.51 ล้านครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 78 ของครัวเรือนรวม ในปี 2552 และครัวเรือนขนาดใหญ่กว่า 5 คน มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงจากประมาณ 4.57 ล้านครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 42 ของครัวเรือนรวม ในปี 2533 เป็นประมาณ 1.89 ล้านครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 11 ของครัวเรือนรวม ในปี 2552 (รายละเอียดแสดงในภาพที่ 2 และตารางที่ 2)

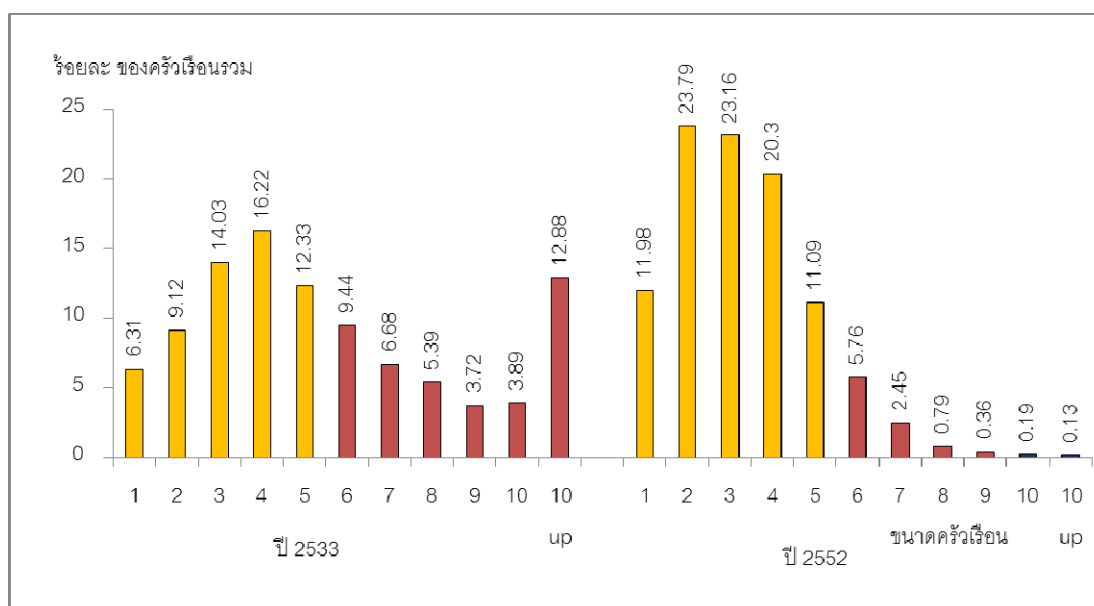
เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงขนาดครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนขนาด 1- 4 คน สำหรับรูปแบบที่ 2 มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนขนาด 5-6 คน และรูปแบบที่ 3 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนขนาด 7 คนขึ้นไป

ตารางที่ 2 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามขนาดครัวเรือน

ขนาดครัวเรือน	ปี 2533		ปี 2552	
	จำนวน	สัดส่วน	จำนวน	สัดส่วน
ขนาดครัวเรือน	ค่าเฉลี่ย = 5.17		ค่าเฉลี่ย = 3.21	
1 คน	687,125	6.31	2,345,591	11.98
2 คน	993,119	9.12	4,657,896	23.79
3 คน	1,527,792	14.03	4,534,547	23.16
4 คน	1,766,271	16.22	3,974,582	20.30
5 คน	1,342,671	12.33	2,171,335	11.09
6 คน	1,027,965	9.44	1,127,763	5.76
7 คน	727,416	6.68	479,691	2.45
8 คน	585,853	5.39	154,676	0.79
9 คน	405,088	3.72	70,485	0.36
10 คน	423,600	3.89	37,201	0.19
มากกว่า 10 คน	1,402,563	12.88	25,453	0.13
รวม	10,889,464	100.00	19,579,220	100.00

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 2 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามขนาดครัวเรือน

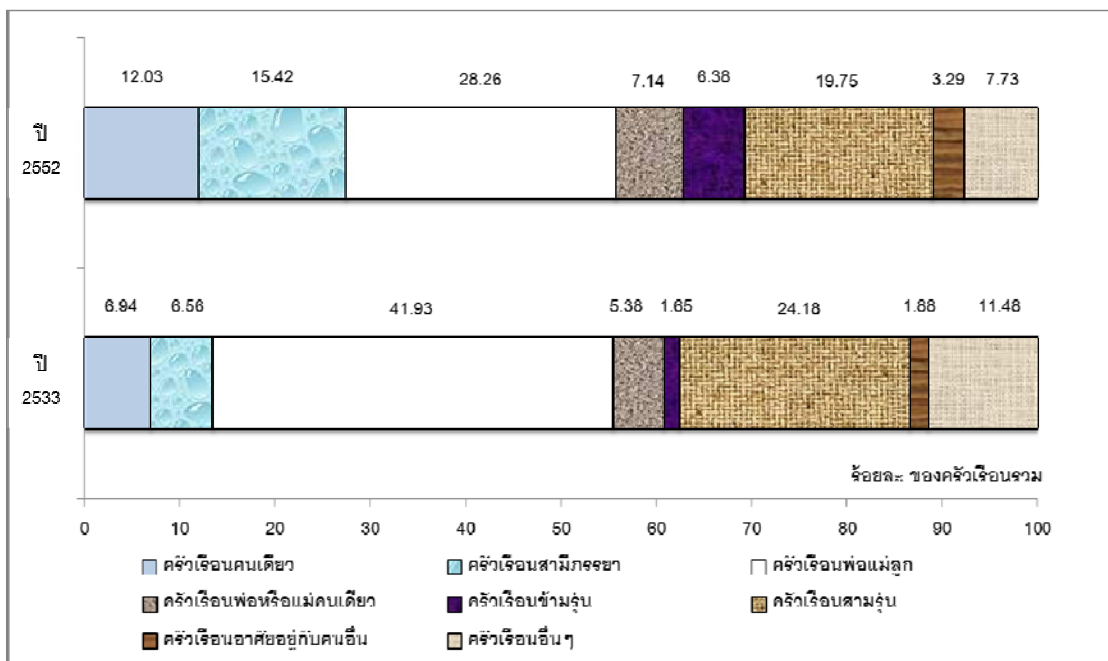

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

4.3 รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

รูปแบบการอยู่อาศัยของสมาชิกครัวเรือนมีความหลากหลายมากขึ้น โดยที่ครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่นยังคงเป็นครัวเรือนที่มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมสูงสุดตามลำดับ กล่าวคือ จากเดิมในปี 2533 รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน จำแนกตามความสัมพันธ์ของสมาชิกครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่นประมาณร้อยละ 66 ต่อมาในปี 2552 มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงเหลือประมาณร้อยละ 47 ในขณะที่ครัวเรือนรูปแบบอื่นมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ทั้งครัวเรือนผู้ใหญ่นคนเดียว ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวและครัวเรือนสามีภรรยาที่มีอัตราเพิ่มค่อนข้างสูงและเมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ลูก และครัวเรือนสามรุ่น ส่วนรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น (รายละเอียดดังแสดงในภาพที่ 3 และตารางที่ 3)

ภาพที่ 3 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 3 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน	ปี 2533		ปี 2552	
	จำนวน	สัดส่วน	จำนวน	สัดส่วน
ครัวเรือนคนเดียว	755,729	6.94	2,355,380	12.03
วัยแรงงานชาย	290,749	2.67	777,295	3.97
วัยแรงงานหญิง	299,460	2.75	769,463	3.93
วัยผู้สูงอายุชาย	38,113	0.35	274,109	1.40
วัยสูงอายุหญิง	95,827	0.88	534,513	2.73
ครัวเรือนสามีภรรยา	714,349	6.56	3,019,116	15.42
สามีภรรยาวัยแรงงาน	513,983	4.72	2,089,103	10.67
สามีภรรยาวัยผู้สูงอายุ	199,277	1.83	928,055	4.74
ครัวเรือนพ่อแม่ลูก	4,565,952	41.93	5,533,088	28.26
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	3,357,222	30.83	3,418,532	17.46
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	425,778	3.91	1,362,714	6.96
พ่อแม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	387,665	3.56	722,473	3.69
ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว	585,853	5.38	1,397,956	7.14
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	40,291	0.37	93,980	0.48
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	221,056	2.03	471,859	2.41
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	20,690	0.19	93,980	0.48
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	166,609	1.53	326,973	1.67
พ่อวัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	28,313	0.26	101,812	0.52
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	107,806	0.99	303,478	1.55
ครัวเรือนข้ามรุ่น	179,676	1.65	1,249,154	6.38
ครัวเรือนสามรุ่น	2,633,072	24.18	3,866,896	19.75
ผู้สูงอายุ แรงงานและเด็ก	1,706,379	15.67	2,083,229	10.64
ผู้สูงอายุและแรงงาน	124,140	1.14	417,037	2.13
แรงงานและเด็ก	799,287	7.34	1,366,756	6.95
ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น	204,722	1.88	644,156	3.29
ครัวเรือนอื่นๆ	1,250,110	11.48	1,513,474	7.73
รวม	10,889,464	100.00	19,579,220	100.00

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ครัวเรือนพ่อแม่ลูก เป็นรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมสูงสุดและทุกกลุ่มย่อยของครัวเรือนพ่อแม่ลูกมีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง โดยปี 2533 ครัวเรือนพ่อแม่ลูกมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 42 ของครัวเรือนรวม และอีก 20 ปี ต่อมา มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงเหลือเพียงร้อยละ 28 แต่ครัวเรือนพ่อแม่ลูกยังคงมีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมสูงสุด โดยเกือบทั้งหมดเป็นครัวเรือนพ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก และครัวเรือนพ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน ส่วนครัวเรือนพ่อแม่ผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงานมีเพียงประมาณร้อยละ

ละ 4 ของครัวเรือนรวมเท่านั้น และมีครัวเรือนพ่อแม่ผู้สูงอายุกับบุตรวัยเด็กน้อยกว่าร้อยละ 1 ของครัวเรือนรวม เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ พ่อแม่ผู้แรงงานกับบุตรวัยเด็ก ส่วนรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ผู้แรงงานกับบุตรวัยแรงงาน และพ่อแม่ผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน

ครัวเรือนสามรุ่น เป็นรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีสัดส่วนสูงสุดรองจากครัวเรือนพ่อแม่ลูก ที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงจากร้อยละ 24 ในปี 2533 เหลือร้อยละ 20 ในระยะเวลา 20 ปี ต่อมา โดยครัวเรือนสามรุ่นส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนสามรุ่นที่ประกอบด้วยผู้สูงอายุ แรงงานและเด็ก รองลงมาเป็นครัวเรือนสามรุ่นที่ประกอบด้วยวัยแรงงานและวัยเด็ก และครัวเรือนสามรุ่นที่ประกอบด้วยวัยผู้สูงอายุและวัยแรงงาน เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่นที่ประกอบด้วยผู้สูงอายุ แรงงานและเด็ก และครัวเรือนสามรุ่นที่ประกอบด้วยวัยแรงงานและวัยเด็ก ส่วนรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่นที่ประกอบด้วยวัยผู้สูงอายุและวัยแรงงาน เห็นได้ว่า ครัวเรือนสามรุ่นที่มีเด็ก เป็นสมาชิกครัวเรือนมีสัดส่วนลดลง ตรงกันข้ามกับครัวเรือนสามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน

ครัวเรือนสามีภรรยา เป็นรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 7 ของครัวเรือนรวม ในปี 2533 เป็นร้อยละ 15 ของครัวเรือนรวม ในระยะเวลา 20 ปีต่อมา โดยครัวเรือนสามีภรรยาส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนสามีภรรยาวัยแรงงาน และบางส่วนเป็นครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา ต่างมีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น

ครัวเรือนคนเดียว เป็นครัวเรือนแบบ Non-family Household ที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น จากร้อยละ 7 ของครัวเรือนรวม ในปี 2533 เป็นร้อยละ 12 ของครัวเรือนรวม ในระยะเวลา 20 ปีต่อมา โดยส่วนใหญ่ของครัวเรือนคนเดียวเป็นวัยแรงงานหญิงและวัยแรงงานชาย และบางส่วนเป็นผู้สูงอายุหญิงคนเดียวและผู้สูงอายุชายคนเดียว ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา ต่างมีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นระหว่างช่วงเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวมีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าในระยะเวลา 20 ปี

ครัวเรือนพ่อแม่หรือแม่คนเดียว เป็นรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5 ของครัวเรือนรวม ในปี 2533 เป็นร้อยละ 7 ของครัวเรือนรวม ในระยะเวลา 20 ปีต่อมา โดยครัวเรือนพ่อแม่หรือแม่คนเดียวส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ประกอบด้วยแม่

และบุตร โดยครัวเรือนที่ประกอบด้วยแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็กมีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมสูงสุด รองลงมาคือ แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่ประกอบด้วยพ่อและบุตรมีสัดส่วนค่อนข้างต่ำแต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นระหว่างช่วงเวลาเช่นเดียวกับครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่ประกอบด้วยแม่และบุตร เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของอายุของสมาชิกครัวเรือนของครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวพบว่า มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มมากขึ้น ทั้งครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยว (ครัวเรือนพ่อหรือแม่วัยแรงงานกับบุตร) ครัวเรือนที่เฉพาะวัยแรงงาน (ครัวเรือนพ่อหรือแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน) และครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับวัยแรงงาน (ครัวเรือนพ่อหรือแม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน)

ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นระหว่างปี กล่าวคือ ปี 2533 มีประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม ต่อมาในปี 2552 เพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 3 ของครัวเรือนรวม ส่วนครัวเรือนอื่นๆ ซึ่งเป็นครัวเรือนที่มีลักษณะเป็นครัวเรือนผสมมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่สัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง กล่าวคือ ปี 2533 มีประมาณร้อยละ 12 ของครัวเรือนรวม ต่อมาในปี 2552 ลดลงเหลือประมาณร้อยละ 7 ของครัวเรือนรวม

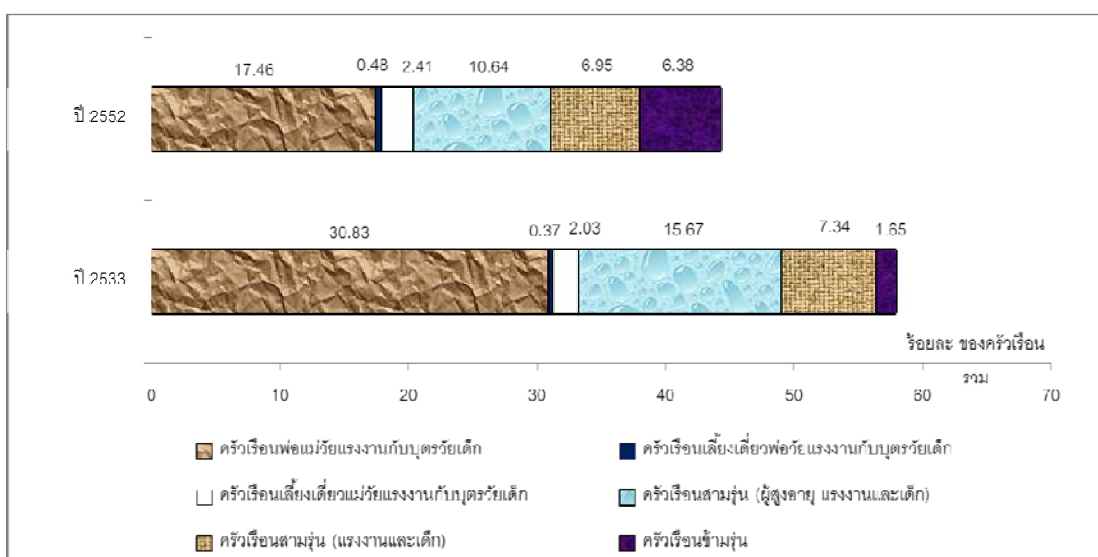
สรุป โครงองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา โดยครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่นยังคงเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยหลักของครัวเรือนไทย แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ยกเว้นบางส่วนที่มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ลูกที่ประกอบด้วยพ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน และครัวเรือนพ่อแม่ลูกที่ประกอบด้วยพ่อแม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน และครัวเรือนสามรุ่นที่ประกอบด้วยวัยแรงงานกับวัยผู้สูงอายุ เห็นได้ว่า ครัวเรือนมีบุตรวัยเด็กลดลง แต่มีครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับวัยแรงงาน และวัยแรงงานอาศัยอยู่ร่วมกันมากขึ้น

สำหรับครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่น มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว เห็นได้ว่า มีครัวเรือนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น (ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่น) มีครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานมากขึ้น (ครัวเรือนวัยแรงงานคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาวัยแรงงานและครัวเรือนพ่อหรือแม่วัยแรงงานคนเดียวกับบุตรวัยแรงงาน) มีครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น (ครัวเรือนพ่อหรือแม่วัยแรงงานคนเดียวกับบุตรวัยเด็ก) และมีครัวเรือนผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับวัยแรงงานเพิ่มมากขึ้น (ครัวเรือนพ่อหรือแม่วัยผู้สูงอายุคนเดียวกับบุตรวัยแรงงาน)

4.3.1 วัยเด็กกับรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้สัดส่วนประชากรวัยเด็กต่อประชากรรวมลดลง ทำให้มีจำนวนเด็กต่อครัวเรือนลดลง คำถามคือ เด็กเหล่านั้นเป็นสมาชิกครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบใด ส่วนใหญ่อยู่ในครัวเรือนที่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนหรืออาศัยโดยไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือนหรือไม่ อย่างไร ซึ่งจะเห็นภาพความแตกต่างของรูปแบบการอยู่อาศัยระหว่างเด็กในปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 โดยเด็กปี 2552 ทุกคนไม่ใช่เด็กปี 2533 เนื่องจากข้อมูลต่างกัน 20 ปี

ภาพที่ 4 การกระจายของครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

การศึกษาในรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน จำแนกตามการมีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน พบว่า เด็กส่วนใหญ่ยังคงอาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ลูก ครัวเรือนสามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว แต่มีจำนวนและสัดส่วนครัวเรือนที่เด็กอาศัยอยู่โดยไม่มีวัยแรงงานต่อครัวเรือนรวมมากขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนข้ามรุ่น กล่าวคือ เมื่อปี 2533 มีครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกของครัวเรือนพ่อแม่ลูกประมาณ 3.36 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 31 ของครัวเรือนรวม) ร่วงลงมาเป็นครัวเรือนสามรุ่นประมาณ 2.49 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 23 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนข้ามรุ่นประมาณ 0.18 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม) และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวประมาณ 0.26 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม) (รายละเอียดแสดงภาพที่ 4 และตารางที่ 3)

ต่อมาปี 2552 มีครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกของครัวเรือนสามรุ่นเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 3.42 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 17 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนพ่อแม่ลูกเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 3.41 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 17 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนข้ามรุ่นเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 1.25 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 6 ของครัวเรือนรวม) และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 0.56 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 3 ของครัวเรือนรวม)

เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่น และรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว เห็นได้ชัดเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุทางประชากรจากการเปลี่ยนผ่านภาวะเจริญพันธุ์และการเปลี่ยนผ่านภาวะการตาย ทำให้โครงสร้างครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยเด็กปี 2552 มีโอกาสอาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ไม่มีพ่อและแม่ หรือครัวเรือนที่มีเพียงพ่อหรือแม่มากขึ้น เมื่อเทียบกับเด็กกลุ่มปี 2533

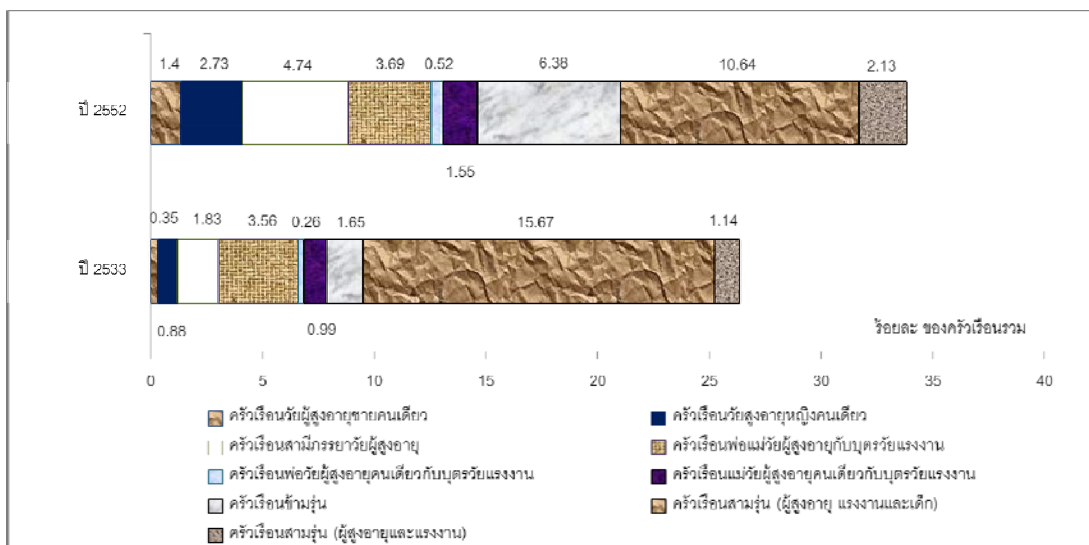
4.3.2 ผู้สูงอายุกับรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้จำนวนและสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุต่อประชากรรวมเพิ่มขึ้น ทำให้มีจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้น คำถามคือ ผู้สูงอายุเหล่านั้น เป็นสมาชิกครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบใด ส่วนใหญ่อยู่ในครัวเรือนที่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนหรืออาศัยโดยไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนหรือไม่ อย่างไร ซึ่งจะเห็นภาพความแตกต่างของรูปแบบการอยู่อาศัยระหว่างผู้สูงอายุปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 โดยผู้สูงอายุปี 2552 ส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้สูงอายุปี 2533 เนื่องจากข้อมูลต่างกัน 20 ปี ซึ่งมากกว่าอายุคาดหมายเฉลี่ยที่อายุ 60 ปี

การศึกษารูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน จำแนกตามการมีวัยผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงอาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่น ครัวเรือนพ่อแม่ลูก และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว แต่มีจำนวนและสัดส่วนครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่โดยไม่มีวัยแรงงานต่อครัวเรือนรวมมากขึ้นระหว่างช่วงเวลา ได้แก่ ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น กล่าวคือ ปี 2533 มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกของครัวเรือนสามรุ่นประมาณ 1.83 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 17 ของครัวเรือนรวม) รองลงมาเป็นครัวเรือนพ่อแม่ลูกประมาณ 0.38 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 4 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุประมาณ 0.19 ล้าน

ครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนข้ามรุ่นประมาณ 1.79 ครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวประมาณ 1.35 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 1 ของครัวเรือนรวม) และครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวประมาณ 1.33 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 1 ของครัวเรือนรวม) (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 5 และตารางที่ 3)

ภาพที่ 5 การกระจายของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ต่อมาปี 2552 มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกของครัวเรือนสามรุ่นเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 2.50 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 13 ของครัวเรือนรวม) รองลงมาเป็นครัวเรือนข้ามรุ่นเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 1.25 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 6 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 0.93 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 5 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 0.81 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 4 ของครัวเรือนรวม) ครัวเรือนพ่อแม่ลูกเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 0.72 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 4 ของครัวเรือนรวม) และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 0.40 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม)

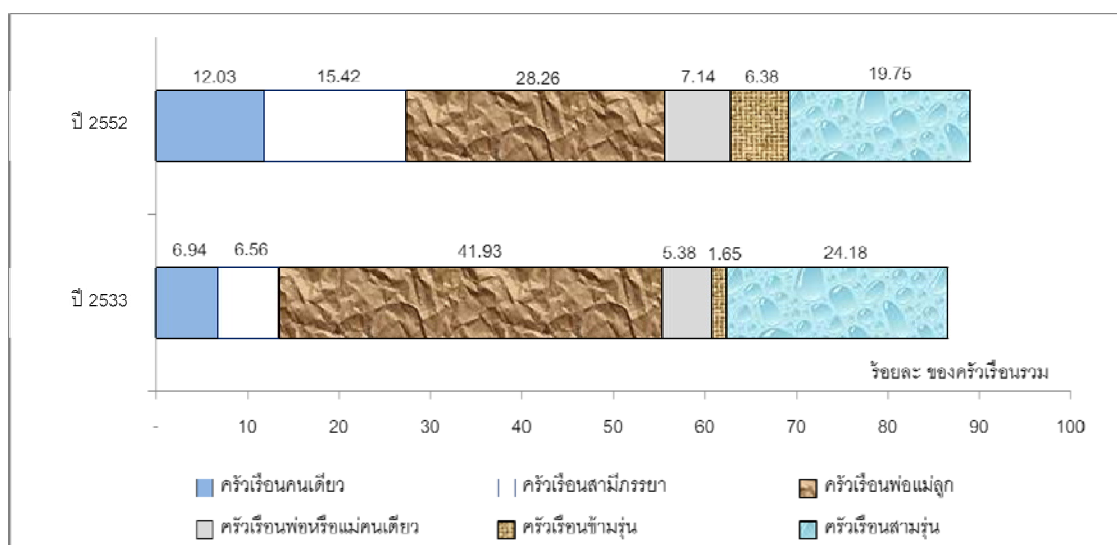
เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่น ซึ่งเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยส่วนใหญ่ที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน และรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนหรือมีเฉพาะผู้สูงอายุ เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุคน

เดียว ครัวเรือนสามมีภรรยาผู้สูงอายุ ครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นต้น และครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอยู่กับบุตร
วัยแรงงาน เช่น ครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว เป็นต้น

4.3.3 จำนวนรุ่นของสมาชิกครัวเรือน

ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ยังคงมีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น อาศัยอยู่ร่วมกัน
ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่น ครัวเรือนพ่อแม่ลูก ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว และครัวเรือนข้ามรุ่น แต่มี
จำนวนและสัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกครัวเรือนรุ่นเดียวเพิ่มมากขึ้นระหว่างช่วงเวลา ได้แก่
ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามมีภรรยา กล่าวคือ ในปี 2533 มีครัวเรือนสามรุ่นและครัวเรือนพ่อแม่
ลูกประมาณ 7.20 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 66 ของครัวเรือนรวม) มีครัวเรือนพ่อหรือแม่คน
เดียวประมาณ 0.58 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 5 ของครัวเรือนรวม) มีครัวเรือนข้ามรุ่น
ประมาณ 0.18 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม) ส่วนครัวเรือนคนเดียวและ
ครัวเรือนสามมีภรรยาประมาณ 0.75 ล้านครัวเรือน และประมาณ 0.71 ล้านครัวเรือน ตามลำดับ
(รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 6 และตารางที่ 3)

ภาพที่ 6 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนรุ่น

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ต่อมาปี 2552 มีครัวเรือนข้ามรุ่นและครัวเรือนพ่อแม่ลูกเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ
8.49 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 38 ของครัวเรือนรวม) มีครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวเพิ่มขึ้น
เป็นประมาณ 1.39 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 7 ของครัวเรือนรวม) มีครัวเรือนข้ามรุ่นเพิ่มขึ้น
เป็นประมาณ 1.24 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 6 ของครัวเรือนรวม) ส่วนครัวเรือนสามมีภรรยา

และครัวเรือนคนเดียวเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 3.02 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 15 ของครัวเรือนรวม) และประมาณ 2.35 ล้านครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 12 ของครัวเรือนรวม) ตามลำดับ

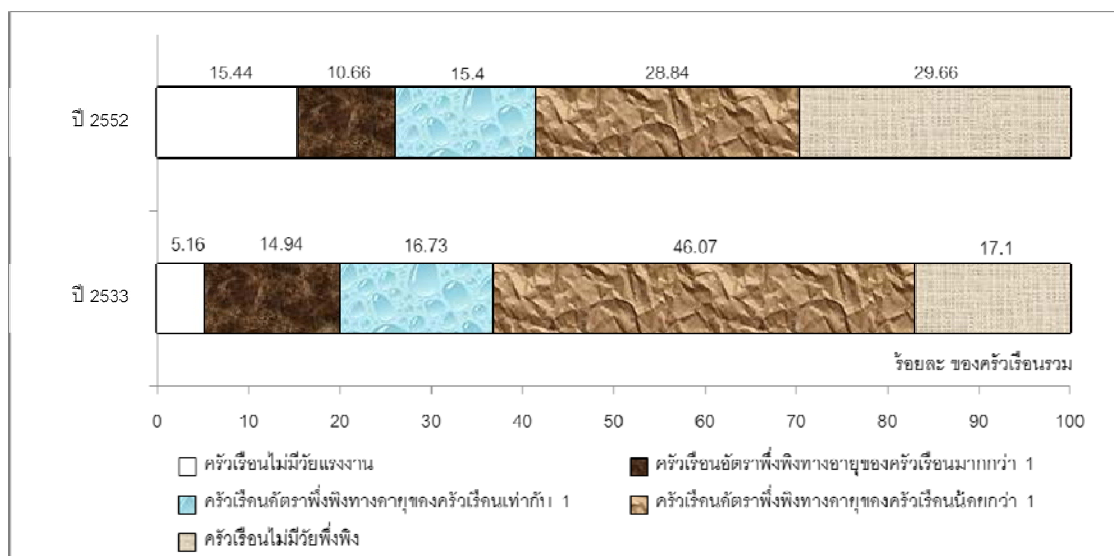
เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนรุ่นของสมาชิกครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่นและครัวเรือนพ่อแม่ลูก ซึ่งเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยที่มีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น และรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนข้ามรุ่นและครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ซึ่งเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยที่มีสมาชิกครัวเรือนรุ่นเดียวหรือเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยที่มีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น แต่ไม่มีวัยแรงงานหรือมีวัยแรงงานเพียงคนเดียว

สรุป การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุทางประชากรทำให้ ขนาดครัวเรือนลดลง และมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา พบว่า ครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่นยังคงเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยหลักของครัวเรือนไทย แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ส่วนครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่นเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว เห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน 4 รูปแบบหลัก ประกอบด้วย 1) มีครัวเรือนที่มีบุตรวัยเด็กลดลง แต่มีครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น 2) มีครัวเรือนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น 3) มีครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับวัยแรงงานเพิ่มมากขึ้น และ 4) มีครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานมากขึ้น สำหรับจำนวนรุ่นของสมาชิกครัวเรือนลดลง โดยมีครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น ลดน้อยลง แต่มีครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกครัวเรือนเพียงรุ่นเดียวเพิ่มมากขึ้น

4.4 อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่มีจำนวนวัยแรงงานมากกว่าจำนวนวัยพึ่งพิง แต่ครัวเรือนที่มีจำนวนวัยแรงงานน้อยกว่าจำนวนวัยพึ่งพิงมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา กล่าวคือ ในปี 2533 มีจำนวนครัวเรือนที่มีอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนน้อยกว่า 1 และครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนประมาณ 6.88 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 64 ของครัวเรือนรวม ส่วนครัวเรือนที่มีอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนมากกว่า 1 และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนประมาณ 2.18 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 20 ของครัวเรือนรวม (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 7 และตารางที่ 4)

ภาพที่ 7 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ต่อมาในปี 2552 มีจำนวนครัวเรือนที่มีอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนน้อยกว่า 1 และครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 11.44 ล้านครัวเรือน แต่มีสัดส่วนลดลงเล็กน้อยเหลือประมาณร้อยละ 58 ของครัวเรือนรวม ส่วนจำนวนครัวเรือนที่มีอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนมากกว่า 1 และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 4.77 ล้านครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 24 ของครัวเรือนรวม

เมื่อพิจารณารายละเอียดเฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน พบว่า มีจำนวนและสัดส่วนของครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่นเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ในปี 2533 มีครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุประมาณ 0.36 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 3 ของครัวเรือนรวม และมีความครัวเรือนข้ามรุ่นประมาณ 0.18 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม ต่อมาในปี 2552 มีครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 1.75 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 9 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนข้ามรุ่นเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 1.27 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 7 ของครัวเรือนรวม

เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิง และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน ทั้งครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่น ส่วนรูปแบบที่ 2 มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่สัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนที่มีอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนน้อยกว่า 1 ครัวเรือนที่มีอัตราพึ่งพิงทางอายุของ

ครัวเรือนเท่ากับ 1 และครัวเรือนที่มีอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนมากกว่า 1 (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน และจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน

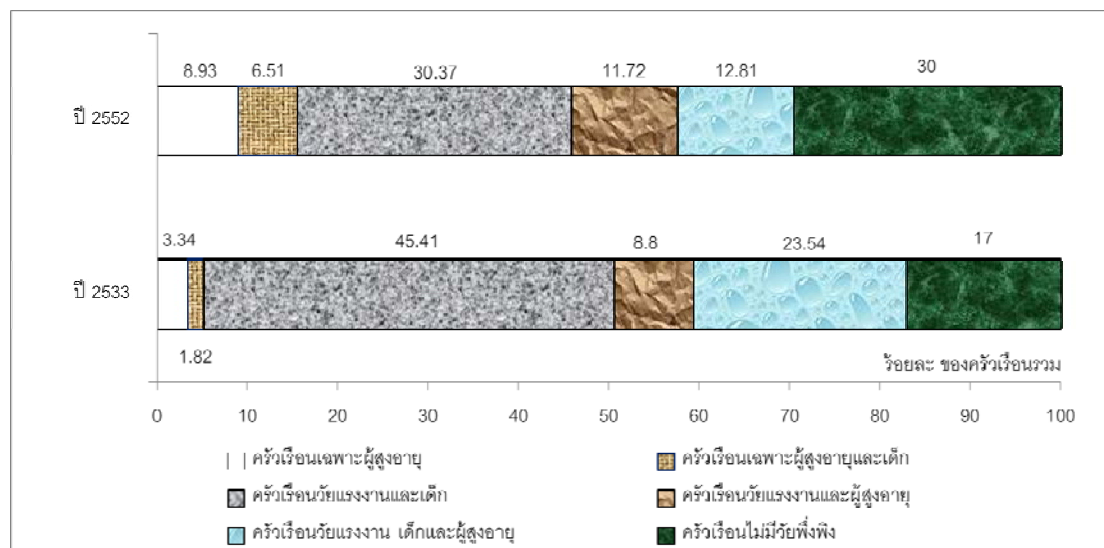
คุณลักษณะของครัวเรือน	ปี 2533		ปี 2552	
	จำนวน	สัดส่วน	จำนวน	สัดส่วน
อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน				
ไม่มีวัยแรงงาน	561,896	5.16	3,022,536	15.44
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ	363,708	3.34	1,748,174	8.93
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	198,188	1.82	1,274,357	6.51
มากกว่า 1	1,626,886	14.94	2,087,519	10.66
เท่ากับ 1	1,821,807	16.73	3,015,032	15.40
น้อยกว่า 1	5,016,776	46.07	5,646,050	28.84
ไม่มีวัยพึ่งพิง	1,862,098	17.10	5,808,197	29.66
การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน				
ไม่มีวัยแรงงาน	561,896	5.16	3,022,536	15.44
เฉพาะผู้สูงอายุ	363,708	3.34	1,748,174	8.93
เฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	198,188	1.82	1,274,357	6.51
มีวัยแรงงาน	8,465,469	77.74	10,748,492	54.90
วัยแรงงานและเด็ก	4,944,543	45.41	5,946,042	30.37
วัยแรงงานและผู้สูงอายุ	957,910	8.80	2,294,518	11.72
วัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ	2,563,017	23.54	2,507,931	12.81
ไม่มีวัยพึ่งพิง	1,862,098	17.10	5,808,197	29.66
จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน				
ไม่มี	6,961,386	63.93	12,441,393	63.54
1 คน	2,435,987	22.37	4,708,799	24.05
2 คน	1,181,380	10.85	2,345,520	11.98
3 คน	202,966	1.86	75,569	0.39
มากกว่า 3 คน	107,746	0.99	7,854	0.04
รวม	10,889,464	100.00	19,579,220	100.00

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

4.5 การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

ความแตกต่างและความเหมือนของการพิจารณาอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน คือ เป็นการพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิง กับครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเหมือนกัน แต่การพิจารณาครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิงของตัวแปรอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนไม่ได้พิจารณาว่า เป็นการพึ่งพิงทางอายุของวัยเด็กหรือการพึ่งพิงทางอายุของผู้สูงอายุ ส่วนการพิจารณาครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิงของตัวแปรการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านอายุแต่ละวัยของสมาชิกครัวเรือน โดยไม่พิจารณาจำนวนของประชากรแต่ละวัย

ภาพที่ 8 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ยังคงเป็นครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิง แต่ครัวเรือนที่ไม่มีจำนวนวัยแรงงานและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา กล่าวคือ ในปี 2533 มีครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิงประมาณ 8.46 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 78 ของครัวเรือนรวม มีครัวเรือนที่ไม่มีจำนวนวัยแรงงานประมาณ 0.56 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 5 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงประมาณ 1.86 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 17 ของครัวเรือนรวม ต่อมาปี 2552 มีครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิงเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 10.75 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 55 ของครัวเรือนรวม มีครัวเรือนที่ไม่มีจำนวนวัยแรงงานเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 3.02 ล้าน

ครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 15 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิง 5.81 ล้านครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 30 ของครัวเรือนรวม (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 8 และตารางที่ 4)

เมื่อพิจารณารายละเอียดเฉพาะครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิง พบว่าส่วนใหญ่ยังคงเป็นครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน แต่ครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานและผู้สูงอายุมีจำนวนและสัดส่วนเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ในปี 2533 มีครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือนประมาณ 7.51 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 69 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนประมาณ 3.52 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 32 ของครัวเรือนรวม โดยเป็นครัวเรือนที่มีวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุประมาณ 2.56 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 24 ของครัวเรือนรวม ต่อมาปี 2552 มีครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 8.45 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 43 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 4.80 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 24 ของครัวเรือนรวม โดยเป็นครัวเรือนที่มีวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุประมาณ 2.50 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 12 ของครัวเรือนรวม

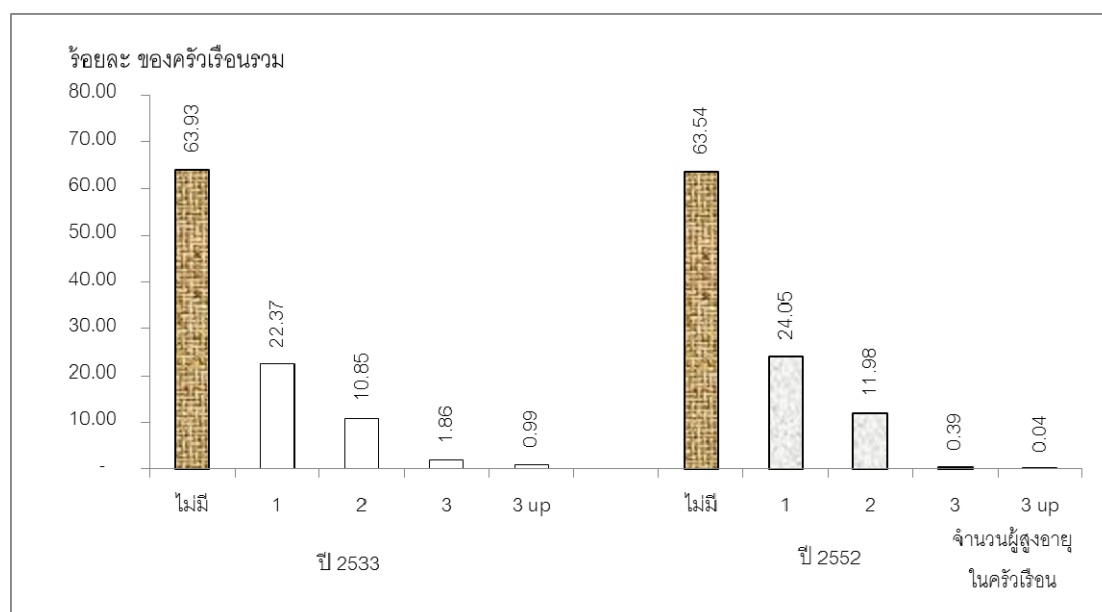
เมื่อพิจารณารายละเอียดเฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน พบว่า มีจำนวนและสัดส่วนของครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่นเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ในปี 2533 มีครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุประมาณ 0.36 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 3 ของครัวเรือนรวม และมีความครัวเรือนข้ามรุ่นประมาณ 0.18 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 2 ของครัวเรือนรวม ต่อมาในปี 2552 มีครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 1.75 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 9 ของครัวเรือนรวม และมีความครัวเรือนข้ามรุ่นเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 1.27 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 7 ของครัวเรือนรวม

เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลงใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิง ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและผู้สูงอายุ และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน (ทั้งครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่น) ส่วนรูปแบบที่ 2 มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่สัดส่วนลดลง ได้แก่ ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและเด็ก และครัวเรือนที่มีวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ ซึ่งเห็นได้ว่าครัวเรือนที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ผู้สูงอายุและไม่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน ส่วนครัวเรือนที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงเป็นครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน ยกเว้นครัวเรือนข้ามรุ่นที่มีทั้งเด็กและผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนที่มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น

4.6 จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน

ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ยังคงเป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน และมีจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนลดลง กล่าวคือ ในปี 2533 มีครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนประมาณ 6.96 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 64 ของครัวเรือนรวม ส่วนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงตามจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น ต่อมาในปี 2522 มีครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุในครัวเรือนประมาณ 12.44 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 64 ของครัวเรือนรวม ส่วนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงตามจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกับปี 2533 (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 9 และตารางที่ 4)

ภาพที่ 9 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

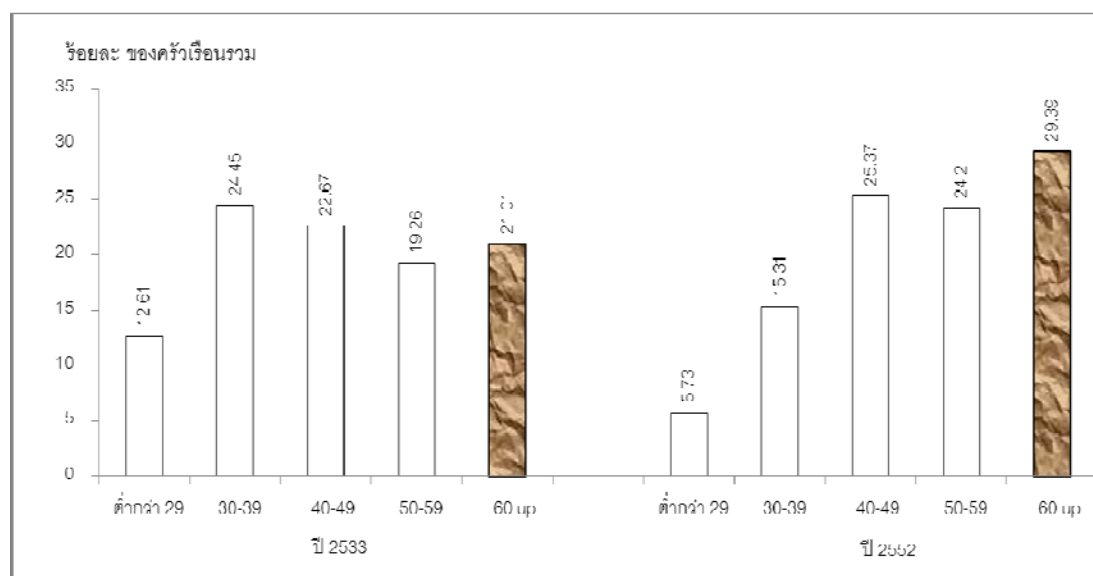
เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงจำนวนและสัดส่วนของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนพบการเปลี่ยนแปลง 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกจำนวนเพิ่มขึ้น แต่สัดส่วนต่อครัวเรือนรวมคงที่ ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุในครัวเรือน รูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ 1 คน และครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ 2 คน และรูปแบบที่ 3 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ 3 คน และครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 3 คน (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 4) ซึ่งเห็นได้ว่า ในขณะที่จำนวนและสัดส่วนผู้สูงอายุต่อประชากรเพิ่มขึ้น แต่กลับพบว่า สัดส่วนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็น

สมาชิกครัวเรือนกลับไม่เพิ่มขึ้น และจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนลดลง ซึ่งสะท้อนถึงการถูกโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุที่ต้องอาศัยอยู่เพียงลำพังคนเดียว หรืออยู่กับคู่สมรส และ/หรืออยู่กับหลาน สอดคล้องกับการศึกษาจำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

4.7 อายุของหัวหน้าครัวเรือน

อายุมาตรฐานของหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้น โดยมีจำนวนและสัดส่วนของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ หัวหน้าครัวเรือนในปี 2533 มีอายุเฉลี่ยประมาณ 47 ปี ส่วนในปี 2552 มีอายุเฉลี่ยประมาณ 52 ปี หรือหัวหน้าครัวเรือนมีอายุเฉลี่ยเพิ่มขึ้น 5 ปี ในระยะเวลา 20 ปี และเมื่อพิจารณากลุ่มอายุของหัวหน้าครัวเรือน พบว่า หัวหน้าครัวเรือนอายุน้อยมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ตรงข้ามกับหัวหน้าครัวเรือนอายุมากมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ปี 2533 มีครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุต่ำกว่า 40 ปี 4.03 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 37 ของครัวเรือนรวม มีครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 40-59 ปี 4.56 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 42 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 60 ปีขึ้นไป 2.28 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 21 ของครัวเรือนรวม (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 10 และตารางที่ 5)

ภาพที่ 10 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามอายุของหัวหน้าครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ต่อมาในปี 2552 มีครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุต่ำกว่า 40 ปี เพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 4.12 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 21 ของครัวเรือนรวม มีครัวเรือนที่มีหัวหน้า

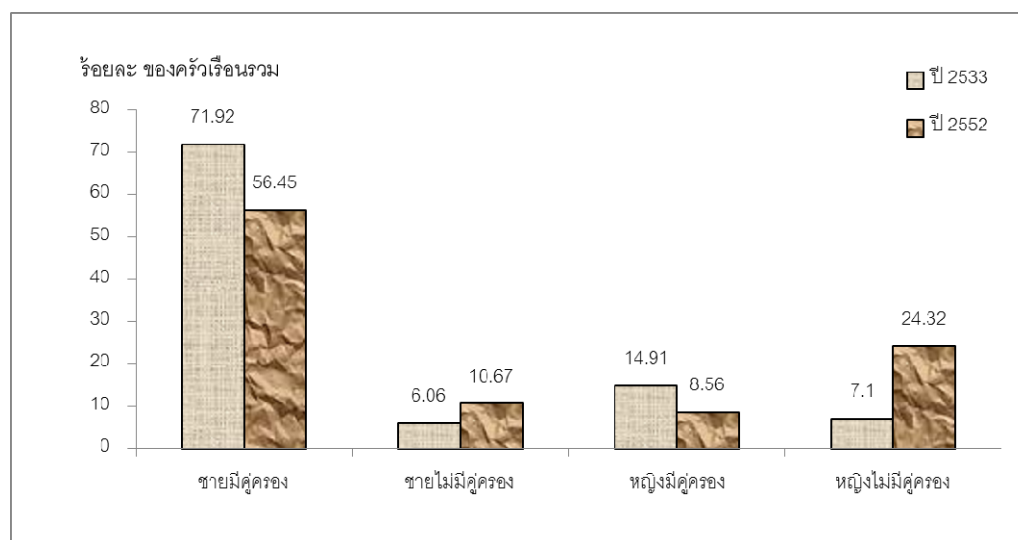
ครัวเรือนอายุประมาณ 40-59 ปี เพิ่มขึ้นเป็น 9.70 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 49 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 60 ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 5.57 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 29 ของครัวเรือนรวม

เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของอายุหัวหน้าครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุต่ำกว่า 29 ปี สำหรับรูปแบบที่ 2 มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่สัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 30-39 ปี และรูปแบบที่ 3 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5) โดยเฉพาะอย่างยิ่งครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วกว่ากลุ่มอายุอื่น

4.8 เพศของหัวหน้าครัวเรือน

ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นผู้ชายที่มีคู่ครองเป็นหัวหน้าครัวเรือน แต่มีจำนวนและสัดส่วนของครัวเรือนที่มีผู้หญิงและไม่มีคู่ครองเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ในปี 2533 มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือนประมาณ 8.49 ล้านครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 77 ของครัวเรือนรวม ส่วนผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนประมาณ 2.39 ล้านครัวเรือนหรือเพียงร้อยละ 22 ของครัวเรือนรวม และต่อมาปี 2552 มีครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 6.44 ล้านครัวเรือน

ภาพที่ 11 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามเพศของหัวหน้าครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

หรือประมาณร้อยละ 33 ของครัวเรือนรวม ในขณะที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 13.14 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 67 ของครัวเรือนรวม (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 11 และตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามอายุและเพศของหัวหน้าครัวเรือน

คุณลักษณะของครัวเรือน	ปี 2533		ปี 2552	
	จำนวน	สัดส่วน	จำนวน	สัดส่วน
อายุของหัวหน้าครัวเรือน	ค่าเฉลี่ย = 46.52 ปี		ค่าเฉลี่ย = 51.74 ปี	
ต่ำกว่า 29 ปี	1,373,161	12.61	1,121,889	5.73
30-39 ปี	2,662,474	24.45	2,997,579	15.31
40-49 ปี	2,468,641	22.67	4,967,248	25.37
50-59 ปี	2,097,311	19.26	4,738,171	24.20
60 ปี ขึ้นไป	2,287,876	21.01	5,754,333	29.39
เพศของหัวหน้าครัวเรือน				
ชาย	8,492,316	77.99	13,141,733	67.12
มีคู่ครอง	7,831,946	71.92	11,053,316	56.45
ไม่มีคู่ครอง	660,370	6.06	2,088,417	10.67
หญิง	2,397,148	22.01	6,437,488	32.88
มีคู่ครอง	1,623,522	14.91	1,675,756	8.56
ไม่มีคู่ครอง	773,625	7.10	4,761,732	24.32
รวม	10,889,464	100.00	19,579,220	100.00

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

เมื่อพิจารณาการมีคู่ครองของหัวหน้าครัวเรือน พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ยังคงมีคู่ครอง แต่จำนวนและสัดส่วนของครัวเรือนไม่มีคู่ครองเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ปี 2533 มีครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีคู่ครองประมาณ 9.45 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 67 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีคู่ครองประมาณ 1.33 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 13 ของครัวเรือนรวม โดยเป็นครัวเรือนที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือนและมีคู่ครองประมาณ 7.83 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 72 ของครัวเรือนรวม และเป็นครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนและไม่มีคู่ครองประมาณ 0.77 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 7 ของครัวเรือนรวม ต่อมาในปี 2552 มีครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีคู่ครองเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 11.73 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 65 ของครัวเรือนรวม และมีครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีคู่ครองเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 6.84 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 35 ของครัวเรือนรวม โดย

เป็นครัวเรือนที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือนและมีคู่ครองประมาณ 11.05 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 56 ของครัวเรือนรวม และเป็นครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนและไม่มีคู่ครองประมาณ 4.76 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 24 ของครัวเรือนรวม

เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของเพศและการมีคู่ครองของหัวหน้าครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่สัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือนและมีคู่ครอง และครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนและมีคู่ครอง และรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือนและไม่มีคู่ครอง และครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนและไม่มีคู่ครอง (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5)

สรุป ในขณะที่โครงสร้างอายุประชากรมีการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นสังคมประชากรสูงวัยนั้น โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนระหว่างปี 2533-2552 ได้มีการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ครัวเรือนไทยมีขนาดลดลง และมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา พบว่า ครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่นยังคงเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยหลักของครัวเรือนไทย แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ส่วนครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่นเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว เห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน 4 รูปแบบหลัก ประกอบด้วย 1) มีครัวเรือนที่มีบุตรวัยเด็กลดลง แต่มีครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น 2) มีครัวเรือนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น 3) มีครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับวัยแรงงานเพิ่มมากขึ้น และ 4) มีครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานมากขึ้น นอกจากนี้ จำนวนผู้สูงอายุต่อครัวเรือนลดลง จำนวนรุ่นของสมาชิกครัวเรือนลดลง โดยมีครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น ลดน้อยลง แต่มีครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกครัวเรือนเพียงรุ่นเดียวเพิ่มมากขึ้น สำหรับหัวหน้าครัวเรือน พบว่า มีอายุของหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือน และมีหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นผู้หญิงและไม่มีคู่ครองมากขึ้น

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย

บทนี้ นำเสนอการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของครัวเรือนไทย ได้แก่ ระดับการบริโภคของครัวเรือน โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนและความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลา โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรกนำเสนอการเปลี่ยนระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน เปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนที่มีคุณลักษณะของครัวเรือนต่างกันและเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลา เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภค และโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนโดยรวม เปรียบเทียบครัวเรือนที่มีขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกัน และส่วนที่ 2 นำเสนอระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนรวม และที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามกลุ่มย่อยประชากร และจำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสำหรับบางกลุ่มย่อยประชากรที่มีระดับความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากรค่อนข้างสูงโดยเปรียบเทียบ แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

5.1 การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค

ส่วนนี้ เสนอการเปลี่ยนแปลงด้านการบริโภคของครัวเรือนไทย ทั้งระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย ระหว่างปี 2533-2552 ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน โดยเริ่มจากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเฉลี่ยของประเทศ จากนั้นพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนและการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของครัวเรือน และโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนโดยรวม เปรียบเทียบครัวเรือนที่มีขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกัน แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย

ระดับการบริโภค การศึกษาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย พบว่า ระดับการบริโภคของครัวเรือนไทยลดลงเล็กน้อยระหว่างช่วงเวลา และส่วน

ใหญ่ครัวเรือนยังคงใช้จ่ายเงินเพื่อบริโภคสินค้าและบริการกลุ่มปัจจัย 4 กล่าวคือ ในปี 2533 ครัวเรือนไทยมีระดับการบริโภคเฉลี่ยประมาณ 9,892 บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์ต่อเดือน โดยครัวเรือนใช้จ่ายเงินประมาณร้อยละ 70 ของค่าใช้จ่ายรวมเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อบริโภคสินค้าและบริการกลุ่มปัจจัย 4 ประกอบด้วยค่าที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนประมาณ 3,723 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้าประมาณ 1,344 บาท ค่าอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ประมาณ 1,312 บาท และค่าใช้จ่ายเพื่อสุขภาพประมาณ 475 บาท (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 12 และตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 ระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย

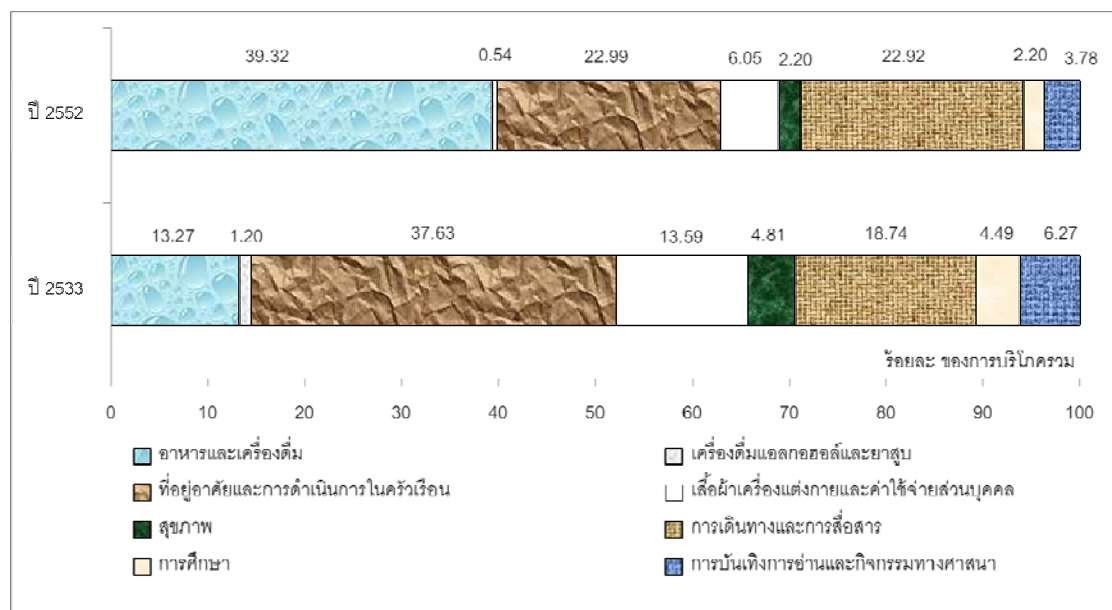
ประเภทค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค	ปี 2533		ปี 2552	
	ค่าเฉลี่ย *	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย *	ร้อยละ
อาหารและเครื่องดื่ม	1,312.44	13.27	3,720.62	39.32
เครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ	118.75	1.20	51.09	0.54
ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน	3,723.29	37.63	2,176.36	22.99
เสื้อผ้า ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า	1,344.08	13.59	572.10	6.05
สุขภาพ	475.35	4.81	208.47	2.20
การเดินทางและการสื่อสาร	1,853.93	18.74	2,168.81	22.92
การศึกษา	443.71	4.49	207.99	2.20
การบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนา	620.31	6.27	357.90	3.78
การบริโภครวม	9,891.87	100.00	9,463.34	100.00

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์ต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

ต่อมาในปี 2552 ครัวเรือนไทยมีระดับการบริโภคเฉลี่ยลดลงเหลือประมาณ 9,463 บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์ต่อเดือน โดยครัวเรือนใช้จ่ายเงินประมาณร้อยละ 70 ของค่าใช้จ่ายรวมเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อบริโภคสินค้าและบริการกลุ่มปัจจัย 4 ประกอบด้วยค่าอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ประมาณ 3,721 บาท ค่าที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนประมาณ 2,187 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้าประมาณ 572 บาท และค่าใช้จ่ายเพื่อสุขภาพประมาณ 208 บาท

ภาพที่ 12 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุยต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย การศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย พบว่า โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเล็กน้อย กล่าวคือ ครัวเรือนใช้จ่ายเงินส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน การเดินทาง เสื้อผ้ารองเท้าและค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ส่วนสินค้าและบริการหมวดอื่นมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมค่อนข้างต่ำ และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเล็กน้อย โดยในปี 2533 ครัวเรือนใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับอยู่อาศัยมีสัดส่วนสูงสุด (ประมาณร้อยละ 33) รองลงมาคือ การเดินทาง (ประมาณร้อยละ 17) อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ (ประมาณร้อยละ 13) เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและรองเท้า (ประมาณร้อยละ 9) การบันเทิงการอ่านและกิจกรรมทางศาสนา (ประมาณร้อยละ 6) สุขภาพ (ประมาณร้อยละ 5) การศึกษา (ประมาณร้อยละ 5) ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล (ประมาณร้อยละ 4) ค่าใช้จ่ายดำเนินการในครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 4) ตามลำดับ สำหรับค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอื่นมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมค่อนข้างต่ำ (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 12 และตารางที่ 6)

ส่วนในปี 2552 ครัวเรือนใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มมีสัดส่วนสูงสุด (ประมาณร้อยละ 39) รองลงมา คือ การเดินทาง (ประมาณร้อยละ 19) ที่อยู่อาศัย (ประมาณร้อยละ

ละ 16) ค่าใช้จ่ายดำเนินการในครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 7) ตามลำดับ สำหรับค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอื่นมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมค่อนข้างต่ำ

เมื่อเปรียบเทียบระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค ระหว่างเวลา พบว่า มีสินค้าที่ครัวเรือนใช้จ่ายเงินและมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมเพิ่มสูงขึ้นกับสินค้าและ 2 ประเภท ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทางและการสื่อสาร และมีสินค้าที่ครัวเรือนใช้จ่ายเงินและมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมลดลง 6 ประเภท ได้แก่ ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและรองเท้า สุขภาพ การศึกษา การบันเทิงการอ่านและกิจกรรมทางศาสนา เครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ

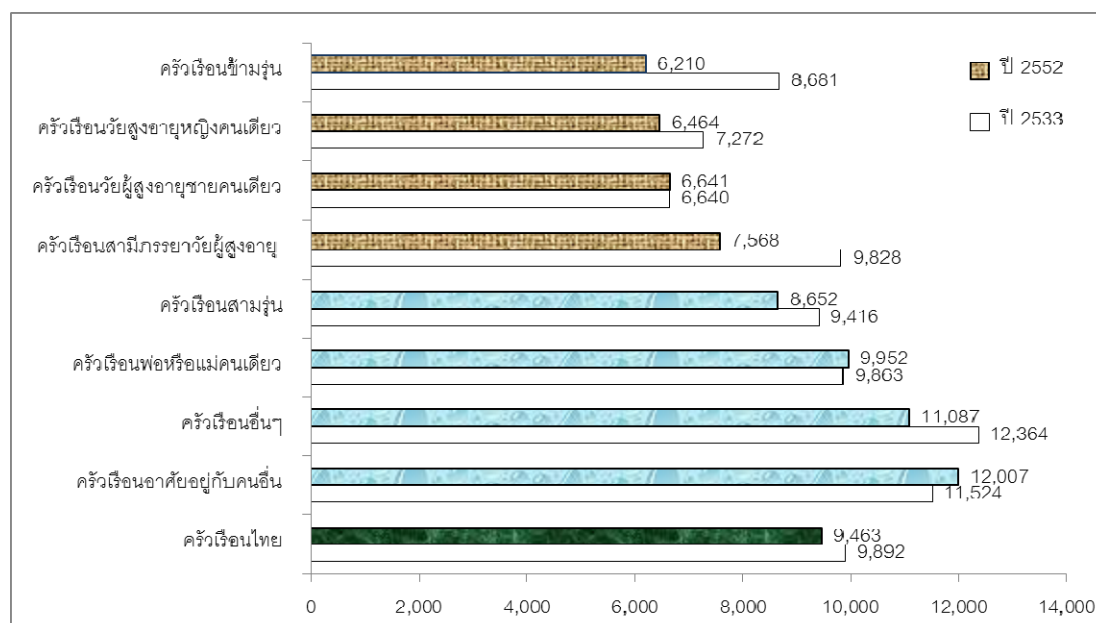
สรุป ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนนั้น มีการเปลี่ยนแปลงในระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเล็กน้อย ซึ่งระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทยเป็นค่าเฉลี่ยการบริโภคของครัวเรือนที่ถ่วงน้ำหนักด้วยสัดส่วนครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนแตกต่างกันต่อจำนวนครัวเรือนรวม โดยที่การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการที่ครัวเรือนมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนแตกต่างกัน จึงทำให้ครัวเรือนมีความสามารถในการหารายได้แตกต่างกัน และมีความต้องการสินค้าและบริการแต่ละประเภทต่างกัน โดยอาจมีความต้องการสินค้าบางประเภทสูงกว่าความต้องการเฉลี่ยของครัวเรือนไทย และอาจมีความต้องการสินค้าบางประเภทต่ำกว่าความต้องการเฉลี่ยของครัวเรือนไทย จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในรูปแบบเฉพาะเจาะจง หรือทุกครัวเรือนมีรูปแบบการเปลี่ยนแปลงเหมือนกันและไปในทิศทางเดียวกัน

การศึกษาในลำดับถัดไปเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่มีคุณลักษณะของครัวเรือนต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบผลการศึกษากับการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย ซึ่งการศึกษานี้เลือกพิจารณาเฉพาะตัวแปรรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน และการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

5.1.2 รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนกับการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย

ระดับการบริโภคของครัวเรือน การศึกษาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนมีความแตกต่างระหว่างครัวเรือน มีการเปลี่ยนแปลงตามเวลาและความแตกต่างเพิ่มขึ้นตามเวลา กล่าวคือ ในปี 2533 ครัวเรือนอื่นๆ และครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่นมีระดับการบริโภคสูงสุด รองลงมาเป็นครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนพ่อแม่ลูก ครัวเรือนสามรุ่น และครัวเรือนข้ามรุ่น ตามลำดับ สำหรับปี 2552 ลำดับของครัวเรือน จำแนกตามระดับการบริโภคและรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนไม่แตกต่างจากปี 2533 ยกเว้นลำดับของครัวเรือนคนเดียวที่มีระดับการบริโภคสูงกว่าลำดับครัวเรือนสามรุ่น โดยครัวเรือนข้ามรุ่นมีระดับการบริโภคต่ำที่สุด รองลงมาเป็นครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว และครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 13 และตารางที่ 7)

ภาพที่ 13 ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุยมูลค่าต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

เมื่อพิจารณาระดับการบริโภค จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนเปรียบเทียบกับระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีระดับการบริโภคใกล้เคียงกับระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ยกเว้นครัวเรือนบางประเภทที่มีระดับ

การบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ย กล่าวคือ ปี 2533 ครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ย ได้แก่ ครั้วเรือนครั้วเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครั้วเรือนข้ามรุ่น และครั้วเรือนสามรุ่นที่มีเฉพาะวัยแรงงานและเด็ก และต่อมาปี 2552 ครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ย ได้แก่ ครั้วเรือนครั้วเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครั้วเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ ครั้วเรือนข้ามรุ่น ครั้วเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีพ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก และครั้วเรือนสามรุ่นที่มีวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ เห็นได้ว่า ส่วนใหญ่ของครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยเป็นครั้วเรือนผู้สูงอายุ ซึ่งไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครั้วเรือน และเป็นครั้วเรือนเลี้ยงเดี่ยว ซึ่งมีวัยแรงงานเพียงคนเดียวทำหน้าที่ดูแลบุตร

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภค จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครั้วเรือนเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลา พบว่า ครั้วเรือนส่วนใหญ่มีระดับการบริโภคสูงขึ้น ยกเว้นบางครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคลดลง ได้แก่ ครั้วเรือนผู้สูงอายุหญิงคนเดียว ครั้วเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ ครั้วเรือนพ่อแม่ลูกที่มีพ่อแม่ผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน ครั้วเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีพ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก ครั้วเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีแม่ผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน ครั้วเรือนข้ามรุ่น และครั้วเรือนสามรุ่น เห็นได้ว่าส่วนใหญ่ของครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคลดลงเป็นครั้วเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครั้วเรือน

เมื่อพิจารณาความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคสูงสุดเปรียบเทียบกับครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำสุด พบว่า ระดับการบริโภคระหว่างครั้วเรือนแตกต่างกันค่อนข้างมาก และความแตกต่างระดับการบริโภคเพิ่มขึ้นตามเวลา กล่าวคือ ในปี 2533 ครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคสูงสุด คือ ครั้วเรือนอื่นๆ และครั้วเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น มีระดับการบริโภคประมาณ 12,346 บาท และ 11,523 บาท ตามลำดับ ส่วนครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำสุด คือ ครั้วเรือนผู้สูงอายุชายคนเดียว ครั้วเรือนผู้สูงอายุหญิงคนเดียว และครั้วเรือนข้ามรุ่น มีระดับการบริโภคประมาณ 6,639 บาท 7,272 บาท และ 8,681 บาท ตามลำดับ ส่วนครั้วเรือนรูปแบบการอยู่อาศัยอื่นมีระดับการบริโภคใกล้เคียงกับระดับการบริโภคเฉลี่ยของครั้วเรือนรวม สำหรับในปี 2552 ครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคสูงสุด คือ ครั้วเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น และครั้วเรือนอื่นๆ มีระดับการบริโภคประมาณ 12,006 บาท และ 11,087 บาท ตามลำดับ ส่วนครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำสุด คือ ครั้วเรือนข้ามรุ่น ครั้วเรือนผู้สูงอายุหญิงคนเดียว ครั้วเรือนผู้สูงอายุชายคนเดียว และครั้วเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ มีระดับการบริโภคประมาณ 6,210 บาท 6,464 บาท 6,641 บาท และ 7,568 บาท ตามลำดับส่วนครั้วเรือนรูปแบบการอยู่อาศัยอื่นมีระดับการบริโภคใกล้เคียงกับระดับการบริโภคเฉลี่ยของครั้วเรือนรวม

ตารางที่ 7 ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน	ปี 2533 *	ปี 2552 *
ครัวเรือนคนเดียว	9,653.16	9,378.54
วัยแรงงานชาย	8,999.18	11,200.60
วัยแรงงานหญิง	9,828.86	10,542.83
วัยผู้สูงอายุชาย	6,639.97	6,641.44
วัยสูงอายุหญิง	7,272.33	6,464.11
ครัวเรือนสามีภรรยา	9,767.64	9,683.26
สามีภรรยาวัยแรงงาน	9,744.36	10,623.03
สามีภรรยาวัยผู้สูงอายุ	9,827.60	7,567.95
ครัวเรือนพ่อแม่ลูก	9,527.41	9,816.06
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	9,246.69	9,437.87
พ่อแม่วัยแรงงานกับกับบุตรวัยแรงงาน	10,450.67	10,567.00
พ่อแม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	9,936.15	10,235.77
ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว	9,862.97	9,952.37
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	10,327.85	8,297.21
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	10,172.72	9,296.89
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	9,782.30	10,629.15
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	9,296.41	12,495.04
พ่อวัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	10,674.30	9,289.60
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	9,209.13	9,681.22
ครัวเรือนข้ามรุ่น	8,680.96	6,209.77
ครัวเรือนสามรุ่น	9,415.84	8,652.15
ผู้สูงอายุ แรงงานและเด็ก	9,595.49	8,767.60
ผู้สูงอายุและแรงงาน	11,104.27	9,350.83
แรงงานและเด็ก	8,761.04	8,268.39
ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น	11,523.56	12,006.60
ครัวเรือนอื่น ๆ	12,364.08	11,087.17
ระดับการบริโภคเฉลี่ย	9,891.87	9,463.34

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุยมูลค่าต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

เมื่อพิจารณาระดับการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยค่อนข้างมากทั้งสองช่วงเวลา และมีระดับการบริโภคลดลงตามช่วงเวลาอีกด้วย นอกจากนี้ครัวเรือนบางประเภทมี

ระดับการบริโภคลดลงต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ได้แก่ ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีพ่อวัยแรงงานและบุตรวัยเด็ก และครัวเรือนสามรุ่นที่มีเฉพาะวัยแรงงานและวัยเด็ก

โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกันมีโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่ต่างกัน และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเล็กน้อย กล่าวคือ ในปี 2533 ครัวเรือนทุกรูปแบบการอยู่อาศัยใช้เงินเป็นค่าที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมสูงสุด (ประมาณร้อยละ 38) รองลงมา คือ การเดินทางและการสื่อสาร (ประมาณร้อยละ 19) อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ (ประมาณร้อยละ 13) ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า (ประมาณร้อยละ 13) สุขภาพ (ประมาณร้อยละ 5) การศึกษา (ประมาณร้อยละ 5) ตามลำดับ ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวและครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ ที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนต่อการบริโภครวมสูงกว่าครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่น (ประมาณร้อยละ 68 และร้อยละ 55 ตามลำดับ) และครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายในการเดินทางและการสื่อสารต่อการบริโภครวมต่ำกว่าครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่น (ประมาณร้อยละ 4) (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 14 และตารางที่ 8)

ต่อมาในปี 2552 ครัวเรือนในทุกรูปแบบการอยู่อาศัยใช้เงินเป็นค่าอาหารและเครื่องดื่มมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมสูงสุด (ประมาณร้อยละ 39) รองลงมา คือ ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 23) การเดินทางและการสื่อสาร (ประมาณร้อยละ 23) ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า (ประมาณร้อยละ 6) สุขภาพ (ประมาณร้อยละ 2) และการศึกษา (ประมาณร้อยละ 2) ตามลำดับ ยกเว้นครัวเรือนครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่นที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายสินค้าบางประเภทสูงกว่าครัวเรือนอื่น ได้แก่ ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 24) และสุขภาพ (ประมาณร้อยละ 5) และมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายบางประเภทต่ำกว่าครัวเรือนอื่น ได้แก่ การเดินทางและการสื่อสาร (ประมาณร้อยละ 14) (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 14 และตารางที่ 9)

เมื่อพิจารณาโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค เปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาและประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค พบว่า ภายในปีเดียวกันครัวเรือนส่วนใหญ่มีโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่แตกต่างกันมากนัก แต่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริโภคระหว่างปี กล่าวคือ ในปี 2533 ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนมีความสำคัญเป็นลำดับแรก ประมาณร้อยละ 38 ของการบริโภครวม ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวที่มี

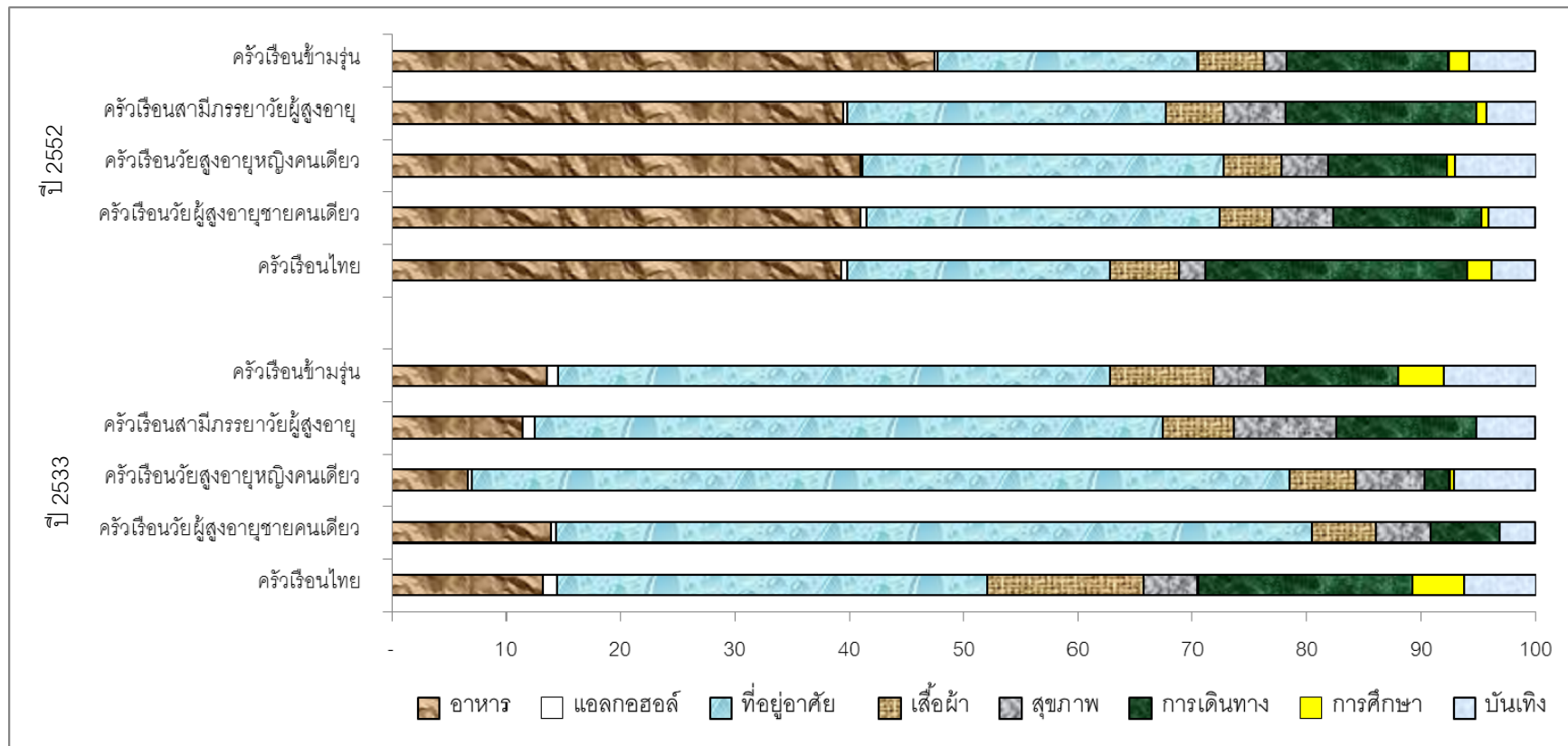
สัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนสูงถึงร้อยละ 68 และต่อมาปี 2552 ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนมีความสำคัญลดลงเป็นลำดับที่ 3 ของการบริโภครวม โดยครัวเรือนใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 23 ของการบริโภครวม ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวที่มีสัดส่วนการบริโภคเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนประมาณร้อยละ 30 ของการบริโภครวม

การเดินทางและการสื่อสาร ในปี 2533 การเดินทางมีความสำคัญเป็นลำดับ 2 โดยครัวเรือนใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสารเฉลี่ยประมาณร้อยละ 19 ของการบริโภครวม ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายการเดินทางและการสื่อสารเพียงร้อยละ 4 เท่านั้น และต่อมาปี 2552 ครัวเรือนใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสารประมาณร้อยละ 23 ของการบริโภครวม ยกเว้นครัวเรือนบางประเภทที่มีสัดส่วนการบริโภคเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสารค่อนข้างต่ำ ได้แก่ ครัวเรือนข้ามรุ่น (ประมาณร้อยละ 14 ของการบริโภครวม) ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ (ประมาณร้อยละ 17 ของการบริโภครวม) และครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว (ประมาณร้อยละ 12 ของการบริโภครวม)

อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ เป็นสินค้าที่มีความสำคัญเป็นลำดับที่ 3 ในปี 2533 เฉลี่ยประมาณร้อยละ 13 ของการบริโภครวม ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุหญิงคนเดียวที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายอาหารและเครื่องดื่มเพียงร้อยละ 6 เท่านั้น และต่อมาปี 2552 อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์มีความสำคัญเป็นลำดับแรก โดยครัวเรือนใช้จ่ายเงินเพื่อบริโภคอาหารและเครื่องดื่มเฉลี่ยประมาณร้อยละ 39 ของการบริโภครวม โดยเฉพาะครัวเรือนข้ามรุ่นที่มีสัดส่วนการบริโภคอาหารและเครื่องดื่มต่อการบริโภคถึงร้อยละ 47

ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า ในปี 2533 ครัวเรือนส่วนใหญ่ใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้าเฉลี่ยประมาณร้อยละ 14 ของการบริโภครวม ยกเว้นครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีพ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีพ่อวัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงานที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้าเพียงมาถนงประมาณร้อยละ 7 ของการบริโภครวม ตามลำดับ และครัวเรือนผู้หญิงวัยแรงงานคนเดียวใช้จ่ายเงินเพื่อค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้าร้อยละ 25 ของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภครวม และต่อมาปี 2552 ครัวเรือนทุกรูปแบบการอยู่อาศัยมีสัดส่วนการบริโภคเฉลี่ยลดลงเหลือประมาณร้อยละ 6 ของการบริโภครวม

ภาพที่ 14 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 8 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน ปี 2533

ประเภทค่าใช้จ่าย	อาหาร	แอลกอฮอล์	ที่อยู่อาศัย	เครื่องนุ่งห่ม	สุขภาพ	การเดินทาง	การศึกษา	บันเทิง
ครัวเรือนคนเดียว	11.20	1.50	45.03	18.31	2.84	12.52	1.19	7.41
วัยแรงงานชาย	12.95	3.57	39.20	17.18	1.66	12.64	1.83	10.98
วัยแรงงานหญิง	11.25	0.22	37.80	25.40	2.45	17.10	1.07	4.71
วัยผู้สูงอายุชาย	13.92	0.52	66.02	5.58	4.86	5.97	-	3.12
วัยสูงอายุหญิง	6.64	0.34	71.52	5.81	6.01	2.17	0.35	7.16
ครัวเรือนสามีภรรยา	13.53	1.80	44.27	12.41	5.48	15.21	0.35	6.96
สามีภรรยาวัยแรงงาน	14.36	2.07	40.09	14.84	4.12	16.38	0.48	7.65
สามีภรรยาวัยผู้สูงอายุ	11.40	1.10	54.92	6.20	8.97	12.22	-	5.19
ครัวเรือนพ่อแม่ลูก	13.65	1.24	35.63	13.95	4.95	19.51	5.22	5.85
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	13.76	1.25	34.78	14.16	4.18	19.81	5.83	6.21
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	12.82	1.24	38.80	12.38	4.64	20.92	4.66	4.54
พ่อแม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	13.33	1.38	38.28	15.87	6.67	16.00	2.65	5.83

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ประเภทค่าใช้จ่าย	อาหาร	แอลกอฮอล์	ที่อยู่อาศัย	เครื่องนุ่งห่ม	สุขภาพ	การเดินทาง	การศึกษา	บันเทิง
ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว	12.33	0.58	37.96	12.37	3.95	20.03	5.42	7.36
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	13.26	2.32	32.04	12.21	0.92	8.25	5.96	25.04
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	12.14	0.10	37.44	13.78	3.86	18.28	7.74	6.66
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	13.66	1.07	28.71	8.57	1.87	38.14	5.70	2.29
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	12.71	0.63	40.81	14.85	3.33	14.39	5.98	7.29
พ่อวัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	19.48	0.62	49.68	6.70	7.38	8.08	1.15	6.90
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	10.74	0.81	35.35	8.09	5.94	34.61	0.22	4.24
ครัวเรือนข้ามรุ่น	13.63	0.94	48.23	9.04	4.46	11.67	4.07	7.97
ครัวเรือนสามรุ่น	13.74	1.09	39.30	12.80	5.56	17.06	5.03	5.43
ผู้สูงอายุ แรงงานและเด็ก	13.71	1.00	39.41	13.07	5.70	16.35	5.21	5.54
ผู้สูงอายุและแรงงาน	11.30	1.34	44.74	12.09	8.29	10.25	6.70	5.28
แรงงานและเด็ก	14.29	1.25	37.97	12.31	4.71	20.05	4.20	5.22
ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น	13.22	1.52	34.35	13.25	5.98	23.74	1.88	6.05
ครัวเรือนอื่นๆ	12.55	1.07	33.69	13.18	3.95	23.15	4.97	7.44
ค่าเฉลี่ย	13.27	1.20	37.64	13.59	4.81	18.74	4.49	6.27

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 9 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน ปี 2552

ประเภทค่าใช้จ่าย	อาหาร	แอลกอฮอล์	ที่อยู่อาศัย	เครื่องนุ่งห่ม	สุขภาพ	การเดินทาง	การศึกษา	บันเทิง
ครัวเรือนคนเดียว	39.21	0.64	26.35	6.14	2.04	19.90	1.59	4.12
วัยแรงงานชาย	40.54	1.12	23.84	5.70	1.25	22.88	1.90	2.78
วัยแรงงานหญิง	36.62	0.34	25.86	7.44	1.28	22.25	1.91	4.32
วัยผู้สูงอายุชาย	40.99	0.58	30.79	4.58	5.36	12.97	0.67	4.06
วัยสูงอายุหญิง	40.98	0.20	31.55	5.06	4.05	10.50	0.58	7.09
ครัวเรือนสามีภรรยา	37.91	0.61	24.27	5.65	2.82	23.98	0.92	3.84
สามีภรรยาวัยแรงงาน	37.42	0.68	23.14	5.83	2.00	26.30	0.92	3.69
สามีภรรยาวัยผู้สูงอายุ	39.45	0.38	27.83	5.08	5.41	16.64	0.91	4.32
ครัวเรือนพ่อแม่ลูก	39.42	0.58	20.98	6.14	1.86	24.90	2.90	3.22
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	40.79	0.61	19.89	6.16	1.59	25.06	2.85	3.05
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	37.76	0.58	21.47	6.32	1.59	25.25	3.55	3.49
พ่อแม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	36.95	0.48	24.70	5.80	3.68	22.95	1.98	3.47

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ประเภทค่าใช้จ่าย	อาหาร	แอลกอฮอล์	ที่อยู่อาศัย	เครื่องนุ่งห่ม	สุขภาพ	การเดินทาง	การศึกษา	บันเทิง
ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว	38.16	0.36	24.80	6.18	2.36	20.99	2.81	4.35
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	42.55	0.59	20.80	5.50	1.01	23.62	2.54	3.41
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	39.06	0.15	24.68	7.17	1.90	20.17	3.33	3.55
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	38.87	0.82	22.92	6.08	2.34	22.74	3.30	2.93
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน	35.19	0.32	25.32	5.83	2.25	22.76	3.44	4.91
พ่อวัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	40.83	0.47	28.75	5.03	2.91	18.09	0.83	3.09
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	38.54	0.49	24.88	5.71	3.46	19.35	1.57	5.98
ครัวเรือนข้ามรุ่น	47.47	0.32	22.72	5.77	1.97	14.17	1.78	5.78
ครัวเรือนสามรุ่น	41.03	0.49	20.27	6.26	2.24	23.68	2.38	3.65
ผู้สูงอายุ แรงงานและเด็ก	40.36	0.43	21.03	6.31	2.26	23.47	2.61	3.54
ผู้สูงอายุและแรงงาน	38.44	0.44	21.54	5.68	2.56	24.11	3.56	3.65
แรงงานและเด็ก	42.97	0.60	18.63	6.38	2.12	23.91	1.61	3.80
ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น	37.90	0.50	24.68	6.37	2.21	22.76	2.74	2.84
ครัวเรือนอื่นๆ	36.00	0.52	26.21	5.75	2.34	22.82	2.00	4.35
ค่าเฉลี่ย	39.32	0.54	22.99	6.05	2.20	22.92	2.20	3.78

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพ ในปี 2533 ครั้วเรือนส่วนใหญ่ใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับสุขภาพเฉลี่ยประมาณร้อยละ 5 ของการบริโภครวม ยกเว้นครั้วเรือนบางรูปแบบการอยู่อาศัยมีส่วนต่อการบริโภคสูงกว่าครั้วเรือนเฉลี่ย ได้แก่ ครั้วเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ (ประมาณร้อยละ 9) และครั้วเรือนสามรุ่นที่ประกอบด้วยผู้สูงอายุและวัยแรงงาน (ประมาณร้อยละ 8) และมีครั้วเรือนบางรูปแบบการอยู่อาศัยมีส่วนต่อการบริโภคต่ำกว่าครั้วเรือนเฉลี่ย ได้แก่ ครั้วเรือนวัยแรงงานคนเดียว (ประมาณร้อยละ 2) และครั้วเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีพ่อหรือแม่วัยแรงงาน (ประมาณร้อยละ 2) ต่อมาปี 2552 ครั้วเรือนใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับสุขภาพเฉลี่ยประมาณร้อยละ 2 ของการบริโภครวม ยกเว้นครั้วเรือนผู้สูงอายุคนเดียวและครั้วเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุที่มีส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพประมาณร้อยละ 5 ของการบริโภครวม

การศึกษา ในปี 2533 ครั้วเรือนพ่อแม่ลูก ครั้วเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครั้วเรือนข้ามรุ่น และครั้วเรือนสามรุ่นมีส่วนค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาเฉลี่ยประมาณร้อยละ 5 ของการบริโภครวม ส่วนครั้วเรือนผู้ใหญ่คนเดียว ครั้วเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครั้วเรือนสามีภรรยาครั้วเรือนที่อาศัยอยู่กับคนอื่นมีส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาประมาณร้อยละ 1 ต่อมาปี 2552 ครั้วเรือนพ่อแม่ลูก ครั้วเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว และครั้วเรือนสามรุ่นมีส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาประมาณร้อยละ 2 ของการบริโภครวม ในขณะที่ครั้วเรือนอื่นมีส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาประมาณร้อยละ 1 ของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค

การบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนา ในปี 2533 ทุกครั้วเรือนมีส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนาเฉลี่ยประมาณร้อยละ 6 ของการบริโภครวม ต่อมาปี 2552 ทุกครั้วเรือนมีส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนาเฉลี่ยประมาณร้อยละ 4 ของการบริโภครวม

สรุป การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครั้วเรือนทำให้รูปแบบการอยู่อาศัยของครั้วเรือนมีความหลากหลายเพิ่มขึ้น โดยครั้วเรือนบางประเภทมีส่วนเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครั้วเรือนคนเดียว ครั้วเรือนสามีภรรยา ครั้วเรือนข้ามรุ่น ครั้วเรือนอาศัยอยู่กับญาติ และครั้วเรือนอาศัยอยู่กับผู้ที่ไม่ใช่ญาติ ยกเว้นครั้วเรือนพ่อแม่ลูก และครั้วเรือนสามรุ่นเท่านั้นที่มีส่วนต่อครั้วเรือนรวมลดลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการบริโภค กล่าวคือ ในปีเดียวกันครั้วเรือนส่วนใหญ่มีระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่แตกต่างจากค่าเฉลี่ยของครั้วเรือนไทย แต่มีการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลา โดยมีครั้วเรือนบางรูปแบบการอยู่อาศัยของครั้วเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าครั้วเรือนรูปแบบการอยู่อาศัยอื่นทั้งสองช่วงเวลา และมีระดับการบริโภคลดลงระหว่างช่วงเวลา อีกทั้งยังมีโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแตกต่างจากครั้วเรือนโดยเฉลี่ย ได้แก่ ครั้วเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครั้วเรือนสามีภรรยา

ผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น ซึ่งเป็นครัวเรือนผู้สูงอายุที่มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น (ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุ หรือครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก) และเมื่อพิจารณาความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน พบว่า ความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคสูงสุดเปรียบเทียบกับครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำสุดมีมากขึ้น ซึ่งต้องวิเคราะห์ต่อไปว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน โดยพิจารณาจากรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างหรือไม่ และมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลาหรือไม่ อย่างไร

อย่างไรก็ตาม ตัวแปรรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนเป็นตัวแปรที่มีกลุ่มรายการค่อนข้างมาก แต่มีหลายกลุ่มรายการที่มีระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคใกล้เคียงกัน ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่น ซึ่งล้วนเป็นครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ในลำดับถัดไปผู้วิจัยเลือกพิจารณาระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน กับครัวเรือนที่มีวัยแรงงานกับวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน และครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน โดยพิจารณาจากตัวแปรอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนและตัวแปรการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน เนื่องจากเป็นตัวแปรที่สามารถให้ภาพความแตกต่างระหว่างครัวเรือนผู้สูงอายุกับครัวเรือนรูปแบบอื่นได้ และเป็นตัวแปรที่สะท้อนถึงสมาชิกในครัวเรือนได้ดีกว่าตัวแปรเพศของหัวหน้าครัวเรือน อายุของหัวหน้าครัวเรือนหรือจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน มีรวมทั้งเป็นตัวแปรที่กลุ่มรายการค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับตัวแปรรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน ซึ่งสะดวกในการวิเคราะห์แยกองค์ประกอบที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและการตีความผลการวิเคราะห์ในลำดับถัดไป

5.1.3 อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย

ระดับการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบว่า ระดับการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้นตามระดับการพึ่งพิงทางอายุที่ลดลง มีการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคระหว่างเวลา และมีความแตกต่างของระดับการบริโภคเฉลี่ยเพิ่มขึ้นตามเวลา กล่าวคือ ในปี 2533 ครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุมากกว่า 1 ขึ้นไป มีระดับการบริโภคต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ยกเว้นครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ ส่วนครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุตั้งแต่ 1 ลงมา มีระดับการบริโภคสูงกว่าค่าเฉลี่ยของครัวเรือนไทย โดยครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนน้อยกว่า 1 และครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับการบริโภคสูงสุดประมาณ 10,410 บาท และ 10,250 บาท ตามลำดับ ส่วน

ครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนมากกว่า 1 และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยผู้สูงอายุและเด็กมีระดับการบริโภคต่ำสุด ประมาณ 8,241 บาท และ 6,751 บาท ตามลำดับ (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 15 และตารางที่ 10)

ตารางที่ 10 ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน	ปี 2533*	ปี 2552*
ไม่มีวัยแรงงาน		
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ	9,215.04	7,015.08
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	6,750.70	5,509.91
มากกว่า 1	8,240.96	8,046.41
เท่ากับ 1	9,804.40	9,038.17
น้อยกว่า 1	10,410.64	9,564.41
ไม่มีวัยพึ่งพิง	10,249.60	11,007.54
ระดับการบริโภคเฉลี่ย	9,891.87	9,463.34

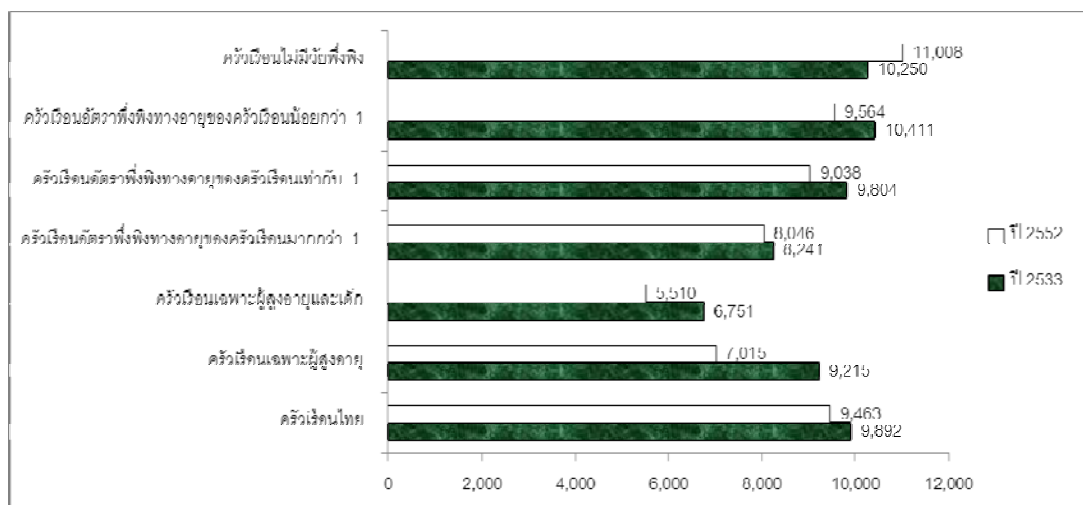
แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุยมูลค่าต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

สำหรับในปี 2552 ครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุมากกว่า 1 ขึ้นไป มีระดับการบริโภคต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ส่วนครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุน้อยกว่า 1 ลงไป มีระดับการบริโภคสูงกว่าค่าเฉลี่ยของครัวเรือนไทย โดยครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุมีระดับการบริโภคสูงสุดประมาณ 11,008 บาท ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับการบริโภคต่ำสุด โดยครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุมีระดับการบริโภคประมาณ 7,015 บาท และครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็กมีระดับการบริโภคประมาณ 5,510 บาท

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของครัวเรือนระหว่างเวลา พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีระดับการบริโภคเฉลี่ยลดลง ยกเว้นครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน เห็นได้ว่า ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย และมีระดับการบริโภคลดลงอีกด้วย นอกจากนี้เมื่อพิจารณาระดับการบริโภคเฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุมีระดับการบริโภคสูงกว่าครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก

ภาพที่ 15 ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุยมูลค่าต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่ต่างจากโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทยมากนัก และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเล็กน้อย เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย ยกเว้นครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน กล่าวคือ ในปี 2533 ครัวเรือนทุกรูปแบบการอยู่อาศัยใช้เงินเป็นค่าที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมสูงสุด (ประมาณร้อยละ 38) รองลงมา คือ การเดินทางและการสื่อสาร (ประมาณร้อยละ 18) อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ (ประมาณร้อยละ 13) ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า (ประมาณร้อยละ 13) สุขภาพ (ประมาณร้อยละ 5) การศึกษา (ประมาณร้อยละ 5) ตามลำดับ ยกเว้นครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายบางประเภทสูงกว่าครัวเรือนอื่น ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยประมาณร้อยละ 56 ของการบริโภครวม และค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพประมาณร้อยละ 9 ของการบริโภครวม และมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายบางประเภทต่ำกว่าครัวเรือนอื่น ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ประมาณร้อยละ 10 ของการบริโภครวม การเดินทางประมาณร้อยละ 8 ของการบริโภครวม เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและรองเท้าประมาณร้อยละ 4 ของการบริโภครวม การดำเนินการในครัวเรือนประมาณร้อยละ 2 ของการบริโภครวม และค่าใช้จ่ายส่วนบุคคลประมาณร้อยละ 2 ของการบริโภครวม (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 16 และตารางที่ 11)

ต่อมาในปี 2552 คริวเรือนในทุกรูปแบบการอยู่อาศัยใช้เงินเป็นค่าอาหารและเครื่องดื่มนี่มีส่วนต่อการบริโภครวมสูงสุด (ประมาณร้อยละ 39) รองลงมา คือ ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในคริวเรือน (ประมาณร้อยละ 23) การเดินทางและการสื่อสาร (ประมาณร้อยละ 23) ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า (ประมาณร้อยละ 6) สุขภาพ (ประมาณร้อยละ 2) และการศึกษา (ประมาณร้อยละ 2) ตามลำดับ ยกเว้นคริวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ และคริวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็กที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายบางประเภทต่างจากคริวเรือนอื่น โดยคริวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ และคริวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็กมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และสุขภาพสูงต่อการบริโภครวมกว่าคริวเรือน (ประมาณร้อยละ 22 และร้อยละ 5 ตามลำดับ) และมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล การเดินทางและการศึกษาต่อการบริโภครวมต่ำกว่าคริวเรือนอื่น

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกคริวเรือนทำให้มีการเปลี่ยนแปลงของระดับการพึ่งพิงทางอายุ โดยทำให้มีจำนวนและสัดส่วนคริวเรือนคริวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกคริวเรือนและคริวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกคริวเรือน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการบริโภค กล่าวคือ ในปีเดียวกันคริวเรือนส่วนใหญ่มีระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของคริวเรือนไม่แตกต่างจากค่าเฉลี่ยของคริวเรือนไทย แต่มีการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลา โดยคริวเรือนไม่มีวัยแรงงานมีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของคริวเรือนไทยทั้งสองช่วงเวลา และมีระดับการบริโภคลดลงระหว่างช่วงเวลา อีกทั้งยังมีโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแตกต่างจากคริวเรือนโดยเฉลี่ย และเมื่อพิจารณาความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างระดับพึ่งพิงทางอายุของคริวเรือน พบว่า ความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างคริวเรือนที่มีระดับการบริโภคสูงสุดเปรียบเทียบกับคริวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำสุดมีมากขึ้น ซึ่งต้องวิเคราะห์ต่อไปว่า ระดับการพึ่งพิงทางอายุของคริวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างหรือไม่ และมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลาหรือไม่ อย่างไร

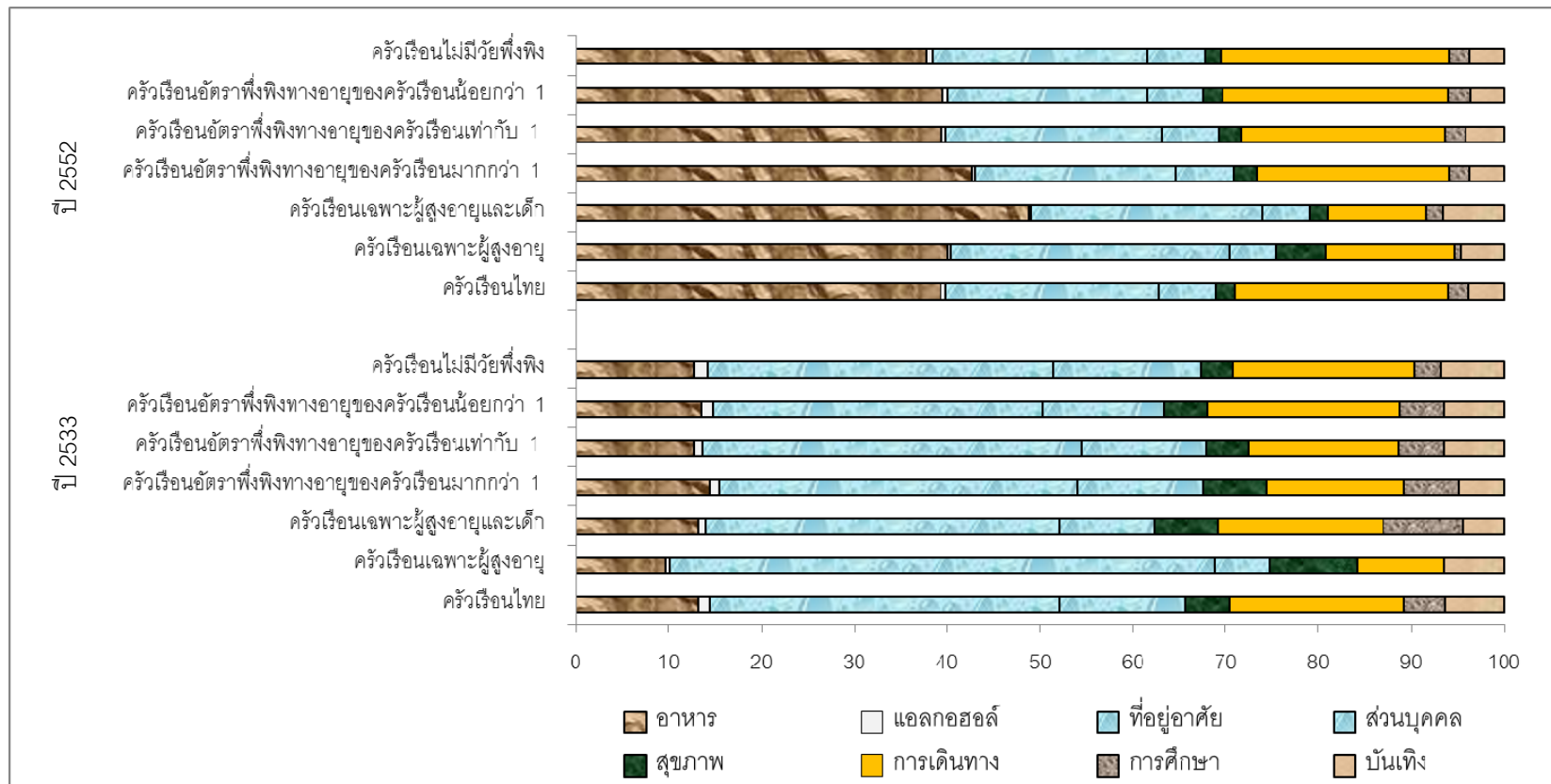
เมื่อเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านการบริโภคของคริวเรือนระหว่างตัวแปรรูปแบบการอยู่อาศัยของคริวเรือนกับตัวแปรอัตราพึ่งพิงทางอายุของคริวเรือนพบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับการบริโภคและการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของคริวเรือนไทยทั้งสองตัวแปรให้ภาพระดับการบริโภคและการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ คริวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุ เช่น คริวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว คริวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ เป็นต้น และคริวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก เช่น คริวเรือนข้ามรุ่น เป็นต้น มีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของคริวเรือนไทยทั้งสองช่วงเวลา และมีระดับการบริโภคลดลงระหว่างช่วงเวลาอีก

ด้วย ส่วนครัวเรือนรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอื่นมีระดับการบริโภคไม่ต่างจากระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย แต่เมื่อพิจารณาตามระดับการพึ่งพิงให้ภาพความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีความแตกต่างของโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุสมาชิกครัวเรือนชัดเจนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามระดับการพึ่งพิงนั้น มิได้แยกผลว่า มาจากการพึ่งพิงอายุของเด็ก หรือการพึ่งพิงทางอายุของผู้สูงอายุ

สำหรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน ทั้งสองตัวแปรให้ภาพการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ ครัวเรือนส่วนใหญ่มีโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่แตกต่างจากโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย ยกเว้นครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุ เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ เป็นต้น และครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก เช่น ครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นต้น ที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และสุขภาพต่อการบริโภครวมสูงกว่าครัวเรือนอื่น และมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทาง และค่าใช้จ่ายส่วนบุคคลต่อการบริโภครวมต่ำกว่าครัวเรือนอื่น

ส่วนถัดไป ผู้วิจัยเลือกวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน โดยพิจารณาองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน กล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีเฉพาะแรงงานกับผู้สูงอายุ ครัวเรือนที่มีเฉพาะแรงงานกับเด็ก และครัวเรือนที่มีแรงงาน ผู้สูงอายุและเด็กแล้ว ระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่มีแรงงานและวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน

ภาพที่ 16 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 11 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

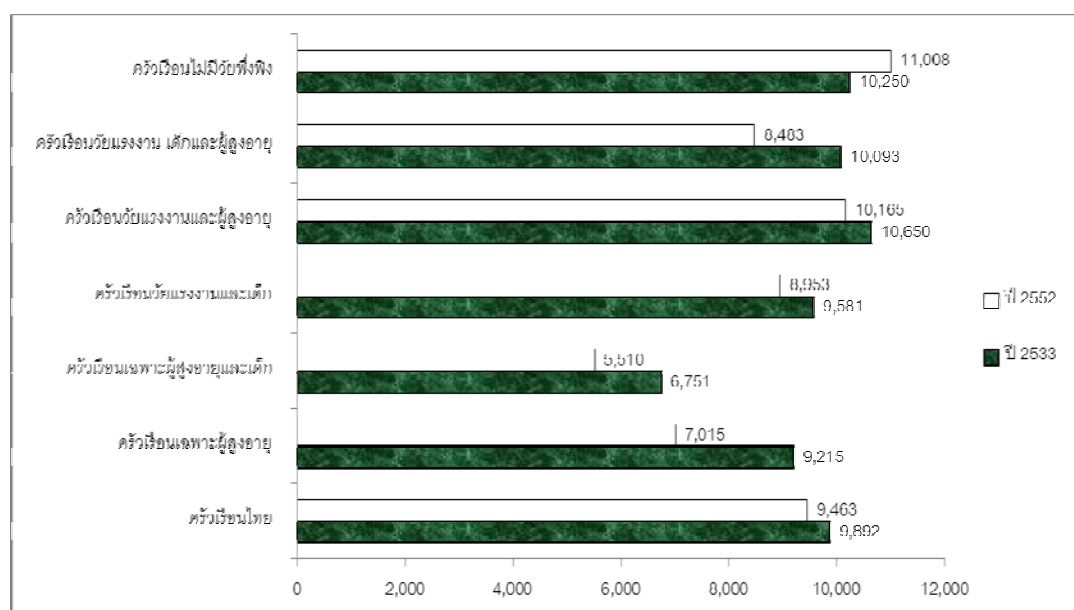
อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน	อาหาร	แอลกอฮอล์	ที่อยู่อาศัย	เสื้อผ้า	สุขภาพ	การเดินทาง	การศึกษา	บันเทิง
ปี 2533	13.27	1.2	37.64	13.59	4.81	18.74	4.49	6.27
เฉพาะผู้สูงอายุ	9.66	0.54	58.62	6.02	9.41	9.31	-	6.46
เฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	13.21	0.8	38.12	10.31	6.77	17.84	8.55	4.4
มากกว่า 1	14.5	0.98	38.58	13.6	6.78	14.78	5.93	4.84
เท่ากับ 1	12.66	1.01	40.84	13.43	4.54	16.24	4.84	6.45
น้อยกว่า 1	13.54	1.23	35.5	13.12	4.67	20.78	4.76	6.41
ไม่มีวัยพึ่งพิง	12.67	1.55	37.2	15.94	3.42	19.58	2.86	6.77
ปี 2552	39.32	0.54	22.99	6.05	2.2	22.92	2.2	3.78
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ	40.06	0.35	30.13	4.93	5.34	13.83	0.75	4.62
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	48.86	0.21	24.88	5.25	1.88	10.64	1.77	6.52
มากกว่า 1	42.63	0.41	21.61	6.32	2.37	20.77	2.28	3.59
เท่ากับ 1	39.45	0.45	23.32	6.02	2.45	22.01	2.19	4.11
น้อยกว่า 1	39.52	0.55	21.56	6.01	2.06	24.27	2.51	3.52
ไม่มีวัยพึ่งพิง	37.74	0.65	23.24	6.21	1.67	24.64	2.17	3.69

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

5.1.4 การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน

ระดับการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนที่มีเฉพาะแรงงานและวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับการบริโภคของครัวเรือนสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน (ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก) แต่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงาน (ไม่มีวัยพึ่งพิง) มีการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคระหว่างเวลา และมีความแตกต่างของระดับการบริโภคเฉลี่ยเพิ่มขึ้นตามเวลาสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ระดับการบริโภค จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

ภาพที่ 17 ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุยมูลต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

เมื่อพิจารณาเฉพาะครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยพึ่งพิง พบว่า ครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานและวัยสูงอายุมีระดับการบริโภคสูงกว่าครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานและเด็ก และครัวเรือนที่มีวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ กล่าวคือ เมื่อปี 2533 ครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานและวัยสูงอายุมีระดับการบริโภคสูงสุด (ประมาณ 10,650 บาท) รองลงมาคือ ครัวเรือนที่มีวัยแรงงาน ผู้สูงอายุและเด็ก (ประมาณ 10,093 บาท) และครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานและเด็ก (ประมาณ 9,581 บาท) เมื่อเปรียบเทียบกับระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย พบว่า มีเพียง

วัยแรงงานและเด็กเท่านั้นที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย และเมื่อเปรียบเทียบกับระดับการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อ พบว่า มีเพียงครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานและผู้สูงอายุเท่านั้นที่มีระดับการบริโภคสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อ เห็นได้ว่าการมีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นจากครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานทำให้ระดับการบริโภคเพิ่มสูงขึ้น ส่วนการมีเด็กเพิ่มขึ้นจากครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานทำให้ระดับการบริโภคลดต่ำลง (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 17 และตารางที่ 12)

ต่อมาในปี 2552 ครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานและผู้สูงอายุมีระดับการบริโภคสูงสุด (ประมาณ 10,165 บาท) รองลงมาคือ ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและเด็ก (ประมาณ 8,953 บาท) และครัวเรือนที่มีวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ (ประมาณ 8,482 บาท) โดยมีเพียงวัยแรงงานและผู้สูงอายุเท่านั้น ที่มีระดับการบริโภคสูงกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยและสูงกว่าระดับการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อ เห็นได้ว่าการมีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นจากครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานทำให้ระดับการบริโภคเพิ่มสูงขึ้น ส่วนการมีเด็กเพิ่มขึ้นจากครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานทำให้ระดับการบริโภคลดต่ำลง แต่ยังคงมีระดับการบริโภคสูงกว่าครัวเรือนที่มีวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ

ตารางที่ 12 ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือน จำแนกตามการฟุ้งเฟ้อทางอายุของครัวเรือน

การฟุ้งเฟ้อทางอายุของครัวเรือน	ปี 2533*	ปี 2552*
เฉพาะผู้สูงอายุ	9,215.04	7,015.08
เฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	6,750.70	5,509.91
วัยแรงงานและเด็ก	9,580.58	8,953.15
วัยแรงงานและผู้สูงอายุ	10,650.10	10,164.88
วัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ	10,092.56	8,482.62
ไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อ	10,249.60	11,007.54
ระดับการบริโภคเฉลี่ย	9,891.87	9,463.34

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุยมูลต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

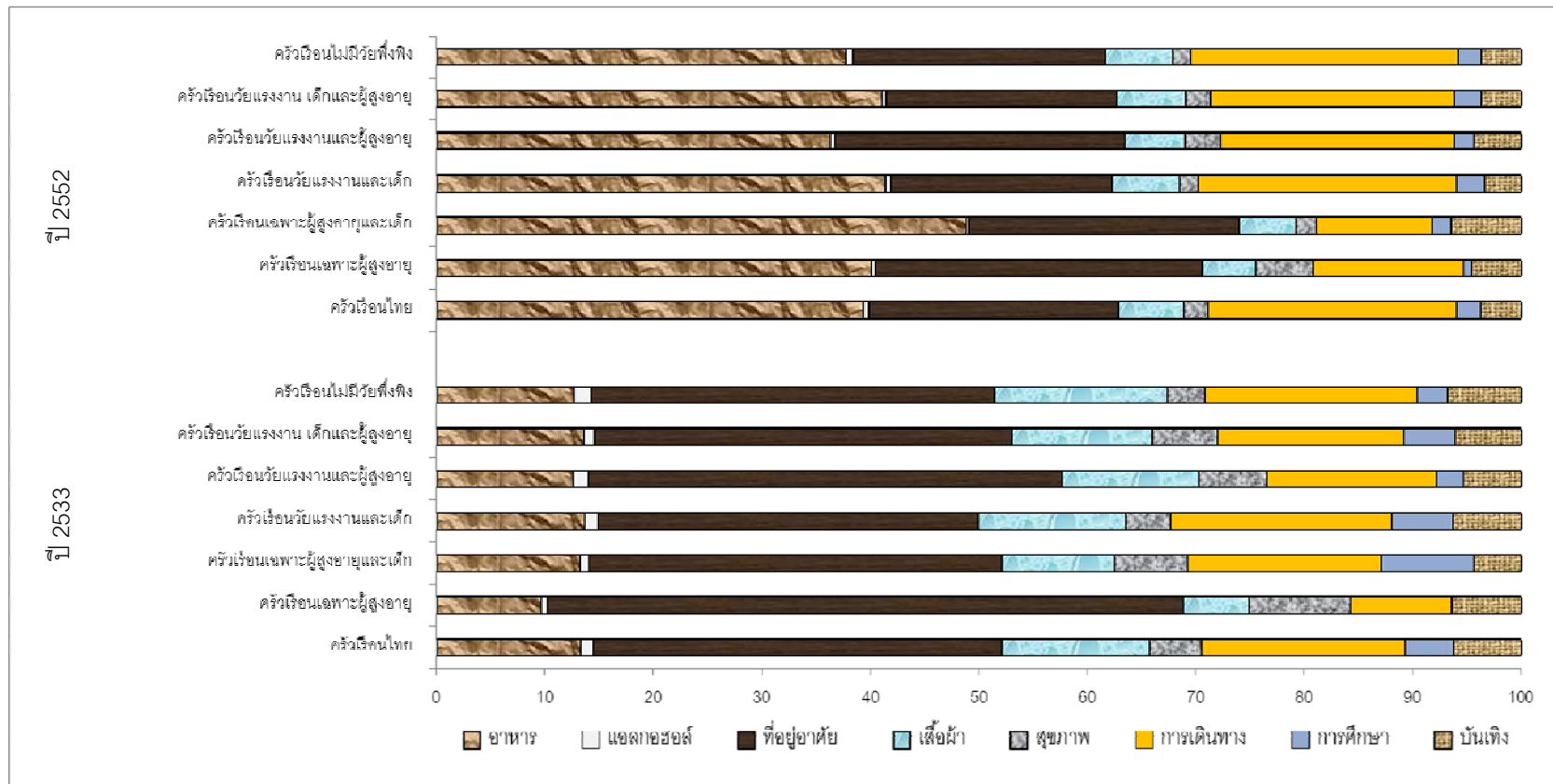
เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของครัวเรือนระหว่างเวลา เฉพาะครัวเรือนที่แรงงานและวัยฟุ้งเฟ้อ พบว่า ครัวเรือนมีระดับการบริโภคลดลง โดยมีการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภค 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรก เดิมสูงกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ต่อมายังคงสูงกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย คือ ครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยแรงงานและวัยผู้สูงอายุ รูปแบบที่ 2 เดิมสูงกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยต่อมาต่ำกว่าระดับการ

บริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย คือ ครัวเรือนวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ และรูปแบบที่ 3 เดิมใกล้เคียงกับระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยต่อมาต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย คือ ครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานและเด็ก

โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่ต่างจากโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทยมากนัก และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเล็กน้อย เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย ยกเว้นครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน สอดคล้องกับการวิเคราะห์โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 18 และตารางที่ 13)

เมื่อเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านการบริโภคของครัวเรือนระหว่างตัวแปรอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับตัวแปรการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบว่าระดับการบริโภคของครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงมีความแตกต่างกันภายในกลุ่ม และมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลา ทำให้ไม่สามารถรวมกลุ่มรายการในการวิเคราะห์ขั้นถัดไปได้ แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไม่แตกต่างจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริโภคของครัวเรือนไทยก็ตาม ดังนั้นในส่วนถัดไป ผู้วิจัยเลือกวิเคราะห์ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน และวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่าง ด้านการบริโภคด้วยตัวแปรอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน และการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

ภาพที่ 18 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 13 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน	อาหาร	แอลกอฮอล์	ที่อยู่อาศัย	เสื้อผ้า	สุขภาพ	การเดินทาง	การศึกษา	บันเทิง
ปี 2533	13.27	1.20	37.64	13.59	4.81	18.74	4.49	6.27
เฉพาะผู้สูงอายุ	9.66	0.54	58.62	6.02	9.41	9.31	-	6.46
เฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	13.21	0.80	38.12	10.31	6.77	17.84	8.55	4.40
วัยแรงงานและเด็ก	13.64	1.19	35.08	13.58	4.14	20.42	5.59	6.37
วัยแรงงานและผู้สูงอายุ	12.63	1.30	43.70	12.64	6.23	15.64	2.48	5.39
วัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ	13.60	0.99	38.44	12.93	6.04	17.12	4.78	6.08
ไม่มีวัยพึ่งพิง	12.67	1.55	37.20	15.94	3.42	19.58	2.86	6.77
ปี 2552	39.32	0.54	22.99	6.05	2.20	22.92	2.20	3.78
เฉพาะผู้สูงอายุ	40.06	0.35	30.13	4.93	5.34	13.83	0.75	4.62
เฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	48.86	0.21	24.88	5.25	1.88	10.64	1.77	6.52
วัยแรงงานและเด็ก	41.36	0.55	20.31	6.20	1.75	23.88	2.55	3.40
วัยแรงงานและผู้สูงอายุ	36.28	0.44	26.73	5.54	3.23	21.56	1.85	4.37
วัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ	41.03	0.43	21.26	6.33	2.28	22.44	2.52	3.70
ไม่มีวัยพึ่งพิง	37.74	0.65	23.24	6.21	1.67	24.64	2.17	3.69

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

5.2 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

ส่วนนี้ นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรกนำเสนอระดับความแตกต่างด้านการบริโภครวม ส่วนที่ 2 อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ส่วนที่ 3 การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ส่วนที่ 4 ที่มาของความแตกต่างของครัวเรือนที่ไม่วัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน และส่วนสุดท้ายที่มาของความแตกต่างของครัวเรือนที่ไม่วัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

5.2.1 ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

การศึกษาส่วนก่อนหน้า พบว่า ครัวเรือนที่มีขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุสมาชิกครัวเรือนแตกต่างกัน มีระดับการบริโภคเฉลี่ยแตกต่างกัน และมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา กล่าวคือ ครัวเรือนข้ามรุ่นเป็นครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำที่สุด และระดับการบริโภคเฉลี่ยลดลงระหว่างเวลา (ประมาณ 6,751 บาท เปรียบเทียบกับ 5,510 บาท) ตรงข้ามกับครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานมีระดับการบริโภคเฉลี่ยสูงสุด และระดับการบริโภคเฉลี่ยเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา (ประมาณ 10,250 บาท เปรียบเทียบกับ 11,008 บาท) เห็นได้ว่า ความแตกต่างของระดับการบริโภคของครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำสุดและสูงสุดเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา ปี 2533 เท่ากับ 6,751 บาท เปรียบเทียบกับ 10,250 บาท ต่อมาปี 2552 เท่ากับ 5,510 บาท เปรียบเทียบกับ 11,008 บาท แต่เมื่อพิจารณาระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไทย ด้วยดัชนีไทล์ พบว่า ผลการศึกษาไม่สอดคล้องต้องกัน กล่าวคือระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไทยลดลง กล่าวคือ ปี 2533 ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไทยเท่ากับ 0.1779 ต่อมาปี 2552 ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไทยลดลงเหลือเท่ากับ 0.1662 (รายละเอียดดังแสดงตารางที่ 14)

อย่างไรก็ตาม ความไม่สอดคล้องของผลการศึกษาที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากการวิธีการวัดความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างครัวเรือนต่างกัน กล่าวคือ การวัดด้วยดัชนีไทล์เป็นการวัดความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนและความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือน ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 80 ของความแตกต่างด้านการบริโภคโดยรวม) ส่วนการศึกษาด้วยค่าสูงสุดต่ำสุดเป็นการวัดเพียงความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือน ดังนั้น หากต้องการเปรียบเทียบผลการศึกษาควรพิจารณาเฉพาะความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยครัวเรือน ซึ่งพบว่า เมื่อวัดความแตกต่างด้วยดัชนีไทล์ ครัวเรือนที่มี

โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกัน มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา สอดคล้องกับผลการศึกษาในส่วนก่อนหน้า หมายความว่า ครัวเรือนไทยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน และมีความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา

5.2.2 อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

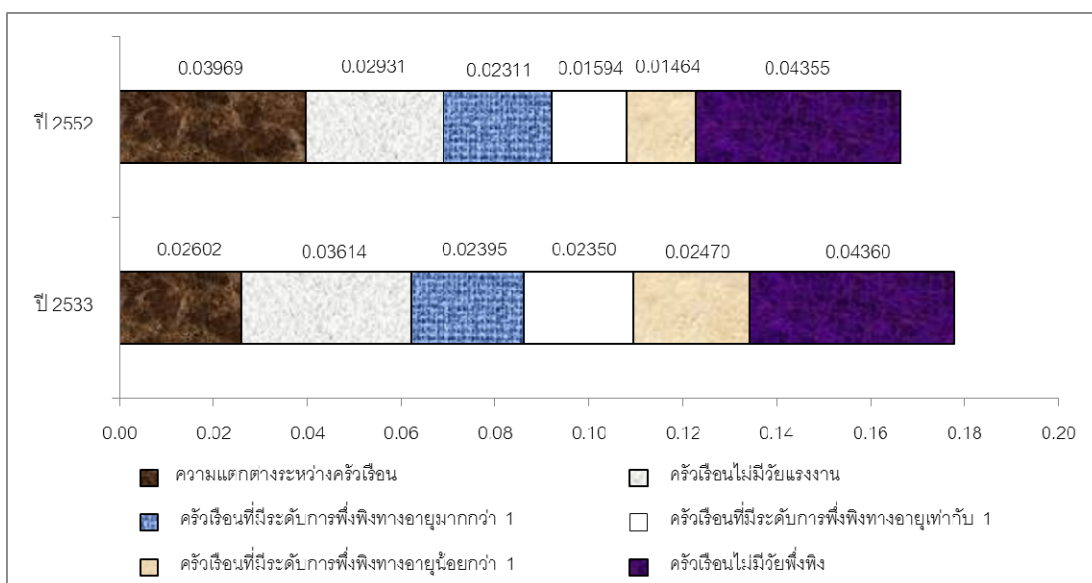
การวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนจำแนกตามระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบว่า ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากร และบางส่วนเป็นความแตกต่างระหว่างครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเวลาภายในครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุเท่ากันมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลง แต่ระหว่างครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุต่างกันมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ปี 2533 มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนต่างกันประมาณร้อยละ 15 ของความแตกต่างรวม หมายความว่า ร้อยละ 15 ของความแตกต่างรวมเป็นความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่มีมาจากความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุต่างกัน หรือร้อยละ 85 ของความแตกต่างรวมมีที่มาจากความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนมาจากปัจจัยอื่นนอกเหนือจากอัตราพึ่งพิงทางอายุ (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 19 และตารางที่ 14)

ต่อมาปี 2552 มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 24 ของความแตกต่างรวม หมายความว่า ร้อยละ 24 ของความแตกต่างรวมเป็นความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่มีมาจากความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุต่างกัน หรือร้อยละ 76 ของความแตกต่างรวมมีที่มาจากความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนมาจากปัจจัยอื่นนอกเหนือจากอัตราพึ่งพิงทางอายุ ซึ่งเห็นได้ว่า อัตราพึ่งพิงทางอายุเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามเวลา

เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนประชากรเปรียบเทียบกับสัดส่วนการบริโภคของแต่ละกลุ่มย่อยครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนต่างกัน พบว่า ครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนมากกว่า 1 ขึ้นไป มีสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภครวมต่ำกว่าสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนรวม ส่วนครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนตั้งแต่เท่ากับ 1 ลง

มา มีสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภครวมสูงกว่าสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนรวม กล่าวคือ ปี 2533 มีครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนประมาณร้อยละ 5 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคเพียงร้อยละ 3 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย และครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนมากกว่า 1 มีประมาณร้อยละ 15 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคเพียงร้อยละ 13 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีประมาณร้อยละ 17 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคร้อยละ 18 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย

ภาพที่ 19 ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ต่อมาในปี 2552 มีครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 15 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคเพียงร้อยละ 7 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย และครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนมากกว่า 1 มีสัดส่วนลดลงเหลือประมาณร้อยละ 11 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคเพียงร้อยละ 10 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 30 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคถึงร้อยละ 36 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย

เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภคของครัวเรือนไทยเปรียบเทียบกับสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนไทย ปี 2533-2552 พบว่า มีความแตกต่างกันมากขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน

อย่างก็ตาม ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นอาจไม่ใช่ปัญหา เหมือนกับประเด็นของความแตกต่างด้านรายได้ของครัวเรือน เนื่องจากความต่างของระดับการบริโภคที่เกิดขึ้น อาจเกิดจากความแตกต่างของระดับความต้องการบริโภคของประชากรแต่ละวัย ซึ่งแต่ละครัวเรือนมีองค์ประกอบที่ต่างกันไป หรืออาจเกิดจากความแตกต่างของความสามารถในการหารายได้ ซึ่งกระทบโดยตรงต่ออำนาจซื้อของครัวเรือนและระดับการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งการวิเคราะห์นี้ไม่มีข้อมูลมากพอที่จะบอกได้ว่า ความแตกต่างของระดับการบริโภคที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากความสามารถในการหารายได้ที่ลดลงจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้ ทำให้ครัวเรือนบางประเภทมีระดับการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนอื่นมากจนทำให้ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างกลุ่มย่อยของครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งหากเป็นกรณีดังกล่าว ความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากรอาจเป็นปัญหาต่อการพัฒนาก็เป็นได้

ภายในกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุเท่ากันมีความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลงระหว่างเวลาทุกกลุ่มย่อย แต่ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มสูงกว่าครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน โดยเมื่อปี 2533 มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยประชากรเท่ากับ 0.0436 และ 0.0361 เปรียบเทียบกับ 0.0239 0.0235 0.0247 ตามลำดับ ต่อมาในปี 2552 มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยประชากรเท่ากับ 0.0293 และ 0.0435 เปรียบเทียบกับ 0.0231 0.0159 0.0146 ตามลำดับ

ลำดับถัดไป ผู้วิจัยพิจารณาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มย่อยของครัวเรือนที่มีความแตกต่างค่อนข้างสูง ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ว่ามีที่มาของความแตกต่างจากสินค้าและบริการประเภทใด ส่วนครัวเรือนที่ประกอบด้วยวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงมีความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มย่อยของครัวเรือนค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับความแตกต่างของระดับการบริโภคภายในกลุ่มย่อยของครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน อาจเกิดจากการแบ่งประเภทครัวเรือนตามระดับการพึ่งพิงทางอายุทำให้ไม่เห็นความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยของครัวเรือน เนื่องจากภายในกลุ่มย่อยนั้นมีความแตกต่างไม่มากนัก เพื่อทดสอบความถูกต้องผู้วิจัยเลือกวิเคราะห์ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน ซึ่งให้ภาพองค์ประกอบของสมาชิกครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงอยู่ร่วมกันที่แตกต่างไปจากการพิจารณาด้วยตัวแปร

อัตราพึงพิงทางอายุของครัวเรือน ซึ่งพิจารณาเพียงสัดส่วนของวัยพึงพิงต่อวัยแรงงาน โดยมิได้ให้ความสำคัญกับความแตกต่างขององค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน

5.2.3 การพึงพิงทางอายุของครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

ผลการวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนจำแนกตามการพึงพิงทางอายุของครัวเรือนสอดคล้องกับการจำแนกด้วยอัตราพึงพิงทางอายุของครัวเรือน กล่าวคือ ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเหมือนกัน และบางส่วนเป็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกัน แต่ภายในกลุ่มครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเหมือนกัน มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลง ส่วนระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกันระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้น โดย ปี 2533 มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนที่มีการพึงพิงทางอายุของครัวเรือนต่างกันประมาณร้อยละ 13 ของความแตกต่างรวม หมายความว่า ร้อยละ 15 ของความแตกต่างรวมเป็นความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่มีที่มาจากความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกัน หรือ ร้อยละ 87 ของความแตกต่างรวมมีที่มาจากความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนมาจากปัจจัยอื่นนอกเหนือจากการพึงพิงทางอายุ (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 20 และตารางที่ 14)

ต่อมาปี 2552 มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 22 ของความแตกต่างรวม หมายความว่า ร้อยละ 24 ของความแตกต่างรวมเป็นความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่มีที่มาจากความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกัน หรือร้อยละ 78 ของความแตกต่างรวมมีที่มาจากความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนมาจากปัจจัยอื่นนอกเหนือจากการพึงพิงทางอายุ ซึ่งเห็นได้ว่าการพึงพิงทางอายุของครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามเวลา

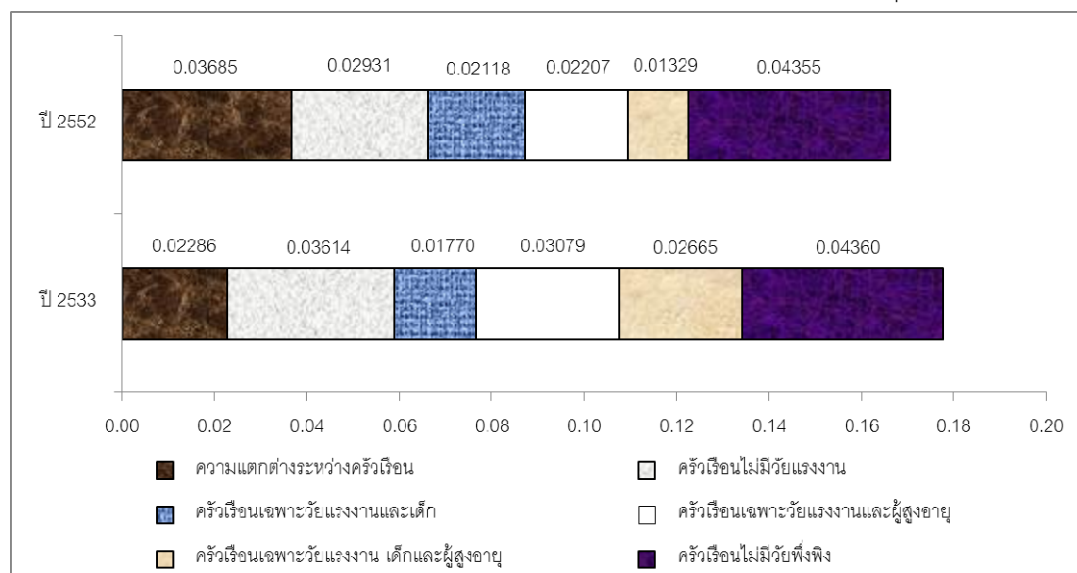
ตารางที่ 14 ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน และที่มาของความแตกต่าง จำแนกตามกลุ่มย่อยประชากร

ตัวแปร	ปี 2533					ปี 2552				
	Population Share	Consumption share	Theil within	Theil between	Between / Total *100	Population Share	Consumption share	Theil within	Theil between	Between / Total *100
อัตราพึงพิงทางอายุของครัวเรือน										
ครัวเรือนไม่มีวัยแรงงาน	0.05	0.03	0.03614	0.02602	14.63	0.15	0.07	0.02931	0.03969	23.88
ครัวเรือนที่มีระดับการพึงพิงทางอายุมากกว่า 1	0.15	0.13	0.02395			0.11	0.10	0.02311		
ครัวเรือนที่มีระดับการพึงพิงทางอายุเท่ากับ 1	0.17	0.17	0.02350			0.15	0.16	0.01594		
ครัวเรือนที่มีระดับการพึงพิงทางอายุน้อยกว่า 1	0.46	0.49	0.02470			0.29	0.31	0.01464		
ครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิง	0.17	0.18	0.04360			0.30	0.36	0.04355		
การพึงพิงทางอายุของครัวเรือน										
ครัวเรือนไม่มีวัยแรงงาน	0.05	0.03	0.03614	0.02286	12.86	0.15	0.07	0.02931	0.03685	22.17
ครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานและเด็ก	0.45	0.45	0.01770			0.30	0.31	0.02118		
ครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานและผู้สูงอายุ	0.09	0.09	0.03079			0.12	0.14	0.02207		
ครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ	0.24	0.25	0.02665			0.13	0.12	0.01329		
ครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิง	0.17	0.18	0.04360			0.30	0.36	0.04355		
Theil Index	0.17791					0.16625				

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนประชากรเปรียบเทียบกับสัดส่วนการบริโภคของแต่ละกลุ่มย่อยครัวเรือนที่มีการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนต่างกันสอดคล้องกับการจำแนกด้วยอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภครวมต่ำกว่า สัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนรวม ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ส่วนครัวเรือนที่มีสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภครวมสูงกว่าสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนรวม ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุ ครัวเรือนวัยแรงงานและเด็ก และครัวเรือนวัยแรงงานและผู้สูงอายุ สำหรับครัวเรือนวัยแรงงานเด็กและผู้สูงอายุ ปี 2533 มีสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภครวมเท่ากับสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนรวม ต่อมาในปี 2552 มีสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภครวมต่ำกว่าสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนรวม

ภาพที่ 20 ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภคของครัวเรือนไทยเปรียบเทียบกับสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนไทย ปี 2533-2552 พบว่า มีความแตกต่างกันมากขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนสอดคล้องกับการจำแนกด้วยอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นอาจไม่ใช่ปัญหาเหมือนกับประเด็นของความแตกต่างด้านรายได้ของครัวเรือน เนื่องจากความต่างของระดับการบริโภคที่เกิดขึ้น อาจเกิดจากความแตกต่างของระดับความต้องการบริโภคของประชากรแต่ละวัย

ซึ่งแต่ละครัวเรือนมีองค์ประกอบที่แตกต่างกัน หรืออาจเกิดจากความแตกต่างของความสามารถในการหารายได้ ซึ่งกระทบโดยตรงต่ออำนาจซื้อของครัวเรือนและระดับการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งการวิเคราะห์นี้ไม่มีข้อมูลมากพอที่จะบอกได้ว่า ความแตกต่างของระดับการบริโภคที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากความสามารถในการหารายได้ที่ลดลงจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้ ทำให้ครัวเรือนบางประเภทมีระดับการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนอื่นมากจนทำให้ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างกลุ่มย่อยของครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งหากเป็นกรณีดังกล่าว ความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากรอาจเป็นปัญหาต่อการพัฒนา

การวิเคราะห์ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเหมือนกันมีความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลงระหว่างเวลาทุกกลุ่มย่อยสอดคล้องกับการจำแนกด้วยอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน ยกเว้นครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานและผู้สูงอายุที่มีระดับความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยพึ่งพิง โดยปี 2533 มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยประชากรเท่ากับ 0.0308 ต่อมาในปี 2552 มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยประชากรเท่ากับ 0.0221

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนระหว่างปี 2533-2552 ทำให้ความแตกต่างโดยรวมลดลงเล็กน้อย เมื่อพิจารณาครัวเรือนจำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนและการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนแล้ว พบว่า ภายในกลุ่มย่อยประชากรเดียวกันมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลง แต่ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงและครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานยังคงมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยเดียวกันค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยพึ่งพิง นอกจากนี้ครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีความแตกต่างของสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภคของครัวเรือนไทยกับสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นตามเวลายรวมทั้งอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนและการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา

สรุป การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุทางประชากรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามเวลา ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุทางประชากรมีส่วนทำให้ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนของประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้นหรือไม่ลดต่ำลง

ลำดับถัดไป ผู้วิจัยพิจารณาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มย่อยของครัวเรือนที่มีความแตกต่างค่อนข้างสูง ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ว่ามีที่มาของความแตกต่างจากสินค้าและบริการประเภทใด

5.2.4 ที่มาของความแตกต่างของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน

การวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มย่อยของครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มสูงกว่าครัวเรือนอื่นโดยเปรียบเทียบ แต่มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคลดลงระหว่างเวลา กล่าวคือ ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนวัดด้วยดัชนีไทม์ปี 2533 เท่ากับ 0.03614 และต่อมาปี 2552 ลดลงเหลือเพียง 0.02931 หรือลดลงประมาณร้อยละ 19 ของระดับความระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ปี 2533

เมื่อพิจารณาระดับความแตกต่างของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน พบว่า ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทางและการสื่อสาร สุขภาพ และที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนค่อนข้างสูง โดยเปรียบเทียบกับสินค้ากลุ่มอื่น กล่าวคือ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อบริโภคอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์แตกต่างกันไม่มากนักในปี 2533 ประมาณ 0.00098 หรือร้อยละ 3 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิก แต่ต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วเป็น 0.01615 หรือร้อยละ 55 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิก

การเดินทางและการสื่อสาร ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อการเดินทางและการสื่อสารแตกต่างกันพอสมควรในปี 2533 ประมาณ 0.00396 หรือร้อยละ 11 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิก ต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกเพิ่มสูงขึ้นเป็น 0.00643 หรือร้อยละ 21 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิก

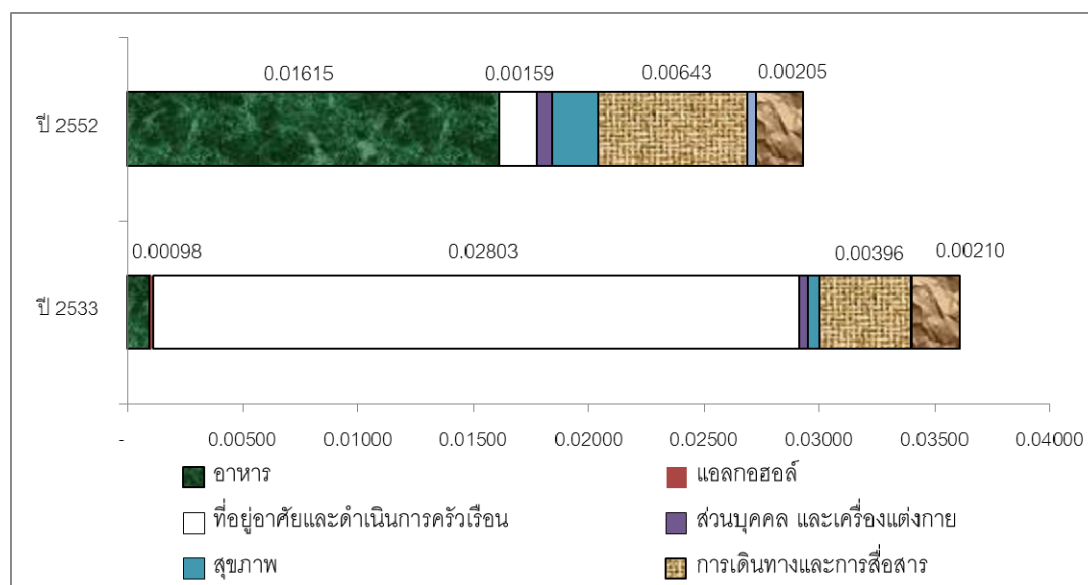
ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อสุขภาพไม่แตกต่างกัน ในปี 2533 ประมาณ 0.00051 หรือร้อยละ 2 ของความแตกต่างด้านการ

บริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิก ต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกเพิ่มสูงขึ้นเป็น 0.00201 หรือร้อยละ 7 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิก

ที่อยู่อาศัยและดำเนินการครัวเรือน ครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อที่อยู่อาศัยและดำเนินการครัวเรือนแตกต่างกันมาก ในปี 2533 ประมาณ 0.02803 หรือร้อยละ 76 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิก ต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกลดลงอย่างมากเป็น 0.00159 หรือร้อยละ 6 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิก (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 21 และตารางที่ 15)

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเวลา พบว่า ประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้น ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทางและการสื่อสาร สุขภาพ ส่วนประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลง ได้แก่ ที่อยู่อาศัย

ภาพที่ 21 ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

สรุป ที่มาของความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ส่วนใหญ่มาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับปัจจัย 4 ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ สุขภาพ ที่อยู่อาศัย และมาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทาง การบันเทิง การอ่าน

และกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคที่สำคัญและความสำคัญเพิ่มขึ้นระหว่างช่วงเวลา ได้แก่ อาหารเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทาง และสุขภาพ

ตารางที่ 15 ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่าย
เพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน

ประเภทค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค	ปี 2533		ปี 2552	
	TH	S _k	TH	S _k
อาหาร	0.00098	2.71	0.01615	55.12
แอลกอฮอล์	0.00013	0.36	0.00002	0.07
ที่อยู่อาศัยและดำเนินการครัวเรือน	0.02803	77.58	0.00159	5.43
ส่วนบุคคล และเครื่องแต่งกาย	0.00039	1.08	0.00068	2.32
สุขภาพ	0.00051	1.41	0.00201	6.86
การเดินทางและการสื่อสาร	0.00396	10.96	0.00643	21.95
การศึกษา	0.00003	0.08	0.00037	1.26
บันเทิง	0.00210	5.81	0.00205	7.00
Theil Index	0.03614		0.02931	

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

5.2.5 ที่มาของความแตกต่างของครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน

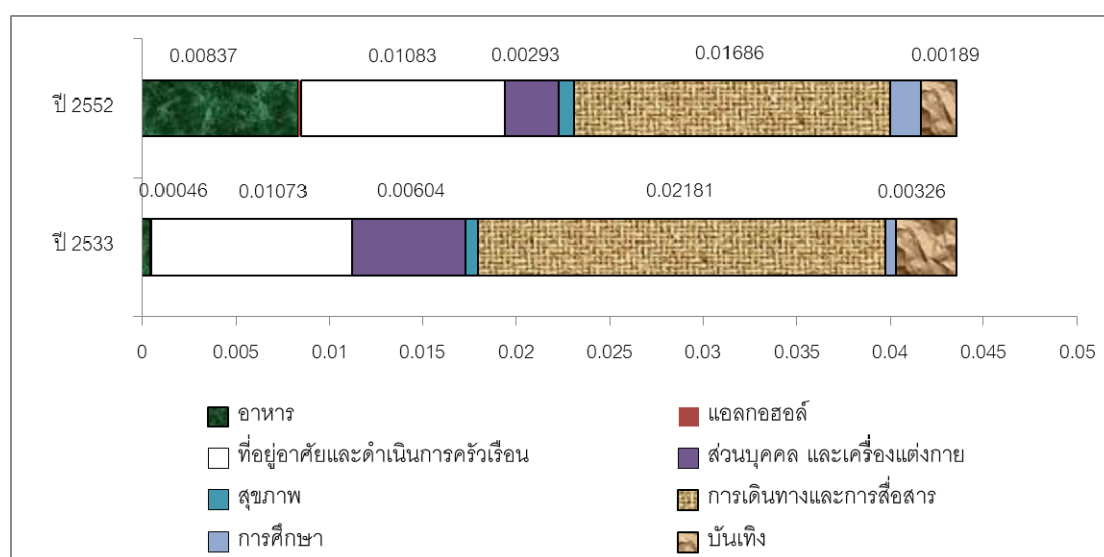
การวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มย่อยของครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มสูงกว่าครัวเรือนอื่นโดยเปรียบเทียบ และมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคไม่เปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา กล่าวคือ ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนวัดด้วยดัชนีไทลปี 2533 เท่ากับ 0.04359 และต่อมาปี 2552 ลดลงเหลือ 0.04355

เมื่อพิจารณาระดับความแตกต่างของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน พบว่า ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสาร ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน และอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนค่อนข้างสูง โดยเปรียบเทียบกับสินค้ากลุ่มอื่น กล่าวคือ การเดินทางและการสื่อสาร ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อการเดินทาง

และการสื่อสารแตกต่างกันมาก ในปี 2533 ประมาณ 0.02181 หรือร้อยละ 50 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิก และต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกลดลง แต่ยังคงอยู่ในระดับสูงเป็น 0.01686 หรือร้อยละ 38 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน

ภาพที่ 22 ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่าย

เพื่อการบริโภคของครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

ที่อยู่อาศัยและดำเนินการครัวเรือน ครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อที่อยู่อาศัยและดำเนินการครัวเรือนแตกต่างกันค่อนข้างมาก ในปี 2533 ประมาณ 0.01073 หรือร้อยละ 25 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิก ต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกยังคงอยู่ในระดับสูงไม่เปลี่ยนแปลงประมาณ 0.01083 หรือร้อยละ 25 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิก

อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อบริโภคอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์แตกต่างกันในปี 2533 ประมาณ 0.00046 หรือร้อยละ 1 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิก แต่ต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วเป็น 0.00837 หรือร้อยละ 20 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิก

ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องแต่งกายและรองเท้า ครั้วเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องแต่งกายและรองเท้าค่อนข้างแตกต่างกัน ในปี 2533 ประมาณ 0.00604 หรือร้อยละ 14 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครั้วเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิก แต่ต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครั้วเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิกลดลงเหลือเพียง 0.00293 หรือร้อยละ 7 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครั้วเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิก

ตารางที่ 16 ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครั้วเรือน จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่าย เพื่อการบริโภคของครั้วเรือนที่ไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิกครั้วเรือน

ประเภทค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค	ปี 2533		ปี 2552	
	TH	S _k	TH	S _k
อาหาร	0.00046	1.06	0.00837	19.22
แอลกอฮอล์	0.00003	0.07	0.00018	0.41
ที่อยู่อาศัยและดำเนินการครั้วเรือน	0.01073	24.62	0.01083	24.87
ส่วนบุคคล และเครื่องแต่งกาย	0.00604	13.86	0.00293	6.73
สุขภาพ	0.00067	1.54	0.00081	1.86
การเดินทางและการสื่อสาร	0.02181	50.03	0.01686	38.71
การศึกษา	0.00059	1.35	0.00168	3.86
บันเทิง	0.00326	7.48	0.00189	4.34
Theil Index	0.04359		0.04355	

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครั้วเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย การบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนา ครั้วเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิกใช้จ่ายเงินเพื่อค่าใช้จ่ายเพื่อการบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนามากขึ้นค่อนข้างแตกต่างกัน ในปี 2533 ประมาณ 0.00326 หรือร้อยละ 7 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครั้วเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิก แต่ต่อมาปี 2552 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครั้วเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิกลดลงเหลือเพียง 0.00189 หรือร้อยละ 4 ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครั้วเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อเป็นสมาชิก (รายละเอียดดังแสดงภาพที่ 22 และตารางที่ 16)

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเวลา พบว่า ประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครั้วเรือนเพิ่มขึ้น ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การดำเนินการในครั้วเรือน ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล และการศึกษา ส่วนประเภทของ

ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลง ได้แก่ การเดินทาง ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย การบันเทิง การอ่านและศาสนา และการสื่อสาร

สรุป ที่มาของความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิก ครัวเรือน ส่วนใหญ่มาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับปัจจัย 4 ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ที่อยู่อาศัย การดำเนินการในครัวเรือน เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย และค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล และมาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทาง การบันเทิงการอ่านและกิจกรรมทางศาสนา การสื่อสาร ซึ่งประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่สำคัญและยังคงมีความสำคัญอยู่ในระดับสูง ได้แก่ การเดินทาง และที่อยู่อาศัย ส่วนประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่มีสำคัญเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

บทนี้ นำเสนอความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุทางประชากร ซึ่งทำให้มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน กับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภค โดยพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของครัวเรือน โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนและความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

6.1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรไทย

โครงสร้างด้านอายุประชากรของประชากรไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก ระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 กล่าวคือ สัดส่วนประชากรวัยเด็กลดลงจากประมาณร้อยละ 30 ของประชากร เป็นประมาณร้อยละ 20 ของประชากร สำหรับสัดส่วนประชากรวัยแรงงานเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากประมาณร้อยละ 63 ของประชากร เป็นประมาณร้อยละ 67 ของประชากร ส่วนสัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นจากประมาณร้อยละ 7 เป็นประมาณร้อยละ 13 ของประชากร ซึ่งทำให้อัตราพึ่งพิงด้านอายุของวัยเด็กลดลง ในขณะที่อัตราพึ่งพิงด้านอายุของวัยผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ทำให้อายุมัธยฐานเพิ่มขึ้นจาก 24 ปี เป็น 34 ปี

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับครัวเรือนไทย

ผลการศึกษากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนของประเทศไทย สอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนผ่านทางครอบครัวและครัวเรือน ซึ่งเป็นผลของการเปลี่ยนผ่านการตาย การเปลี่ยนผ่านภาวะเจริญพันธุ์ และการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างอายุของประชากร (Weeks, 2005) กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนจากเดิมที่ครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนพ่อแม่และบุตร และครัวเรือนสามรุ่น กลายเป็นครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนหลากหลายมากขึ้น สอดคล้องกับนักวิชาการของประเทศไทย กล่าวคือ ในขณะที่ มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างด้านอายุประชากรของประชากรไทยนั้น มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนระหว่างปี 2533-2552 พบว่า ครัวเรือนไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นเกือบ 2 เท่า ในระยะเวลา 20 ปี ประมาณ 10.89 ล้านครัวเรือน เปรียบเทียบกับประมาณ 19.58 ล้านครัวเรือน โดยครัวเรือนไทยมีขนาดเล็กลงเฉลี่ยประมาณ 5 คนต่อครัวเรือนเปรียบเทียบกับ 3 คนต่อครัวเรือน และครัวเรือนไทยมีรูปแบบ

การอยู่อาศัยของครัวเรือนหลากหลายขึ้น โดยรูปแบบการอยู่อาศัยส่วนใหญ่ของครัวเรือนไทย ยังคงเป็นครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่น สอดคล้องกับการศึกษาของชาย โปธิสิตา (2552) ซึ่งเป็นครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่ร่วมกับวัยพึ่งพิงและมีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น (มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง)

ครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่นมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 1) ครัวเรือนผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนหรือมีเฉพาะวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น สอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2553) อุทุมพร ตรังคสมบัติ (2553) และรัชไท กীরติพงศ์ไพบูลย์ (2552) เนื่องจากการเพิ่มของจำนวนและสัดส่วนของประชากรวัยผู้สูงอายุต่อประชากรรวม และการย้ายถิ่นของวัยแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ทำให้ผู้สูงอายุไทย โดยเฉพาะในชนบทต้องอยู่เพียงลำพังหรืออยู่ร่วมกับคูชีวิตและ/หรือหลานวัยเด็กมากขึ้น 2) ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนและมีสมาชิกครัวเรือนเพียงรุ่นเดียว ได้แก่ ครัวเรือนวัยแรงงานคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาวัยแรงงาน สอดคล้องกับการศึกษาของพัชราวลัย วงศ์บุญสิน (2553) และเกื้อ วงศ์บุญสิน (2548) เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะการเพิ่มโอกาสทางการศึกษาของผู้หญิง (Education Expansion) และกระบวนการสมัยใหม่ (Modernization) ทำให้ประชากรเพิ่มอัตราครองโสดทุกกลุ่มอายุ เลื่อนอายุการแต่งงาน เพิ่มอัตราการหย่าร้าง และบางส่วนมีปัญหาหม้ายยาก (ชาย โปธิสิตา, 2552; ประโมทย์ ประสาทกุล, 2543) ส่งผลให้วัยแรงงานมีโอกาสอยู่เพียงลำพังหรืออยู่กับคู่ครองมากขึ้น 3) ครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยววัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก มากกว่าพ่อเลี้ยงเดี่ยววัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก เนื่องจากอัตราหย่าร้างของประชากรเพิ่มขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2553) และอุทุมพร ตรังคสมบัติ (2553) 4) ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนและมีสมาชิกครัวเรือน 2 รุ่น ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียววัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน สอดคล้องกับงานเขียนของอะมิโกะ โอะชิอะอิ และคะโยะโกะ อุเอะโนะ (2554) ที่พบว่า ประเทศไต้หวันมีครัวเรือนแม่คนเดียววัยแรงงานกับบุตรสาววัยแรงงาน ซึ่งได้เรียกว่า เป็นคู่เพื่อนแม่ลูกเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการหย่าร้างกับสามีและการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ของประชากรในเมืองใหญ่ และ 5) ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่ร่วมกับวัยผู้สูงอายุ ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียววัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน สอดคล้องกับการศึกษาของ Hiroyuki และ Jeanette (2000) พบว่า ประเทศญี่ปุ่น ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศในยุโรปมีประชากรวัยแรงงานที่

ทำงานมีรายได้แล้ว แต่ยังคงอาศัยอยู่ร่วมกับพ่อแม่ในบ้านเดียวกัน หรือเรียกว่า Parasite Singles มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น แต่สำหรับสังคมไทยอาจมีความแตกต่างก็เป็นได้ กล่าวคือ งานเขียนของอะมิโกะ โอะชิอะอิ และคะโยะโกะ อูเอะโนะ (2554) ได้ให้ภาพความเสียดสีของบุตรวัยแรงงานที่ยังคงอยู่ในสถานภาพไม่แต่งงาน เพื่อทำหน้าที่เกื้อกูลบิดามารดายามแก่ชรา

ครัวเรือนไทยมีจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้น แต่มีจำนวนผู้สูงอายุต่อครัวเรือนลดลง และมีครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของรัชไท กิรติพงศ์ไพบูลย์ (2552) และชาย โภธิสิตา (2552) โดยส่วนใหญ่ของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนมีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนและมีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่น ครัวเรือนพ่อแม่กับผู้สูงอายุและบุตรวัยแรงงาน ครัวเรือนพ่อหรือแม่กับผู้สูงอายุคนเดียวกับบุตรวัยแรงงาน แต่มีครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุต้องอาศัยอยู่เพียงลำพัง โดยไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน หรืออยู่ร่วมกับวัยเด็กเพิ่มมากขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น

ครัวเรือนไทยมีจำนวนครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเล็กน้อย โดยส่วนใหญ่ของครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือนเป็นครัวเรือนที่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน และมีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ลูก ครัวเรือนสามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว แต่มีจำนวนและสัดส่วนครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนหรือครัวเรือนที่มีเฉพาะพ่อหรือแม่ต่อครัวเรือนรวมมากขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว

หัวหน้าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ยังคงเป็นผู้ชายที่มีคู่ครอง แต่มีครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนและมีครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีคู่ครองมากขึ้น โดยครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่กลายเป็นครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีคู่ครอง ส่วนหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นผู้ชายส่วนใหญ่ยังคงมีคู่ครอง สอดคล้องกับการศึกษาของชาย โภธิสิตา (2552)

พฤติกรรมการสร้างครอบครัวเป็นพฤติกรรมของประชากรเปลี่ยนแปลงไปแบบไม่ย้อนกลับ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสร้างครอบครัวและครัวเรือนของประชากรตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงด้านอายุ กล่าวคือแนวคิด Age Stratification อายุเป็นตัวกำหนดสถานะและบทบาททางสังคม โดยบุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังที่ได้รับตามสถานะทางสังคมและบทบาททางสังคมของตน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเกี่ยวข้องกับการสร้างครอบครัวและครัวเรือน การหย่าร้าง การเข้าสู่ระบบโรงเรียนและระดับการศึกษา และถูกใช้เป็นบรรทัดฐานใหม่ในกระบวนการขัดเกลาทาง

สังคมต่อไป (Weeks, 2005) ทำให้ประชากรรุ่นถัดไปมีแนวโน้มอาศัยอยู่ในครัวเรือนขนาดเล็กลง และมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนหลากหลายมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงด้านการบริโภคของครัวเรือนไทย

ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยลดลงเล็กน้อย โดยส่วนใหญ่ครัวเรือนใช้จ่ายเงินเพื่อบริโภคสินค้าและบริการกลุ่มปัจจัย 4 ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน เสื้อผ้าและค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล และสุขภาพ

โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเล็กน้อย โดยปี 2533 ครัวเรือนใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนมีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ การเดินทางและการสื่อสาร อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและรองเท้า การบันเทิงการอ่านและกิจกรรมทางศาสนา สุขภาพ การศึกษา ตามลำดับ สำหรับค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอื่นมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมค่อนข้างต่ำ ต่อมาปี 2552 ครัวเรือนใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์มีสัดส่วนสูงสุด รองลงมา คือ การเดินทางและการสื่อสาร ที่อยู่อาศัยและค่าใช้จ่ายดำเนินการในครัวเรือน ตามลำดับ สำหรับค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอื่นมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมค่อนข้างต่ำ สอดคล้องกับการศึกษาของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550)

เมื่อเปรียบเทียบระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคระหว่างเวลา มีสินค้าที่ครัวเรือนใช้จ่ายเงินและมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมเพิ่มสูงขึ้น 2 ประเภท ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทางและการสื่อสาร และมีสินค้าที่ครัวเรือนใช้จ่ายเงินและมีสัดส่วนต่อการบริโภครวมลดลง 6 ประเภท ได้แก่ ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและรองเท้า สุขภาพ การศึกษา การบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนา เครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ

ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนของครัวเรือนค่อนข้างสูงและมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างปีลดลงค่อนข้างมาก อาจเป็นผลมาจากการความแตกต่างของราคาประเมินค่าเช่าบ้านของตนเอง (Imputed Rent) กรณีครัวเรือนเป็นเจ้าของบ้าน โดยค่าเฉลี่ยของค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยนั้น เป็นค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักระหว่างครัวเรือนที่ไม่มีบ้านและต้องจ่ายค่าบ้านตามราคาตลาดที่เผชิญกับครัวเรือนที่เป็นเจ้าของบ้านและต้องประเมินค่าเช่าบ้านตัวเอง ซึ่งความแตกต่างของค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยเฉลี่ยขึ้นอยู่กับความเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและลักษณะของที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่าง สำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาและสุขภาพของครัวเรือนลดลง อาจเป็นผลมาจากนโยบายภาครัฐเกี่ยวกับการขยายโอกาสทางการศึกษาและระบบหลักประกันสุขภาพดีถ้วนหน้า

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนกับการบริโภค

ระดับการบริโภคของครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกันส่วนใหญ่ใกล้เคียงกับระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยและเพิ่มขึ้นระหว่างช่วงเวลา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนและมีระดับการพึ่งพิงทางอายุต่ำ ยกเว้นครัวเรือนบางประเภทที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าของระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยและลดลงระหว่างช่วงเวลา ได้แก่ 1) ครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น และ 2) ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนบางประเภท ได้แก่ ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีพ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก และครัวเรือนสามรุ่นที่มีเฉพาะวัยแรงงานและเด็ก และมีครัวเรือนบางประเภทที่มีระดับการบริโภคสูงกว่าของระดับการบริโภคของครัวเรือนไทยและเพิ่มระหว่างช่วงเวลา ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน (ครัวเรือนวัยแรงงานคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาวัยแรงงาน) และเมื่อพิจารณาความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคสูงสุดเปรียบเทียบกับครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำสุด พบว่าความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกันเพิ่มขึ้นตามเวลา

ระดับการบริโภคของครัวเรือนผู้สูงอายุต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ได้แก่ ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น สามารถพิจารณาได้จาก 2 แนวทาง กล่าวคือ แนวทางแรกระดับความต้องการบริโภคของประชากรวัยผู้สูงอายุและเด็กต่ำกว่าประชากรวัยแรงงาน ส่วนอีกแนวทางอธิบายด้วยแนวคิดการขาดดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจของประชากรผู้สูงอายุและเด็ก ซึ่งการปิดช่องว่างของรายได้เทียบกับการบริโภคของประชากรวัยเด็กต้องอาศัยการถ่ายโอนความมั่งคั่งจากครอบครัว (Intergeneration Transfer) ส่วนประชากรวัยผู้สูงอายุหลังเกษียณจากการทำงานต้องอาศัยเงินออม (De-saving) และความเกื้อกูลจากครอบครัว (Family Support)

สำหรับการศึกษานี้ ยังไม่มีข้อมูลมากพอที่จะชี้ชัดได้ว่า ความแตกต่างของระดับการบริโภคของครัวเรือนผู้สูงอายุเกิดจากความต้องการบริโภคหรือความสามารถในการตอบสนองการบริโภค เพียงแต่ขอเสนอข้อสังเกตการให้ค่าน้ำหนักความต้องการบริโภคด้วยค่าผู้ใหญ่สมมูลย์ของประชากรวัยเด็กและวัยผู้สูงอายุค่อนข้างต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในต่างประเทศ แต่ครัวเรือนผู้สูงอายุยังคงมีระดับการบริโภคของครัวเรือนต่ำกว่าครัวเรือนอื่น กล่าวคือ การศึกษานี้กำหนดให้ประชากรวัยเด็กเพิ่มขึ้น 1 คน ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 19 ของการบริโภคของครัวเรือน ส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น 1 คน ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภค

ของครัวเรือนเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 17 ของการบริโภคของครัวเรือน ส่วนการศึกษาของ Akita และคณะ (1999) กำหนดให้ความต้องการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 50 ของการบริโภคของครัวเรือนสำหรับจำนวนเด็กหรือจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น 1 คน อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนขนาดเล็กจะไม่ได้รับผลได้จากการประหยัดต่อขนาดจากการผู้สูงอายุหรือเด็กในครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสมาชิกครัวเรือนเพียง 1-2 คน เท่านั้น

ครัวเรือนที่มีองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกต่างก็มีโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่ต่างกันและมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเล็กน้อยระหว่างช่วงเวลาเช่นเดียวกับครัวเรือนไทย ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุ ได้แก่ ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น ที่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน และค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพต่อการบริโภครวมสูงกว่าครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่น และมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายในการเดินทางและการสื่อสาร อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ และค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย ต่อการบริโภครวมต่ำกว่าครัวเรือนที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่น

สัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของครัวเรือนต่อการบริโภครวมของครัวเรือนผู้สูงอายุค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนอื่น อาจเป็นผลมาจากการประเมินค่าเช่าบ้านของตนเอง กรณีครัวเรือนเป็นเจ้าของบ้าน (Imputed Rent) ซึ่งเป็นการเฉลี่ยค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบ้านที่จ่ายเป็นเงินก้อนแล้ว ออกเป็นค่าเช่าต่อเดือนในอัตราคงที่ ทำให้ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบ้านไม่เปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา ส่วนค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอื่นเปลี่ยนแปลงตามรายได้ที่แท้จริงของครัวเรือน ดังนั้น เมื่อครัวเรือนผู้สูงอายุมีรายได้แท้จริงค่อนข้างต่ำ ทำให้สัดส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยค่อนข้างสูงโดยเปรียบเทียบ

ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนระหว่างปี 2533-2552 ทำให้ความแตกต่างโดยรวมลดลงเล็กน้อย เมื่อพิจารณาครัวเรือนจำแนกตามอัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนและการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนแล้ว พบว่า ภายในกลุ่มย่อยประชากรเดียวกันมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลง แต่ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงและครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานยังคงมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยเดียวกันค่อนข้างสูงโดยเปรียบเทียบ และความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากรเพิ่มขึ้นตามเวลา โดยครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีความแตกต่างของสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภคของครัวเรือนไทยกับสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นตามเวลา สอดคล้องกับการวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของ

ครัวเรือนด้วยดัชนีที่พบว่ามีสัดส่วนความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนและการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนต่างกันต่อความแตกต่างรวมเพิ่มขึ้นตามเวลา แสดงว่า เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามเวลา

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุทางประชากรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามเวลา ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุทางประชากรมีส่วนทำให้ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนของประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้นหรือไม่ลดต่ำลง

อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่างกัน อาจไม่ปัญหาเหมือนกับประเด็นของความแตกต่างด้านรายได้ของครัวเรือน เนื่องจากความต่างของระดับการบริโภคของครัวเรือนที่เกิดขึ้น อาจเกิดจากความแตกต่างของระดับความต้องการบริโภคของประชากรแต่ละวัย ซึ่งความแตกต่างของโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน จึงไม่ใช่อุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ในทางตรงข้ามความแตกต่างของระดับการบริโภคของครัวเรือน อาจเกิดจากความแตกต่างของความสามารถในการหารายได้ ซึ่งกระทบโดยตรงต่ออำนาจซื้อของครัวเรือนและระดับการบริโภคของครัวเรือนตามลำดับ หากเป็นกรณีนี้แล้ว ความแตกต่างของโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน อาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศก็เป็นได้ สำหรับการศึกษานี้ ไม่มีข้อมูลมากพอที่จะบอกได้ว่า ความแตกต่างของระดับการบริโภคที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากความสามารถในการหารายได้ที่ลดลงจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้ ทำให้ครัวเรือนบางประเภทมีระดับการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนอื่นมากจนทำให้ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างกลุ่มย่อยของครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น หรือมีสาเหตุมาจากความแตกต่างของระดับความต้องการบริโภคของประชากรแต่ละวัย

ที่มาของความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนส่วนใหญ่มาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับปัจจัย 4 ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ สุขภาพ และที่อยู่อาศัย และมาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสาร ซึ่งประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคที่สำคัญและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นระหว่างช่วงเวลา ได้แก่ อาหารเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทางและการสื่อสาร และสุขภาพ เห็นได้ว่า ครัวเรือนผู้สูงอายุ (ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนผู้สูงอายุสามีภรรยา และครัวเรือนข้ามรุ่น) ยังคงเป็นครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของ

ครัวเรือนไทยค่อนข้างมาก และมีความแตกต่างด้านการบริโภคมาจากสินค้าจำเป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงชีพ ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ และสุขภาพ ซึ่งสะท้อนถึงความแตกต่างของรายได้ที่แท้จริงที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีพของผู้สูงอายุ สำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางอาจสะท้อนเพียงความแตกต่างของโอกาสในการท่องเที่ยวของผู้สูงอายุ อาจไม่ใช่อุปสรรคต่อการดำรงชีพสำหรับผู้สูงอายุ เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ และสุขภาพ แต่ความแตกต่างของค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสารปัญหาอาจเป็นต่อการดำรงชีพสำหรับผู้สูงอายุได้ กรณีที่ผู้สูงอายุมีความต้องการเดินทางจากที่พักไปรับบริการจากภาครัฐ แต่ไม่สามารถเดินทางไปรับบริการได้ ซึ่งมีผลทำให้การเข้าถึงสวัสดิการและบริการจากภาครัฐของผู้สูงอายุทำได้ยากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ารับบริการด้านสุขภาพ สำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนผู้สูงอายุที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนถึงการเข้าถึงหลักประกันสุขภาพแห่งชาติของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับการศึกษาของวรเวศม์ สุวรรณระดา (2553) พบว่า ผู้สูงอายุในเขตเมืองบางส่วนไม่ได้ใช้สิทธิประโยชน์หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

ที่มาของความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนส่วนใหญ่มาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับปัจจัย 4 ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ และที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน และมาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสาร ซึ่งประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่สำคัญและยังคงมีความสำคัญอยู่ในระดับสูง ได้แก่ การเดินทางและการสื่อสาร และที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน ส่วนประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่มีสำคัญเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ เห็นได้ว่า ครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับการบริโภคสูงกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย แต่ยังคงมีความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนมาจากสินค้าจำเป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงชีพ ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ และที่อยู่อาศัย ซึ่งอาจเป็นประเด็นความแตกต่างของคุณภาพของอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ และที่อยู่อาศัยระหว่างครัวเรือนมากกว่าประเด็นมีหรือไม่มี เนื่องจากข้อมูลการสำรวจพบว่า ทุกครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ และที่อยู่อาศัย สำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางของครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน อาจสะท้อนถึงความแตกต่างของวิถีการดำเนินชีวิตระหว่างประชากรวัยแรงงานเขตเมืองกับเขตชนบท หรือความแตกต่างของโอกาสในการเดินทางท่องเที่ยวระหว่างประชากรวัยแรงงานที่มีระดับรายได้สูงกับระดับรายได้ต่ำก็เป็นได้

6.2 ข้อเสนอแนะ

6.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายคุ้มครองทางสังคมหรือนโยบายสร้างความเสมอภาค ควรเพิ่มมาตรการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในการพิจารณากำหนดมาตรการดำเนินการ นอกเหนือไปจากมิติพื้นที่และมิติเศรษฐกิจและสังคม และควรให้ความสำคัญกับการพิจารณามาตรการที่ส่งผลในระดับครัวเรือนด้วย

ครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนหรือครัวเรือนผู้สูงอายุ ประกอบด้วยครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น ต้องจัดเป็นกลุ่มแรกที่ต้องเฝ้าระวังและติดตามอย่างใกล้ชิด เนื่องด้วยมีระดับการบริโภคของครัวเรือนค่อนข้างต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยและมีความแตกต่างจากค่าเฉลี่ยเพิ่มขึ้นระหว่างช่วงเวลา รวมทั้งมีความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนมาจากอาหาร และสุขภาพ ซึ่งเป็นสินค้าและบริการจำเป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงชีพ

หากต้องการลดความแตกต่างด้านการบริโภคในกลุ่มครัวเรือนผู้สูงอายุ ควรพิจารณาจัดสวัสดิการทางการเงินเพื่อลดความแตกต่างของค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องใช้ที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ควรเพิ่มช่องทางการเดินทางพิเศษสำหรับผู้สูงอายุ เช่น บริการรถรับส่งจากบ้านไปรับสวัสดิการจากภาครัฐ หรือเข้าร่วมกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น และควรเพิ่มช่องทางการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ เช่น มีรพพยาบาลรับผู้สูงอายุไปรับบริการสาธารณสุขตามรอบเวลาหรือตามความจำเป็น มีระบบตรวจเยี่ยมบ้านและให้บริการจากทีมสหสาขาวิชาชีพ สร้างระบบดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยประสานความร่วมมือระหว่างครอบครัว ชุมชนและสถานพยาบาล ประชาสัมพันธ์สิทธิที่เกี่ยวข้องกับระบบการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุผ่านชุมชนและครอบครัว เป็นต้น

สำหรับความแตกต่างด้านการบริโภคในกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนนั้น (ครัวเรือนวัยแรงงานคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาวัยแรงงาน ครัวเรือนพ่อหรือแม่วัยแรงงานคนเดียวกับบุตรวัยแรงงาน) อาจไม่ใช่ประเด็นปัญหาต่อกระบวนการพัฒนาของประเทศ เนื่องจากครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับการบริโภคสูงกว่าค่าเฉลี่ยของครัวเรือนไทยโดยเปรียบเทียบ และมีระดับการบริโภคเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา แต่อาจต้องพิจารณาความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากคุณภาพของสินค้าและบริการ หรือวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างของบุคคลแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมวดเกี่ยวกับอาหารและเครื่องใช้ที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทางและที่อยู่อาศัย

6.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1. ประเด็นระดับการบริโภคของครัวเรือนผู้สูงอายุต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความเพียงพอของรายได้กับความต้องการบริโภคของครัวเรือนผู้สูงอายุ หรือศึกษาระดับการบริโภคเฉลี่ยที่ผู้สูงอายุควรได้รับ หรือเส้นความยากจนสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับผลการศึกษานี้ ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึงความแตกต่างของระดับการบริโภคของครัวเรือนไทยได้มากยิ่งขึ้น

2. ประเด็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภค จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งพบว่า ที่มาของความแตกต่างของครัวเรือนไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนมาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ การเดินทาง และสุขภาพ ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนมากจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ที่อยู่อาศัย และการเดินทางนั้น ควรมีการศึกษาในลำดับถัดไปว่า ความแตกต่างของสินค้าแต่ละประเภทมาจากกลไกใด เช่น การเข้าถึง การมี/ไม่มีคุณภาพหรือปริมาณ ความต้องการหรือวิถีชีวิต เป็นต้น ซึ่งกลไกที่ทำให้เกิดความแตกต่างอาจเหมือนหรือต่างกันระหว่างครัวเรือนผู้สูงอายุและครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงก็เป็นได้ หรืออาจเป็นการศึกษาว่า ความแตกต่างด้านการบริโภคเกี่ยวกับอาหารของครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิงมีสาเหตุมาจากปัจจัยใด ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจอิทธิพลของคุณลักษณะเฉพาะของครัวเรือนแต่ละประเภทต่อความต้องการบริโภคสินค้าและบริการแต่ละประเภทได้มากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

เกื้อ วงศ์บุญสิน. สรุปสถานการณ์สังคมไทย พ.ศ.2548. หนังสือพิมพ์โพสต์ TODAY
(26 มกราคม 2548): A9.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. 6 ปีทองสุดท้ายของโอกาสการแข่งขันทางเศรษฐกิจ: ผลจากการเปลี่ยนแปลง
โครงสร้างประชากร. ใน 6 ปีทองสุดท้ายของโอกาสการแข่งขันทางเศรษฐกิจ: ผลจากการ
เปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร, หน้า 1-12. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย., 2547.

จอห์น โนเดล อภิชิต จักรสถิตินรงค์ และนิพนธ์ เทพวัลย์. การปฏิวัติขนาดครอบครัวในประเทศไทย:
การลดลงอย่างรวดเร็วของภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศโลกที่สาม. แปลโดยนภาพรณ
หะวานนท์. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ รจิตา, 2530.

จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ. การสูงอายุทางประชากรและการอยู่ดีกินดีมีสุขของ
ผู้สูงอายุในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศ
ไทยและสำนักงานภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก, 2552.

ชาย โพธิ์สิตา. บทใหม่โรง เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว. ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่าน
ทางสังคมและประชากร. การประชุมวิชาการระดับชาติประชากรและสังคม 2552,
นครปฐม., 2552.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. การทำงานหารายได้และการสูญเสียความสามารถ (บางประการ) ในกลุ่ม
ผู้สูงอายุ. มติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 2, 1 (มกราคม-
มิถุนายน 2553): 8-9.

ธัชไท กิริติพงศ์ไพบูลย์. สังคมผู้สูงอายุกับการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบครัวเรือนไทย มติทาง
เศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 1, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2552): 6-7.

นิพนธ์ เทพวัลย์. ประชากรศาสตร์. แก้ไขปรับปรุงครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.,
2523.

พรพิมล พันธุ์พิมาย. การวิเคราะห์รูปแบบค่าใช้จ่ายในการบริโภคของครัวเรือนไทย. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

พัชรราวลัย วงศ์บุญสิน. การลดลงของอัตราเจริญพันธุ์: นัยต่อการบันผลทางประชากรระยะที่ 2
ของไทยยุคสังคมเลี้ยงภัย. วารสารประชากรศาสตร์ 26, 2 (กันยายน 2553): 27-62.

- ภัสสร ลิมานนท์. ถ้า ... ชีวิตแต่งงานกำลังหมดความหมาย? สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภาวะสมรสในเอเชีย. วารสารประชากรศาสตร์ 21, 2 (กันยายน 2548): 1-16.
- มัทนา พนานิรามัย. ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อเศรษฐกิจและสังคม. มิติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 1, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2552): 8-9.
- เมธี ครองแก้ว. ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ กับยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนประเทศไทย. มติชนรายวัน (3 สิงหาคม 2550): 6.
- วิริยา โชคมหาสิน. การวิเคราะห์การกระจายรายได้ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ.2529-2535. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- วรเวศม์ สุวรรณระดา. ภาวะทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ. การทบทวนและวิเคราะห์ห้วงองค์ความรู้ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2545-2550. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2553
- ศุภเจตน์ จันทรสาสิน. การได้ประโยชน์จากการปันผลทางประชากร: การศึกษาเชิงประจักษ์ระหว่างประเทศ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- ศุณย์โลกสัมพันธ์ไทย. ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ กับยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนประเทศไทย. มติชนรายวัน (3 สิงหาคม 2550): 6-7.
- ศุณย์วิจักขิตกรไทย. ความเหลื่อมล้ำของรายได้...อุปสรรคต่อความยั่งยืนของการพัฒนาประเทศ. 2551. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.positioningmag.com> [2553, กรกฎาคม 15]
- สมประวิณ มันประเสริฐ. แบบแผนการบริโภคครัวเรือนไทยตามลักษณะครัวเรือนต่างๆ. มิติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 1, 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2552): 16-18.
- สมประวิณ มันประเสริฐ. การศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีต่อแบบแผนการบริโภคของครัวเรือนไทย. มิติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 2, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2553): 13-15.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. ประชากรไทย พ.ศ.2552. สารประชากร 18 (มกราคม 2552) คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544). [ออนไลน์]. 2539. แหล่งที่มา: <http://nesdb.go.th> [2553, กรกฎาคม 15]

- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. ยุทธศาสตร์การลดปัญหาความยากจน: จากมุมมองและการคิดร่วมกันของชาวบ้าน. [ออนไลน์]. 2544. แหล่งที่มา: <http://nesdb.go.th> [2553, กรกฎาคม 15]
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย ปี 2543-2573. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน., 2550.
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. ข้อมูลตัวชี้วัดความยากจนและการกระจายรายได้ พ.ศ.2531-2550. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://poverty.nesdb.go.th> [2553, กรกฎาคม 15]
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการพัฒนาประเทศ. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://nesdb.go.th> [2553, กรกฎาคม 15]
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนไทย. [ออนไลน์]. 2554. แหล่งที่มา: <http://nesdb.go.th> [2553, กรกฎาคม 15]
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. บทวิเคราะห์ครอบครัวไทยปัจจุบัน (ปี 2552). [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา: <http://www.women-family.go.th> [2553, ตุลาคม 15]
- สมชัย จิตสุชน. การกระจายรายได้: บทสำรวจความรู้. [ออนไลน์]. 2544. แหล่งที่มา: <http://compete.center.ku.ac.th/poverty/poor1.pdf> [2553, กรกฎาคม 15]
- สมนึก สมชัยกุลทรัพย์. การแยกองค์ประกอบแหล่งที่มาของความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ของประเทศไทย เปรียบเทียบก่อนและหลังการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ปี 2540. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์., 2547.
- อมรเทพ จาวะลา. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ. มิติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 1, 2 (กรกฎาคม- ธันวาคม 2552): 4-5.
- อุทุมพร ตรังคสมบัติ. แนวคิดทฤษฎีด้านครอบครัว. [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา: <http://www.women-family.go.th> [2553, ตุลาคม 15]
- อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รักษ์ และปัญญา ชูเลิศ. การศึกษาเพื่อการเฝ้าระวังบทบาทและหน้าที่ของครอบครัวไทย ในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางประชากรและสังคม. ครอบครัวไทยใน

สถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร.การประชุมวิชาการระดับชาติประชากรและสังคม, 2552.

อิศรา ศาสนติศาสน์. การประมาณค่าอุปสงค์ของผู้ใหญ่ ค่าผู้ใหญ่มูลค่าและ การกระจายรายได้ในประเทศไทย พ.ศ.2531, 2533 และ 2535. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

อะมิโกะ โอะชิโอะอิ และคะโยะโกะ อูเอะโนะ. วิถีครอบครัวชาวเอเชียในศตวรรษที่ 21. แปลโดย วรเวศม์ สุวรรณระ และอรรธยา สุวรรณระดา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

ภาษาอังกฤษ

Akita, T., Lukman, R. A. and Yamada, Y. Inequality in the Distribution of Household Expenditures in Indonesia: A Theil Decomposition analysis. The Developing Economies 37, 2 (1999): 197-221.

Asian Development Bank. Inequality in Asia Highlights. Key Indicators 2007 Manila: Asian Development Bank, 2007.

Brandolini, A., D'Alessio, G. Household Structure and Income Inequality. Luxembourg Income Study Working Paper No.254. Italy: Center for Household, Income, Labor and Demographic Economics, 2001.

Becker, G. S. Family economics and macro-behavior. American Economics Review 78 (1988):1-73.

Becker, G. S. A Theory of the Allocation of Time. The Economic Journal 75, 299 (1965): 493-517.

Bloom, D. E., Canning, D., and Sevilla, J. Economic growth and the demographic transition. Working Paper 8685, 2001.

Bloom, D. E., Canning, D. and Sevilla, J. The demographic dividend: a new perspective on the economic consequences of population change. A RAND Program of Policy-Relevant Research Communication, 2002.

Bover, O. Wealth Inequality and Household Structure: US and Spain. BANCO DE ESPANA 0804, 2008.

- Cain, J. Salcedo, Hasan, R., Magsombol, R. and Tandon, A. Accounting for Inequality in India: Evidence from Household Expenditures. World Development 38, 3 (2010): 282-297.
- Chesnais, J. The Demographic Transition: Stages, Patterns, and Economic Implications, Clarendon Press. 1992.
- Chotukapanich, D. Techniques For Mearuring Income Inequality: Application to Thailand. Great Britain: Athenaeum Press Ltd., 1994.
- CICRED. Policy Implications of Age-Structure Changes. CICRED Policy Paper N. 1, 2005.
- Cowgill, D. Ageing and Modernization: A Revision of Theory In Late Life: Communities and Environmental Policy. Spingfiled IL: Charles C. Thomas, 1979.
- Crossley, T., and Krishna, P. Consumption Inequality. Canada: McMaster University and Simon Fraser University, 2008.
- David, M. and Menchik, P. Changes in cohort wealth over the generation Perspectives gleaned from life-tables and differential mortality. SSRI workshop series 8625, University of Wisconsin, 1986.
- Davanzo, J., Dogo, H., and Grammich, C., Demographic Trends, Policy Influences, and Economic Effects in China and India Through 2025, RAND Working Paper WR 849 (2011): 47.
- Deaton, A., and Paxson, C. Ageing and Inequality in Income and Health. Demographic Trend and Economics Consequences 88, 2 (1994): 243-253.
- Duncan, G. J. Conceptions of longitudinal household: fertile or futile? Journal of Economics and Social Measurement 13 (1985): 361-375.
- Dyson, T. Population and Development: The Demographic Transition. New York : Zed books, 2010.
- Etuk, L. How Family Structure Has Changed. [Online]. 2008. Available from: <http://oregonexplorer.info/rural/RuralIssues/FamilyStructure> [2553, July 15]
- Eurostat. Household Structure in the EU. Methodologies and Working Papers 2010 edition. European Union, 2010.

- Fambon, S. Inequality in the distribution of household expenditure in Cameroon: A Gini decomposition analysis based on the Shapley-value approach. The Educational Research journal 1, 2 (March 2010): 021-031.
- Fields, G. A welfare economics approach to growth and distribution in the dual economy. Journal of Economics 93, 3 (1979): 327-353.
- Fofack, H., and Zeufack, A. Dynamics of Income Inequality in Thailand: Evidence from Household Pseudo-Panel Data. Washington, DC: World Bank, 1990.
- Garner, T. Consumer Expenditures and Inequality: An Analysis Based on Decomposition of the Gini Coefficient. The Review of Economics and Statistics 75, 1 (1993): 134-138.
- Galor, O. The Demographic Transition: Causes and Consequences. Brown University, [Online]. 2010. Available from: http://www.brown.edu/Departments/Economics/Papers/2010/2010-12_paper.pdf [2554, July 15].
- Goodman, A. and Oldfield, Z. Permanent Differences? Income and Expenditure Inequality in the 1990s and 2000s. London: The Institute for Fiscal Studies, 2004.
- Haughton, J., and Khandker, S. R. Handbook on Poverty and Inequality. Washington, DC: World Bank, 2009.
- Hiroyuki T. and Jeanette V. Parasite single; A uniquely Japanese Phenomenon? Japan Economics Institute Report 31 (August 11, 2000)
- Hondai, S. Changes in Population Structure and Household Consumption Inequality in Jakarta-West Java and Central Java. Working Paper Series 2006-19. Japan: The International Centre for the Study of East Asian Development, 2006.
- Ikemoto, Y. and Limskul, K. Income Inequality and Regional Disparity in Thailand: 1962-1981. Developing Economics 25, 3 (September 1987): 249-269.
- Irwin, S. Pattern of Change in Family and Household Structure and Resourcing: An Overview. Statistics and Theories for Understanding Social Change. Workshop paper 7b. [Online]. 2000. Available from: <http://www.leeds.ac.uk/cava/papers/wsp7b.pdf>. [2553, July 15]
- Ishraa, P. and Arikh, A. Household consumer expenditure inequality in India: a decomposition analysis. Review of Income and Wealth 38, 2 (1992): 225-236.

- Jenkins, S. and Micklewright, J. New Directions in the Analysis of Inequality and Poverty. Discussion paper of German Institute for Economics Research. [Online]. 2007. Available from: <http://ideas.repec.org/p/diw/diwwpp/dp700.html> [2553, July 15]
- Johnson, D. and Shipp, S. Trends in inequality using consumer expenditures: 1960 to 1993. Review of Income and Wealth 43, 2 (June 1997): 1221-1227.
- Jones, G. Tracking Demographic Changes in Thailand and Policy Implications. United Nations Population Fund Thailand, 2011.
- Knodel, J., Chamratrithirong, A., and Debavalya, N. Thailand's Reproductive Revolution: Rapid Fertility Decline in a Third World Setting. Madison: University of Wisconsin Press, 1987.
- Knodel, J., Chayovan, N., and Prachuabmoh, V. Impact of population change on well-being of elderly in Thailand. United Nations Population Fund, Thailand, 2011.
- Lam, D. The variance of population characteristic in stable populations, with applications to the distribution income. Journal of Population studies 38, 1 (1984):117-128.
- Laovakul, D. Decomposition of income inequality and poverty in Thailand. Master's Thesis, Faculty of Economics, Thammasart University, 1993.
- Lazaridis, P. Decomposition of Food Expenditure Inequality: An Application of the Extended Gini Coefficient to Greek Micro-Data. Social Indicators Research 52, 2 (2000): 179-193.
- Lee, R. and Mason, A. What Is the Demographic Dividend? Finance and Development A quarterly magazine of the IMF 43 (3), 2006.
- Leman, I. R. and S. Yitzhaki. Income inequality effects by income source: A new approach and application to the United State. The review of Economics and statistics 67 (1985): 151-156.
- MAIMI-DADE COUNTRY. Family Structure and Poverty. MAIMI-DADE COUNTRY AT A GLANCE, 6, 2008.
- McMillen, D. B., and Herriot, R. Toward a longitudinal definition of households. Journal of Economics and Social Measurement 13 (1985): 349-360.
- McGregor, P. and V. K. Barooah. Is Low Spending or Low Income a Better

- Indicator of Whether or Not a Household is Poor: Some Results from the 1985 Family Expenditure Survey. Journal of Social Policy 21, 1 (1992): 53-69.
- Morley, S. The effect of changes in the population on several measures of income distribution. American Economic Review 71,3 (1981): 285-294.
- Peichl, A., Peste, N., and Scheneider, H. Size Matter: The impact of Changes in Household Structure on Income Distribution in Germany. AIEL conference of Labour Economics in Sassari 24, 2010.
- Pestieau, P. The Demographic of Inequality. Journal of Population Economics 2, 1 (1989): 3-24.
- Ross, J. Understanding the Demographic Dividend. [Online]. 2004. Available from: http://www.policyproject.com/pubs/generalreport/Demo_Div.pdf [2554, July 15].
- Slesnick, D. Gaining Ground: Poverty in the Postwar United States. Journal of Political Economy 101 (1993): 1-38.
- Stark, O., Taylor, J. E. and Yitzaki S. Remittances and inequality. The Economic Journal 96, 383 (Sept 1986): 722-740.
- Takahiro, A., Affandi, R. and Yamada, Y. Inequality in the Distribution of Household Expenditure in Indonesia: a Theil Decomposition analysis. The developing Economies 37, 2 (1999): 197-221.
- Terasaki, Y. The impact of Changes in Family Structure on Income Distribution in Japan, 1989-1997 Rising Inequality of Household Income Reconsider. A Report of Reform of Social Security (1999-2001). Japan: Kosei Kagaku Kenkyu Hojokin Jigyo International Cooperation, 2001.
- United Nations. World Population Prospect The 2010 Revision. Population Division, United Nations, 2011.
- Weeks, J. R. Population An Introduction to Concept and Issue. Nine edition. San Diego State University, 2005.
- Willis, R. J. What Have We Learned from the Economics of the Family? American Economics Review 77,2 (1987): 68-81.
- Winegarden, R. A simultaneous equations model of population growth and income distribution. Apply Economic 10, 4 (1978): 319-330.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายได้กับการบริโภคของครัวเรือน

ระดับความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภคกับรายได้รวม

การบริโภคและรายได้รวมมีความสัมพันธ์ทางบวกที่ระดับค่อนข้างสูง แต่ลดลงระหว่างเวลา กล่าวคือ ในปี 2533 มีระดับความสัมพันธ์เท่ากับ 0.553 ต่อมาในปี 2552 ระดับความสัมพันธ์ลดลงเหลือ 0.535 เมื่อเปรียบเทียบกับตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพตัวอื่นแล้ว พบว่า รายได้รวมมีความเหมาะสมในการเป็นตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพน้อยกว่า 1) อาหาร 2) ที่อยู่อาศัย 3) อาหารและที่อยู่อาศัย และ 4) อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและสุขภาพ (รายละเอียดดังแสดง ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ระดับความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภคและรายได้

ระดับความสัมพันธ์	ปี 2533	ปี 2552
การบริโภคกับรายได้รวม	0.553	0.535
การบริโภคกับอาหาร	0.424	0.688
การบริโภคและที่อยู่อาศัย	0.708	0.742
การบริโภคกับอาหารและที่อยู่อาศัย	0.732	0.870
การบริโภคกับอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและสุขภาพ	0.785	0.910

สัดส่วนการบริโภคต่อรายได้รวม จำแนกตามระดับรายได้

สัดส่วนการบริโภคต่อรายได้รวมลดลงตามระดับรายได้รวมที่สูงขึ้น และมีสัดส่วนลดลงระหว่างเวลา กล่าวคือ ปี 2533 ครั้วเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดมีสัดส่วนการบริโภคต่อรายได้รวมสูงที่สุด (ประมาณร้อยละ 185) รองลงมาเป็นครั้วเรือนครั้วเรือนที่มีรายได้ปานกลาง (ประมาณร้อยละ 106) และครั้วเรือนที่มีรายได้สูงสุด (ประมาณร้อยละ 76) (รายละเอียดดังแสดง ตารางที่ 12) ต่อมาปี 2552 ลดลงเหลือประมาณร้อยละ 119 โดยเปรียบเทียบกับประมาณร้อยละ 83 และประมาณร้อยละ 59 ตามลำดับ (รายละเอียดดังแสดง ตารางที่ 13) สอดคล้องกับแนวคิด Permanent Income Hypothesis ที่กล่าวว่า ครั้วเรือนที่มีระดับรายได้รวมต่างกันจะมีสัดส่วนการบริโภคต่อรายได้ต่างกัน โดยครั้วเรือนที่มีรายได้สูงกว่าจะมีสัดส่วนการบริโภคต่อรายได้ต่ำกว่า ครั้วเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า ดังนั้นเมื่อพิจารณาระดับมาตรฐานการดำรงชีพตามแนวคิด

อรรถประโยชน์แล้ว รายได้ของครัวเรือนมีความเหมาะสมน้อยกว่าการบริโภคในการเป็นตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ เนื่องจากรายได้สะท้อนเพียงถึงโอกาสที่จะมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ แต่มีสัดส่วนการบริโภคต่อรายได้สูง

ตารางที่ 2 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค ของครัวเรือน จำแนกตามระดับรายได้ครัวเรือน ปี 2533

ประเภทค่าใช้จ่าย	กลุ่มรายได้ต่ำสุด	กลุ่มรายได้ปานกลาง	กลุ่มรายได้สูงสุด
อาหาร	27.56	23.97	23.50
แอลกอฮอล์	1.31	1.12	1.17
ที่อยู่อาศัย	22.98	20.55	19.91
การดำเนินการครัวเรือน	6.36	5.95	5.68
ส่วนบุคคล	4.34	6.16	6.63
เสื้อผ้า	4.49	8.20	9.11
สุขภาพ	6.55	6.88	6.57
การเดินทาง	15.05	14.54	15.44
การสื่อสาร	1.67	2.08	1.98
การศึกษา	3.63	4.52	3.70
บันเทิง	6.06	6.03	6.31
สัดส่วนการบริโภครวมต่อรายได้	184.52	105.61	76.45

โครงสร้างการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามระดับรายได้รวม

ครัวเรือนที่มีระดับรายได้รวมต่างกันมีโครงสร้างการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในปี 2533 ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุด ครัวเรือนที่มีรายได้ปานกลางและครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุด ใช้จ่ายเงินกับค่าอาหารและเครื่องดื่มมีสัดส่วนสูงสุด (ประมาณร้อยละ 25) รองลงมา คือ ที่อยู่อาศัย (ประมาณร้อยละ 21) การเดินทาง (ประมาณร้อยละ 15) เสื้อผ้า (ประมาณร้อยละ 7) และสุขภาพ (ประมาณร้อยละ 7) ตามลำดับ ต่อมาในปี 2552 ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุด ครัวเรือนที่มีรายได้ปานกลางและครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุด ใช้จ่ายเงินกับค่าอาหารมีสัดส่วนสูงสุด (ประมาณร้อยละ 30) รองลงมา คือ การเดินทาง (ประมาณร้อยละ 20) ที่อยู่อาศัย

(ประมาณร้อยละ 15) การดำเนินการในครัวเรือน (ประมาณร้อยละ 7) ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบโครงสร้างการใช้จ่ายเงินเพื่อการบริโภค จำแนกตามกลุ่มรายได้ พบว่า กลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มน้ำ ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนในสัดส่วนต่อการบริโภครวมสูงกว่าครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุด ในทางตรงกันข้ามครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุดใช้จ่ายเงินเกี่ยวกับเสื้อผ้า ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล การเดินทาง และการสื่อสารในสัดส่วนต่อการบริโภครวมสูงกว่าครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุด

โครงสร้างการใช้จ่ายเงินเพื่อการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามกลุ่มรายได้ พบว่า ไม่แตกต่างกันมากนัก ดังนั้นสามารถใช้การบริโภครวมเป็นตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนได้

ตารางที่ 3 โครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค ของครัวเรือน จำแนกตามระดับรายได้ครัวเรือน ปี 2552

ประเภทค่าใช้จ่าย	กลุ่มรายได้ต่ำสุด	กลุ่มรายได้ปานกลาง	กลุ่มรายได้สูงสุด
อาหาร	39.43	38.76	25.04
แอลกอฮอล์	0.52	0.54	1.54
ที่อยู่อาศัย	15.01	16.75	13.52
การดำเนินการครัวเรือน	7.17	7.16	7.35
ส่วนบุคคล	3.13	3.15	7.25
เสื้อผ้า	2.89	2.79	5.89
สุขภาพ	2.31	2.25	4.87
การเดินทาง	19.72	19.47	21.01
การสื่อสาร	3.51	3.44	5.53
การศึกษา	2.26	2.21	2.05
บันเทิง	4.05	3.48	5.95
สัดส่วนการบริโภครวมต่อรายได้	118.75	82.58	59.34

ภาคผนวก ข
การแยกที่มาของความเหลื่อมล้ำด้านการบริโภค

การแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามลักษณะกลุ่มย่อยประชากร (Population Subgroup Decomposition)

วิธีการนี้เริ่มต้นจากแบ่งครัวเรือนออกเป็นกลุ่มย่อยตามคุณลักษณะของครัวเรือน ซึ่งแต่ละครัวเรือนถูกจัดอยู่ในกลุ่มย่อยเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น โดยในแต่ละกลุ่มย่อยมีระดับการบริโภคเฉลี่ยแตกต่างกัน ขณะเดียวกันการบริโภคเฉลี่ยของแต่ละกลุ่มย่อยแตกต่างจากการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนรวม (สมนึก สมชัยกุลทรัพย์, 2547) จากนั้นคำนวณความแตกต่างโดยรวม ซึ่งเท่ากับความแตกต่างภายในกลุ่มบวกด้วยความแตกต่างระหว่างกลุ่ม (Fambom, 2010) สำหรับการศึกษาในประเทศไทยที่ทำการศึกษการแยกองค์ประกอบในแนวทางนี้ เช่น การศึกษาของ Chantaworn (1975) Meesuk (1974) Wattanavittukul (1978) Ikemoto และ Limskul (1987) Jitsuchon (1987) บุญเลิศ ประกอบนพแก้ว (2544) วิริยา ไชคมหาสิน (2539) สมนึก สมชัยกุลทรัพย์ (2547) เป็นต้น

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่าง ควรดูระดับความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร (Between-group Inequality) และสัดส่วนของความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากรต่อความแตกต่างโดยรวม เนื่องจากความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากรสามารถบอกได้ว่า ความแตกต่างนั้นเป็นผลมาจากคุณลักษณะของครัวเรือนที่ใช้จำแนกครัวเรือนออกเป็นกลุ่มย่อยที่กำลังพิจารณาอยู่มากน้อยเพียงใด ซึ่งค่าความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากรสามารถบอกได้ว่าความแตกต่างโดยรวมที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากความแตกต่างของคุณลักษณะครัวเรือนที่พิจารณาอยู่มากน้อยเพียงใด ขณะที่ค่าความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากรแสดงผลของตัวแปรอื่นนอกเหนือจากคุณลักษณะครัวเรือนที่พิจารณาอยู่

ดัชนีในการแยกองค์ประกอบแหล่งที่มาแหล่งของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนจำแนกตามกลุ่มย่อยประชากรมีอยู่หลากหลาย โดยดัชนีที่ใช้ในการศึกษาของประเทศไทยระยะแรกส่วนใหญ่ใช้ดัชนี Variance of Log Income เช่น การศึกษาของ Meesuk (1974) Chantaworn (1975) Wattanavittukul (1978) Ikemoto และ Limskul (1987) และ Jitsuchon (1987) เป็นต้น ส่วนการศึกษาในระยะหลังส่วนใหญ่ใช้ดัชนี Shorrocks เช่น การศึกษาของ Laovakul (1983) วิริยา ไชคมหาสิน (2539) และบุญเลิศ ประกอบนพแก้ว (2544) เป็นต้น ผู้วิจัยจึงต้องเลือกวิธีการที่มีคุณสมบัติครบถ้วนเป็นดัชนีที่ใช้วัดระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและแยกองค์ประกอบแหล่งที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จากการศึกษาของ วิริยา ไชคมหาสิน (2539) สมนึก สมชัยกุลทรัพย์ (2547) และได้สรุป

คุณสมบัติของดัชนีที่ใช้วัดและแยกส่วนประกอบของความแตกต่าง ซึ่งจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติสำคัญ 7 ประการ คือ

1) ความแตกต่างโดยรวม สามารถแบ่งส่วนประกอบออกเป็น 2 ส่วน คือ ความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากร (Within-Group Inequality) และความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร (Between-Group Inequality) โดยที่ค่าความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากร แสดงความแตกต่างระหว่างการบริโภคของแต่ละครัวเรือนกับการบริโภคเฉลี่ยของประชากรกลุ่มย่อยนั้นๆ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่ไม่สามารถอธิบายได้ว่า ความแตกต่างที่เกิดขึ้นมาจากคุณลักษณะครัวเรือนที่กำลังพิจารณาอยู่ ส่วนความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร แสดงความแตกต่างระหว่างการบริโภคเฉลี่ยระหว่างกลุ่มย่อยต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่ใช้อธิบายได้ว่า ความแตกต่างที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะครัวเรือนที่กำลังพิจารณาอยู่มากน้อยเพียงใด

2) Mean Independence ถ้าการบริโภคของทุกครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไปในสัดส่วนเดียวกันจะทำให้ความแตกต่างโดยรวมไม่เปลี่ยนแปลง

3) Population Replication ถ้ามีประชากร r กลุ่ม แต่ละกลุ่มประกอบด้วยประชากร n คน และแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างเท่ากัน ดังนั้นถ้ามีการรวมประชากรในแต่ละกลุ่มเข้าด้วยกันเป็น m คน จะไม่ทำให้ความแตกต่างเปลี่ยนแปลงไป

4) Principle of Transfer ถ้ามีการโอนการบริโภค Δy จากคนที่มีการบริโภค $y_i + t$; $t > 0$ ไปยังบุคคลที่มีค่าใช้จ่าย y_j โดยที่ $\Delta y < t/2$ จะไม่ส่งผลให้ความแตกต่างโดยรวมลดลง

5) ดัชนีความแตกต่างต้องอยู่ในรูปของ Additive form กล่าวคือ ดัชนีความแตกต่างโดยรวม เท่ากับผลรวมของความแตกต่างภายในกลุ่มและความแตกต่างระหว่างกลุ่ม

6) ความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากร ไม่ขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร

7) ดัชนีความแตกต่างต้องใช้สัดส่วนจำนวนครัวเรือนในกลุ่มย่อยต่อจำนวนครัวเรือนรวมเป็นค่าถ่วงน้ำหนักในการคำนวณค่าความแตกต่างภายในกลุ่มย่อย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจำนวนครัวเรือนในกลุ่มย่อยไม่ส่งผลกระทบต่อความแตกต่างของประชากร (Unambiguously Decomposable)

การศึกษาของ วิริยา โชคมหาสิน (2539) สมนึก สมชัยกุลทรัพย์ (2547) และ Oshio (1999) พบว่า ดัชนีไทล์ (Theil Index) มีคุณสมบัติพื้นฐาน 7 ประการ และการศึกษาของ Fofack และ Zeufack (1999) พบว่า ดัชนี Thiel มีความเหมาะสมในการวัดความแตกต่างของประเทศไทยมากกว่าดัชนีอื่น เนื่องจากลักษณะการกระจายตัวของข้อมูลมีความเบ้ค่อนข้างสูง ในขณะที่ดัชนีจีนิ (Extended Gini Index) มีคุณสมบัติ Principle of Transfer แต่ไม่มีความอ่อนไหวต่อการ

ถ่ายโอนระหว่างบุคคล (Transfer Sensitive) เนื่องจากเป็นดัชนีที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงลำดับมากกว่าการเปลี่ยนแปลงรายได้หรือการบริโภค หากบุคคลหรือครัวเรือนมีการถ่ายโอนรายได้หรือการบริโภค โดยที่ไม่ทำให้ลำดับเปลี่ยนแปลงแล้ว ระดับความแตกต่างจะไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นการวิจัยนี้เลือกดัชนีไทล์ (Theil Index) ในการวัดระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและการแยกส่วนประกอบของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งดัชนีไทล์ (Theil Index) สามารถคำนวณได้จากสมการนี้

$$T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu}$$

เมื่อ $n = \sum_{i=1}^n n_i$ เท่ากับ จำนวนครัวเรือนทั้งหมด
 $\mu = \sum_{i=1}^n \mu_i$ เท่ากับ ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย
 $w_i = \frac{n_i}{n}$ เท่ากับ สัดส่วนครัวเรือนกลุ่มที่ i ต่อครัวเรือนรวม
 Y_i เท่ากับ ระดับการบริโภคของครัวเรือนที่ i

สมมติ มีครัวเรือน 2 ประเภท จำนวนครัวเรือน n รวมเท่ากับ $n_1 + n_2$

$$\begin{aligned} \text{จะได้} \quad T &= \frac{1}{n} \left[\sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu} + \sum_{i=1}^{n_2} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu} \right] \\ &= \frac{n_1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i \mu_1}{\mu \mu_1} = \frac{n_1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \left[\log \frac{Y_i}{\mu_1} + \frac{\mu_1}{\mu} \right] \end{aligned}$$

ดังนั้น

$$\begin{aligned} T &= \left[\frac{n_1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu_1} + \frac{n_1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{\mu_1}{\mu} \right] \\ &\quad + \left[\frac{n_2}{n_2} \sum_{i=1}^{n_2} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu_2} + \frac{n_2}{n_2} \sum_{i=1}^{n_2} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{\mu_2}{\mu} \right] \end{aligned}$$

จัดรูปสมการใหม่ Total Diff เท่ากับ Within group Diff + Between group diff

$$\begin{aligned} T &= \left[\frac{n_1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu_1} + \frac{n_2}{n_2} \sum_{i=1}^{n_2} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu_2} \right] \\ &\quad + \left[\frac{n_1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{\mu_1}{\mu} + \frac{n_2}{n_2} \sum_{i=1}^{n_2} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{\mu_2}{\mu} \right] \end{aligned}$$

ปรับสมการ Within group Diff = Consumption share + Theil Within group จะได้

$$= \frac{n_1 \mu_1}{n \mu} * \frac{1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu_1} \log \frac{Y_i}{\mu_1} + \frac{n_1 \mu_1}{n \mu} * \frac{1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu_1} \log \frac{Y_i}{\mu_1}$$

ปรับรูปสมการ Between group diff จะได้ Theil Between group เท่ากับ

$$= \frac{1}{n} * \left[n_1 \frac{\mu_1}{\mu} \log \frac{\mu_1}{\mu} + n_2 \frac{\mu_2}{\mu} \log \frac{\mu_2}{\mu} \right]$$

การแยกองค์ประกอบที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน
จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค (Consumption expenditure
components)

วิธีการนี้เริ่มจากการแบ่งค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภครวมของครัวเรือนตามประเภท
ของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค หลังจากนั้นคำนวณค่าความแตกต่างว่า ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแต่
ละประเภทมีความแตกต่างมากน้อยเพียงใด และความแตกต่างของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแต่ละ
ประเภทมีส่วนต่อความแตกต่างรวมมากน้อยเพียงใด

ดัชนีในการแยกองค์ประกอบแหล่งที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของ
ครัวเรือน ตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคมีอยู่หลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้ดัชนีไทล์
(Theil Index) เนื่องจากมีคุณสมบัติครบถ้วนทุกประการในการเป็นดัชนีที่ดีในการแยก
องค์ประกอบที่มาของความแตกต่าง ตามประเภทค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค (Consumption
Budget Component Decomposition) โดยมีคุณสมบัติสำคัญ 6 ประการ (สมนึก สมชัยกุลทรัพย์
, 2547) คือ

- 1) ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภครวมทั้งหมดมีค่าเท่ากับค่าใช้จ่ายจากทุกครัวเรือนและ
ทุกแหล่งที่มาเหมือนกัน
- 2) ดัชนีความแตกต่างด้านค่าใช้จ่ายในการบริโภคต้องเป็นฟังก์ชันต่อเนื่องและมี
ลักษณะสมมาตรในค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคทั้งหมด
- 3) ค่าความแตกต่างในรายจ่ายเพื่อการบริโภคแต่ละประเภทต้องเป็นฟังก์ชัน
ต่อเนื่องและมีลักษณะสมมาตรในค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแต่ละประเภท
- 4) ค่าความแตกต่างในรายจ่ายเพื่อการบริโภคแต่ละประเภทต้องมีลักษณะเป็น
อิสระกันในการแบ่งแยกตามประเภทของรายจ่ายเพื่อการบริโภค
- 5) เมื่อรวมค่าความแตกต่างจากทุกประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเข้า
ด้วยกันแล้ว จะเท่ากับค่าความแตกต่างด้านค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภครวม
- 6) ค่าความแตกต่างจะมีค่าเท่ากับ 0 เมื่อทุกครัวเรือนค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแต่
ละประเภทเท่ากัน

วิธีการคำนวณดัชนี

$$TH(Y) = \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \frac{Y_n}{\mu} \log \frac{Y_n}{\mu}$$

กำหนดให้มีสินค้า 2 ประเภท จะได้

$$Y_n = Y_n^1 + Y_n^2$$

$$\mu = \mu_1 + \mu_2$$

ปรับสมการ

$$\begin{aligned}
 TH(Y) &= \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \frac{Y_n^1 + Y_n^2}{\mu} \log \frac{Y_n}{\mu} \\
 &= \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \frac{Y_n^1}{\mu} \log \frac{Y_n}{\mu} + \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \frac{Y_n^2}{\mu} \log \frac{Y_n}{\mu} \\
 &= \frac{\mu_1}{\mu} * \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \frac{Y_n^1}{\mu_1} \log \frac{Y_n}{\mu} + \frac{\mu_2}{\mu} * \frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \frac{Y_n^2}{\mu_2} \log \frac{Y_n}{\mu}
 \end{aligned}$$

กำหนดให้ $\frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \frac{Y_n^K}{\mu_K} \log \frac{Y_n}{\mu} = \text{pseudo } TH(Y)$

$$TH(Y) = \frac{\mu^1}{\mu} \text{pseudo } TH(x) + \frac{\mu^2}{\mu} \text{pseudo } TH(Y)$$

$$S^K = \frac{\mu^K}{\mu} \frac{\text{pseudo } TH(Y^K)}{\text{pseudo } TH(Y)}$$

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายธนากร บัวทอง

การศึกษา

- เศรษฐศาสตร์บัณฑิต สาขาแรงงานและทรัพยากรมนุษย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2552
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประชากรศาสตร์ เกอดเฉลี่ยสะสม 3.81 ปี 2555

ผลงานทางวิชาการ

- Household Structure Changes and Living Standard Difference in Thailand.
บทความวิชาการ มศว. วิชาการ ครั้งที่ 5 วันที่ 17-18 มีนาคม 2554
- Population Aging, Economic Security of the Elderly and Changes of the Role of Family Support in Thailand.
ผู้เขียนร่วมบทความนำเสนอ Conference at Global COE for Reconstruction of the Intimate and Public Spheres in 21st Century Asia. มหาวิทยาลัยเกียวโต ประเทศญี่ปุ่น วันที่ 12-15 กันยายน 2554

หลักสูตรและการอบรม

- High Level Research Workshop on Demographic Analysis and Computer Application.
Asian MetaCentre for Population and Sustainable Development Analysis
February 28 to March 10, 2011

ทุนการศึกษาและรางวัล

- ทุนผู้ช่วยวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2553-2554
- ทุนสนับสนุนวิทยานิพนธ์ โครงการพลวัตทางประชากรกับความมั่นคงในสังคมไทย ปี 2554
- นิสิตดีเด่นระดับบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2554